Svensk språklära

samt kort öfversigt af svenska språkets och litteraturens historia

---

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta är sjunde översedda upplagan av **Anders Fryxells** (1795-1881) *Svensk språklära*, vars första upplaga utkom 1824 med ett historiskt tillägg i fjärde upplagan 1832. Sammanlagt utkom den i 13 mer eller mindre reviderade upplagor fram till 1865.

Denna sjunde upplaga 1839 har digitaliserats i januari 2009 från Ghents universitet av Google Books och anpassats för Projekt Runeberg i november 2013 av Ralph E.

FÖRETAL.

Uti företalet till första upplagan (1824) af denna lärobok, ifrade författaren för modersmålets allmänna lärande i skolorna, samt för vexelundervisningens användande, äfven vid det mera mekaniska uti språkundervisningen. Förhållandet sedan den tiden har betydligen ändrat sig. Undervisning i Svenska språket meddelas nu mera nästan i alla elementarskolor, och vexel-undervisningen är allmänt känd. Förf. anser sig sålunda nu mera kunna som öfverflödigt utesluta, hvad han i föregående upplagor anfört rörande dessa tvänne ämnen.

Syntaxens behandlande enligt läran om satsen är deremot ett ämne, som ännu tarfvar ytterligare förord. Redan i förra upplagorna har Förf. yttrat sig om satslärans fördelar i allmänhet och serskildt om närvarande försök till dess lösning. Många års erfarenhet har ökat, till och med stadgat Förf:s öfvertygelse, om dess användbarhet och fördelar vid första undervisningen; en öfvertygelse, som vunnit ny styrka deraf, att Direktionen öfver nya Elementar-skolan i hufvudstaden samt Rektor Almqvist i sina för nämnde skola utarbetade läroböcker följt det af Förf. uppgifna systemet. Förf. är öfvertygad, att mycket uti denna satslära är bristfällligt, att mycket återstår att förenkla; men han är på samma gång innerligt öfvertygad om det helas stora företräde framför det förut nyttjade Kasual-systemet; likasom att det låter ganska väl och med fördel använda sig äfven på främmande språk.

I anledning häraf vill Förf. äfven vid denna upplaga anföra, hvad han förut yttrat om inöfvandet af denna satslära. Man antager, att en Rättare (Monitör), betecknad med R, läser för en ring af åtta barn, betecknade med A, B, C, D, E, F, G,H. Så snart barnen lärt skilnad mellan aktiva, passiva och neutrala verber, börjar läsningen af syntaxen neml. läran om enkla satser, sedan fortfares med utbildade och sammansatta satser. Hvarje §, som läses, inöfvas medelst syntaktisk resolution, innan man öfvergår till nästföljande.

En sådan syntaktisk resolution, när kursen är genomgången, blir, enligt Förf:s sätt, ungefär sålunda. Tag t. ex. Valda Ber. ur den H. Skrift, 3:dje Upplag, pag. I. A. *I begynnelsen skapade Gud himmel och jord.* B. Det är en *sammansatt* sats. C. *Skapade* är verbum. D. *Skapa* är verbum activum. E. Derföre är det en aktiv sats. F. Hvem var det, som *skapade?* G. *Gud.* H. Då är *Gud* subjekt. A. Derföre står *Gud* i nominativus. B. Hvad var det *Gud skapade?* C. *Himmel och jord.* D. Då äro *himmel och jord* objekt. E. Derföre stå *himmel och jord* i ackusativus. F. *I begynnelsen* är en preposition med nomen, som står i st. f. ett adverb. G. Och bestämmer tiden, när det

skedde. A. *Och* är en konjunktion. B. Som sammanbinder *himmel* och *jord.* — Härpå kan Rättaren nogare genomfråga satsen; t. ex. R. I hvad numerus står *Skapade?* C. I singularis. R. hvarföre det? D. Ty subjektet *Gud* är singularis o. s. v. R. Läs nästa sats! E. *Och jorden var öde och tom.* F. Det är en sammansatt sats. G. Ty den har konjunktion, neml. *Och.* H. *Var* är verbum. A. *Vara* är verbum neutrum. B. Derföre är det en neutral sats. G. Hvad värdet, som *var?* D. *Jorden.* E. Då är *jorden* subjekt, o. s. v. En lärare har lätt att ur detta exempel af en fullständig syntaktisk resolution uttaga de första elementerna och i ordning använda dem till deras motsvarande stycken i grammatikanHögst angeläget är, att barnen, så väl vid den syntaktiska som etymologiska resolutionen, måste alltid följa en viss bestämd ordning, antingen läraren antager den här anvisade, eller sjelf uppgör nåSgon annan. Under ytterligare användande häraf har Förf. funnit nyttigt, att ej alltid låta lärjungarne resolvera på ofvananförde sätt, neml. en anmärkning för hvert barn; utan det är, i synnerhet i början, nödvändigt, att barnet får ensamt resolvera hela ordet eller hbela satsen igenom. Det är så, som det först skall lära sig ordningen, och få ett redigt begrepp, en öfversigt af hela resolutionen. Sedan kan man, för att hålla lärjungarna uppmärksamma, utminutera resolutionen kring hela ringen, som ofvan beskrifvet är. Men äfven då böra sätten ofta omvexlas..Till ytterligare säkerhet, att lärjungarna fattat de föredragna syntaktiska reglorna, låter Förf. alla barnen i ringen taga taflor och på dem skrifva sjelfvalda satser, dock öfverensstämmande med af rättaren uppgifna allmänna villkor. Här nedanför ses ett exempel på en sålunda skrifven sats, samt rättarens steg för steg gifna föreskrifter dertill. Kättaren föreskrifver t. ex. Skrif en aktiv sats, subjekt i sing., verbet i imperf. indik.! — Bestäm subj. med 2 adjektiver i bestämd form och sammansatta med conjunctio copulat.! — Bestäm subj. vidare med en apposition, som utgöres af ett substant.! — Bestäm denna apposit. med nomen och preposition! — Bestäm detta sista nomen med en relativ bisats, der pron. relat. är agent! — Bestäm verbet i denna bisats med nomen och preposition till rummet! — Bestäm verbet i hufvudsaken med nomen och preposition till rummet och bestäm detta nomen med ett adjekt.! — Bestäm hufvudsatsens verb med en härledande konjunktional bisats, som är neutral och har två predikat sammansatta med conjunct. copul.! bestäm samma verb med en medgifvande konjunktional bisats, hvars verb är bestämdt till tiden med ett rent adverb! — Bestäm objekt, med ett adj. och detta adj. med ett adverb till tiden! — Bestäm obj. med en genit. och genit. med ett adj.! — Bestäm obj. med en relat. bisats, som är aktiv och har ett verb till obj., hvilket verb åter har två subst. till obj.! — Bestäm dessa substantiver med adjektiver! — Bestäm relat. bisatsen med nomen och prepos. till rummet! — En på sådana villkor skrifven sats har följande utseende, t. ex.

Den unge och tappre *Gustaf Adolf,*

sonson af Gustaf Wasa, af hvilken Lutherska läran infördes i Sverige,

öfvervann i många träffningar, emedan han var både

klok och tapper, och fastän hans magt först var liten, den Österrikiska Kejsarens alltid stora *krigshärar,*

med hvilka denne ville utrota både Lutherska läran och

all frihet i Tyskland.

Under det lärjungarne skrifva satsen, och vid hvarje ny bestämning, går rättaren omkring och efterser, att den blir rätt skrifven, på sin tillhöriga plats. Förf. låter barnen stryka under subjekt, verbum och hufvudbestämning uti hufvudsatsen, för att mera utmärka dessa grundelementer i satsen; likaså utmärka adjektivers och substantivers nära sammanhang medelst en dem omfattande hake. Sedan exemplet är fullskrifvet, tager läraren eller rättaren någon af barnens taflor, håller den så, att den ses af alla, och börjar examinera på det der skrifna exemplet; t. ex. på föregående. R. I hvad kasus står *Den?* A. I nominativus. R. Hvarföre står *Den* i nominativus? B. Ty *unge* står i nomin. R. Hvad genus är *Den?* C. Maskul. R. Hvarföre? D. Ty *unge* är maskul. R. Hvarför skall *Den* rlätta sig efter *unge?* E. Ty artik. skall alltid rätta sig efter sitt nomen. R. Hvarföre är *unge* mask.? F. Ty *Gustaf Adolf* är mask. R. Hvarföre är *unge* nomin.? Ty *Gustaf Adolf* är nominativ. R. Hvarför skall *unge* i allting rätta sig efter *Gustaf Adolf*? H. Ty adjekt. skall alltid rätta sig efter sitt subst. R. Hvarföre står *Gustaf Adolf* i nomin.? A. Ty det

är subjekt. R. Hur vet du, att *Gustaf Adolf* är mask.? B. Ty man kan säga: *Gustaf Adolf han är stor.* R. *Sonson af Gustaf Wasa;* hvad slagsbisats är det? C. En apposition. R. Hvad är kännetecken på en apposition? D. Att den har hvarken subjekt eller verbum. R. Hvilket är hufvudordet i denna apposition? E. *Sonson.* R. I hvad kasus står *sonson?* F. I Nomin. R. Hvarför? G. Ty *Gustaf Adolf* står i nomin. R. Hvarför skall *sonson* rätta sig efter *Gustaf Adolf?* H. Ty hufvudordet i apposition skall rätta sig efter det ord, som det svarar till. R. I hvad kasus står *Af?* A. Det har ej kasus. R. Hvarför? B. Ty det är en prepos. R. I hvad kasus står *Gustaf Wasa?* C. I ackusat. eller ablativ. R. Hvarföre kan man ej veta i hvilkendera? D. Ty dessa kasus äro lika i Svenskan och kunna ej åtskiljas annorlunda, än då de äro objekt eller agent. R. af hvad ord styres *Gustaf Wasa?* E. Af prepos. *af.* R. *Af hvilken Lutherska läran infördes i Sverge:* hvad slags bisats är det? F. Relativ. R. Hvad är kännetecken på en relativ bisats? G. Att den har verb, subj. och börjas med pron. relativ. R. Hvilket pronomen kallas rel.? H. *Hvilken, Hvad, Som.* R. I hvad kasus står *af hvilken?* A. I ablat. R. Hvarför? B. Ty det är agent. R. Till hvad ord? C. Till *infördes.* R. Hvilka verber kunna hafva agent? D. Passiva. R. Hvilken numerus är *hvilken?* E. Singul. R. Hvarföre? F. Ty *Gustaf Wasa* är sing. R. Hvad genus är *hvilken?* G. Mask. R. Hvarför? H. Ty *Gustaf Wasa* är mask. R. Hvarf. skall *hvilken* rätta sig efter Gustaf Wasa? A. Ty pron. relat. skall rätta sig efter det ord, som det svarar mot. R. I huru många afseenden? B. Till genus och numerus. R. Hvaraf bestämmes dess kasus? G. Af relativets eget förhållande i bisatsen. R. Hvad kasus är *Lutherska?* D. Nomin. R. Hvarför? E. Ty *läran* är nomin. R. Hvarför är *läran* nomin.? F. Ty det är subj. R. Hvartill? G. Till *infördes.* R. Hvarf. står *infördes* i pluralis? H. *Infördes* är singularis. R. Hvarf.? A. Ty *läran* är singularis. R. Hvarf. skall *infördes* rätta sig efter *läran?* B. Verbet skall alltid rätta sig efter subj. R. Hvad kasus är *Sverge?* G. Ackus. eller ablat. R. Hvad numerus är *öfvervann?* D. Singul.R. Hvarf.? E. Ty *Gust. Ad.* är singul. R. Hvad genus är *många?* F. Femin. B. Hvarf.? G. Ty *träffningar* är femin. R. Hur vet du, att *träffningar* är femin.? H. Ty man kan säga: *Träffningen, hon var häftig.* R. Hvad kasus är *många?* A. Ackus. eller ablat. R. *Emedan han var både tapper och klok,* hvad slags bisats är det? B. En konjunktional. R. Hvad är kännetecken på en konjunktional bisats? C. Att den har subj., verb. och börjas med pronominal-konjunkt. R. Hvad är skilnad mellan en ren konjunktion och en pronominal-konjunktion? D. Ren konjunktion sammanbinder två oberoende satser; pronom. konjunkt. sammanbinder bisats med hufvudsats. R. Hvad kasus är *klok?* E. Nomin. R. Hvarf.? F. Ty *han* är nominat. R. Hvarför skall *klok* rätta sig efter *han?* G. Ty predikatet skall rätta sig efter subj. R. Hvad kasus är h*ans?* H. Genit. R. Hvarf.? A. Ty det svarar på frågan *Hvilkens?* R. Hvad kasus är *först?* B. *Först* har ingen kasus. R. Hvarf.? C. Ty *först* är ett adverb. R. Hvad genus är *Österrikiska?* D. Mask. R. Hvarf.? E. Ty *Kejsarens* är mask. R. Hvad kasus är *krigshärar?* F. Ackus. R. Hvarf.?- G. Ty det är objekt. R. Hvartill? H. Till *öfvervann.* R. Hvilken numerus är *hvilka?* A. Pluralis. R. Hvarf.? B. Ty *krigshärar* är plur. R. Hvad kasus är *hvilka?* C. Ackus. eller abl. R. Hvad kasus är *denne;* D. Nom. R. Hvarf.? E. Ty det är subj. R. Hvartill? F. Till *Ville.* R. Hvarföre står *utrota* i infinit.? G. Ty det är obj. R. Hvad kasus är *Lutherska?* H. Ackus. R. Hvarf.? A. Ty *läran* är ackus. R. Hvarf.? B. Ty det är obj. R. Hvartill? C. Till *utrota,* o. s. v. Äfven bör man fråga på följande sätt: R. Huru skulle satsea ändras, om i st. f. *Gustaf Adolf* här stode *konungar?* A. *De unga och tappra, sonsönerj Öfvervunno, de voro kloka och starkaj deras magt.* R. Huru skulle satsen ändras, om i st. f. *magt* bär stode *rike*? B. *Litet* i st. f. *liten.* R. Hur skulle satsen ändras, om i st. f. *krigshärar* stode *krigshär?* C. *Alltid stor, med hvilken.* R. Omvänd den passiva satsen, *af hvilken Lutherska läran* m. m. till en aktivform: D. *Hvilken införde Lutherska läran i Sverge.* R. Hvilken förändring sker, då en passiv sats omvändes till aktiv? E. Subjektet blir objekt, det passsiva verbet blir aktivt, agenten blir subjekt, o. s. v.

På detta sätt kan rättaren eller läraren i mångfaldiga hänseenden inrätta sina frågor och inöfva de reglor, som lärjungarne läst. Det förstås af sig sjelft, att lärjungarne ej få börja med så långa satser, som föregående. Man börjar med enkla satser, sedan tilläggas så småningom de sednare bestämningarna; men man företager ej någon ny regel, innan lärjungarne kunna lätt skrifva exempel af de föregående och för dem redovisa.

Här nedanföre finnes ytterligare ex., huru sammansatta satser kunna skrifvas, t. ex.: R. Skrif en sammansatt sats

med ett subjekt, tre verber med sina hufvudbestämn., de två första aktiva, det tredje passivt: de två första sammansatta med en conj. copul.; de två sista med disjunkt. — Bestäm, subj. med ett adj. och adj, med nomen och prepor. till tiden! — Bestäm subj. med en apposition, hvars hufvudord är perf. partic. passiv., och ännu med en apposition, hvars hufvudord är perf. partic. aktiv: — Bestäm första verbet med en relat. bisats till tiden, och sätt determin. adverb i st. f. pron. determ. och relat. — Bestäm rel. bisatsen med nom. och prepos. till rummet. — Bestäm detta nomen med en relat. bisats till rummet, och sätt ett relat. adverb, i st. f. pron. determ. och relat. — Bestäm andra verbet med ett demonstrat. adverb till tiden! — Bestäm samma verb med nom. och prepos. till sättet, men sätt i st. f. nomen tvenne aktiva verber med sina objekt! — Bestäm det tredje verbet med ett rent adverb till tiden, nomen och preposition, till rummet, och ett determin. adverb till sättet! — Bestäm detta determinativa adverb med en härledande konjunktional bisats! — Bestäm det andra objektet med ett adjek., och adjekt. med nomen och prepos. till tiden; men sätt ett verb i st. för nomen! — Bestäm agenten med ett adjektiv och adjekt. med nomen och prepos. till sättet. — Bestäm agenten med en relat. bisats, som är bestämd till rummet och tiden mednomen och prepos, — En på sådana villkor skrifven sats har följande utseende:

Den från ungdomen modige *Karl* den tolfte,

uppretad öfver sina fienders bedrägerier, och hafvande ärft ett

mägtigt rike,

slog, då han landsteg pä Seland, hvarest Köpenhamn är beläget,

Danskarne,

och tvingade sedan till alt göra fred och att afsäga sig Polska kronan,

den efter att många gånger

hafva blifvit slagen uttröttade August

men blef öfvervunnen slutligen vid Pultava så, att nästan hans hela krigshär förstördes

af de genom kriget uppöfvade *Ryssarna,*

hvilka under denna fejd

framträngde till Östersjön.

Denna sats redovisas på samma sätt, som om föregående lärdt är. Här nedanför ses exempel af ännu en sammansatt sats. De till densamma ledande föreskrifter af rättaren, samt redovisningen uteslutas här, emedan läsaren af föregående lätt kan uppgöra dem.

Orrar, som äro stora foglar,

och *tjedrar,* som äro mycket större,

skjutas i Helsingland af *jägrarna,*

och nedpackade i slädar,

föras till Stockholm af *bönder,* hvilka äfven sälja lärft, som deras hustrur väft,

eller af *handelsmän,* hvilka fara fram och tillbaka i landet.

Den sista syntaktiska öfningen består deruti, att lärjungarna taga någon Svensk bok, i början hälst en berättande, ju enklare desto bättre. Den samma genomgå de punkt för punkt; hvarje sats upplöses från den vanliga konstruktionen och uppsättes på taflan uti den ordning, som här ofvan lärdt är, och redovisasnoga. På detta sätt vinner lärjungen slutligen färdighet, att icke blott fullständigt resolvera alla forekommande ord, utan äfven att inse, huru och i hvilka hänseenden alla orden höra tillsammans och bestämma hvarandra.

Om man efter en sådan kurs, som den ofvan beskrifna, låter lärjungarne, äfven på främmande språk, sammansätta

satser efter samma method, så torde man deri finna en utmärkt lättande förberedelse till temaskrifningen; åtminstone har detta varit händelsen med Förf:s försök att applicera denna syntax äfven på Latinet.

Det torde böra erinras, att såväl under genomgåendet af ofvannämnde syntaktiska öfningar, som i synnerhet efter slutet af de samma, lärjungarne böra öfvas att göra uppsatser uti den vanliga konstruktionsordningen. De förlora eljest lätt gehöret för denna sednare, och antaga äfven i vanlig stil de hårda syntaktiska former, som de under kursen inöfvat.

Redan i flere år har Förf. lifligt känt saknaden af en för skolorna afpassad läro- och läsebok uti Svenska litteraturen. Det är en obehaglig, men ofta gjord erfarenhet, att lärjungar lemna skolan, till och med Gymnasium, utan att ens hafva hört de med Sveriges national-ära sammanväxta namnen Stjernhjelm, Dalin. Linné, Kellgren, Berzelius, m. fl, en okunnighet, som i det minsta sagdt, föder likgilltighet for fosterlandet, dess språk, dess litteratur, dess minnen. Häraf ännu en annan menlig följd. Studium af Latinet har i skolorna pà dessa sednare femtio åren småningom aftagit, så att det redan i många år varit en sällsynthet att finna en Gymnasist, än mera en Scholaris med nog färdighet att kunna uppfatta de på detta språk skrifna mästerstycken. Ingen annan litteratur har i de högrs lärdomsskolorna och Gymnasierna kommit i stället, och uti Apogist-skolorna har något sådant icke ens kommit i fråga. Häraf har blifvit en följd, att ungdomen uppväxer, och som man säger, uppfostras, undervisas, bildas, men förblifver, detta oaktadt, i den största okunnighet om det, som är sjelfva bildningens högsta blomma, om den sköna litteraturen, och det i cn ålder från 13 till 18 år, då själen, mest rörlig för dess intryck, kunde för lifstiden lyftas till renare åsigter och ädlare känslor. — Man behöfver blott från dessa år erinra sig, med. hvilken ifver man sjelf jemte kamrater omfattade hvarje sådan väckelse, huru man begärligt samlade och afskref de Svenska vitterhets-produkter, som kunde anträffas, huru bristen ofta dreftill sämre val. — Hvarföre begagnar man icke dessa anlag, detta bildningsmedel, och låter lärjungen så uti Apologiskt som Lärdomsskolans högre klasser genomgå en kurs uti Svenska litteraturen? Hos Grekerne skulle gossen i skolan läsa sin Homerus utantill. — Jag har under dessa sista åren på försök låtit gossar, förut alldeles obekanta med poesi och meter, uppläsa några af våra bättre skaldestycken. I början läste ynglingen med haltande meter och likgilltig röst: men redan andra och tredje gången höjde sig rösten med mera liflighet, takt och välklang. Om några veckor kunde samma ynglingar, och det utan min uppmaning, utantill uppläsa *Svea, Den sista Skalden,* m. m. Den känner hvarken skaldekonst eller ynglingasinne, som icke inser, af huru stor vigt en sådan väckelse är, äfven för den moraliska uppfostran. — Af dessa orsaker har jag i flere år anhållit hos några af de herrar, som mera uteslutande sysselsatt sig med Svenska språket och dess litteratur, att till skolornas bruk utarbeta en afpassad läse- och lärobok. Då sådant ännu icke skett, har jag, åtminstone till en *nödhjelp,* utgifvit den lilla öfversigt af Svenska språkets och litteraturens historia, som finnes bifogad vid denna upplaga. Jag vet nogsamt sjelf, att jag dertill saknat tillräckliga insigter och beläsenhet, och att således mitt arbete säkert har många fel. Men jag har hällre velat utsätta mig for obehaget att i sådant hänseende blifva kanske skarpt och, hvad värre är, rättvist kriticerad, än för det obehaget att i ett så angeläget ämne icke kunna lemna mina lärjungar åtminstone den lilla kännedom, som stod i min förmåga.

Riksantiqvarien m. m. Liljegren bar benäget meddelat de som förklaring bifogade tabeller för deklinationerna och konjugationerna uti språkets äldre tider.

Stockholm den 4 September 1832.

*

SVENSK SPRÅKLÄRA.

*

Grammatika (Språklära) lärer att rigtigt uttrycka sina egna tankar och rätt fatta andras.

Ett språk testår af *Bokstäfver, Ord* och *Satser.* Språklärans delar äro således tre, neml.:

1. Ortografi (Rättstafning), som lärer att stafva hvarje ord med dess rätta bokstäfver. 2. Etymologi (Ordledning), som lärer att rätt böja hvarje enskildt ord i alla dess bestämningar. 3. Syntax (Ordfogning), som lärer att af enskilda ord sammansätta satser.

Anm. Härtill lägges af somliga *Prosodi* (Uttalslära), hvilken lärer, huru orden skola uttalas. Denna förbigås här, emedan den ej är nog lättfattlig för nybegynnare. 2

Första Delen. ORTOGRAFIEN. Kap. I.

Om bokstäfver och stafveher.

1. Svenska- språkets bokstäfver fi ro 28 , neml. a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, 1, m, n, o, p, q, r, f (V), t, u, v (w), x, y, z, å, ä, ö.

2. Bokstäfverna indelas i Vokaler och Konsonanter.

3. Yokaleä (Sjelf-ljud) kallas de, som kunna uttalas utan tillhjelp af nägon annan bokstaf. Vokalerna i Svenskan äro nio, neml:

A, E, I, O, U, Y, Å, Ä, Ö.

4- A, O, U, Å kallas hårda, men E, I, Y, Ä, Ö mjuka vokaler. Anm. i. 1, Ä, Ö hafva uppkommit derigenom, att man i början skref O och E öfver A och O; t. ex. å, à, i.

2. Diftongtr (Tveljud) kallat tvenne vokaler, uttalade tillsammans i en stafvelse. Sådana finnas ej i Svenska språket;, utom i några främmande ord; t. ex. August, Eiiropd.

5. Konsonanter (Medljud) kallas de bokstäfver, som ej kunna uttalas utan tillhjelp af en vokal. Konsonanterna i Svenska språket àro »9, nemligen: B, C, D, F, G, Hf S, K, L, M, N, P, Q, R, S, T, Y, X, Z.

Anm. i. B, C, D, G, P, T, V uttalas med tillhjelp af vokalen E, Söm lägges till. — F, L, M, N, R, S, X uttalas med tillhjelp af vokalen Ä, soto sättes framför. — H och K uttalas med till-hjelp af vokalen k, som lägges till. — J uttalas med tillhjelp af vokalen I, och Q med tillhjelp af U, som båda läggas till. — Z utalas med tillhjelp af stafvelserna eta.

i. X och Z kallas, sammansatta konsonanter, emedan X är saaimajiràU af CKS, och Z af T och S.

6. Stafvelse källas det enkla eller sammansatta ljud, som med en enda utstötning af rösten uttalas; t. ex. Ö, Bi, Ren, Bröd, Borst, Skrämd, Strands, Sprängd t, o. s. v.

7. Uti hvarje stafvelse måste alltid finnas en vokal, men ej flere. Så många vokalerna äro i ett ord, lika många äro stafvelserna. Derföre Sr Finna tvåstafviga Betala trestavigt, Barmhertigheten femstafvigtj o. s. v.

Anm. i. JEn ensam vokal kan utgöra en stafvelse; t. ex. I, Ä-bo, U-me-à, Hern-ö-sand.

3. Konsonanter, utan vokal, kunna ej utgöra . någon stafvelse; t. ex. Blfp, Km.

8. Stafvelser äro af tvenne slag: Skrifstafvelse och Grundstafvelse.

g. Skrifstafvelsen delar ordet så, som det vanligen i skrift delas på två rader, efter följande reglor:

1. Sammansatta ord delas efter sammansättningen; t, ex. Af-und, Be-kriga, Is-tapp, Last-åsna, Ned-rycka.

Anm. Tilläggnings-stafvelserna aktig, het, la, lig, ling, na, ning, ra, ska, skap, ta m.fl. behandlas vid delning i skrifstafvelse som serskilda ord; t. ex. Röd-aktig, Hård-het. Konst-la Lyck-lig, Gunst-ling, Lyss-na, Bygg-ning, Gnist-ra, Grön-ska, Bo-skap, Läng-ta, m. fl.

2. En konsonant mellan två vokaler stafvas till den sednare vokalen: t. ex. Fy-ra, Va-na.4

3. Två konsonanter mellan två vokaler delas så, att en konsonant kommer till hvardera vokalen; t, ex. Grun-den, Hvar-ken, Or-den.

TJnd. i. S med efterföljande olika konsonant stafvas till sednare vokalen; t. ex. A-ska, Bri-sta, Fursten. Men två s delas så, att ett s kommer till hvardera vokalen; t. ex. Las-fet.

2. DR stafvas af många till den sednare vokalen; t. ex. For-dra, He-dren.

3. CH och TH i främmande ord stafvas till den sednare vokalen; t. ex. Cra-cb.au, Mo-no-theist.

i o. Grundstafvelsen innehåller så många bokstäfver, som egentligen höra till stamordet; t. ex. Fyr-a, Grund-en, Ord-en, Va-na.

Anm. i. . Böjnings-stafvelse kallas den, som vid deklinerandet eller koujungerandet tillägges grunil-stafvelsen; .t, ex. Hand-t-n, Iliad-erna. Tal -ar. Tal-ade, Tal-a<.

2. Tilläggnings-stafvelser äro de, som läggas till stamordet och deraf bilda ett nytt ord; t. ex. Händ-/g,, Hand-lera, Tal-are, Tal-sam, o. s. v.

11. Ljudvigt eller Accent kallas det starkare ljudet hos den stafvelse, som höres tydligare än andra; t. ex. Hatt uti Hatten, Sa och He uti Saligheten, Ri uti Tryckeri.

Anm. Ljudvigten är antingen Skarp (akut accent), hvilken höies kortare och högre; t. ex. första stafvelsen i orden Taket, Segel, Solen — eller Tung (grav accent), hvilken höres längre, men lägre; t. ex. första stafvelsen i orden Matar, Spegel, Solar (verb.).

12. LIhg Vokal kallas den, som höres lång; t. ex. A \ följande ords Hat, Mat, Lake, Bevare, och Ö uti följande ord: Lön, Rön, Sköte.5

i3. Kort Vokal kallas den, som höres kort; t. ex. A uti följande ord: Hatt, Mattj Lacket, Målar; och Ö i följande ord, Löntij, Rönrij Skötte, o. s. v.

Kap. II.'

Stqfning8-Reglor.

is Hvarje böjdt, hänledt eller sammansatt ord stafvas efter sitt stamord; t. ex. Kallt af kallj Kält af kal. Byggt af bygga, Sagt af säga, Vakt af vak aj Uppsigt af Se QSdg^j O-van af O och Van.

Und- 1. Mjuka ljudet G efter vokalen skrifves ofta med J, fastän stamordet har 6; t, ex. Höja af hög, Sörja af sorg.

2, Orden Ifrig, Oflig o. d. stafvas med ensamt F, fastän stamorden Ifver, öfver stafvas med FV.

3. Orden Denne, Henne, Inne, Innan, Kunna, Munnen, Männer, Svenner, Vänner stafvas med två N, fastän stamorden Den, Hon, m. m. stafvas med blott ett N.

Anm. Om den i stamordet förekommande dubbla konsonantens bibehållande eller utelemnande märkas följande reglor:

1. I böjda ord bibehålles stamordets dubbla konsonant; t. ex. Byggd, (particip af bygga), Kallt (neutr. af tall). Torrt af torr.

Und. 1. Neutrum af participier på dä stafvas med ett tf; t. ex. litt är sedt af sedd.

2 N fördubblas ej framf5r D och T i böjningar at verber med dubbelt N; t. ex. Kände af känna, Bränt af bränna.

2. Uti sammansatta ord bibehålles stamordets dubbla konsonant; t. ex.' Byggmästarej Kall-kalla, Torrvärk.

Und. Om efter sammansättningen en bokstaf sknlle skrifvas trédqbbel, nyttjas den blott dnhbel; t. ex. Tillåta, Uppå, i b t. f. Tilllåta, Upppå- Men deladt på olika trader, stafvas det Till-låta, Upp-på.6

3. Uti hänledda ord, som bildas medelst till— läggnings-stafvelser, behålles äfven stamoi dets dubbla konsonant; t. ex. Bygg-ning, Kall-na, Torrhet, Herr-ska. — Und. Vilja af vill.

4- Uti hänledda ord, som bildas genom tilläggandet af en eller två konsonanter, skrifves den i stamordet dubbla konsonanten blott enkel; t. ex. Bygd (subst.), Köld, Tork,, Sats, Enfald. Hit höra ock Först och V&rst, af Förre

och Färre. Om den tillaggda konsonanten är densamma, som den dubbla föregående, så stafvas den likväl endast dubbel; Ryssk af Ryss och tilläggningsboksläfver-nfl sk.

5. Ord, hänledda från andra hänledda, behålla de sednares stafning; t. ex. Mångfaldig, Jera-haltig af Mång-fald, Halt.

6. Efter lång vokal skrifves enkel konsonant, fastän stamordet har dubbel; t. ex. Kyla af 'kall, Läge af ligga.

a. Dubbei, Kossosakt skrifves efter hvarje kort vokal i stafvelse med ljudrigt; t. ex. Brunn, Fullm^m, Gubbe, Hatt^ Hugga.

Und. i. J och X skrifvas alltid enkla; t. ex. Nej, Stoj a, Ax, Yxa.

a. M fördubblas endast, då det står mellan två vokaler; t. ex. Dömma, Fromma, Komma, Tomma. — Uti substantiver, scxn slutas på stafvelsen Dom eller hänledas af Dom, skrifves M alltid enkelt; t. ex. Egendomar, Ungdomen, Domare.

3. JY fördubblas ej i slutet af följande ord: An, Denj Din, En, Han, Hin, Hon, Igen, In, Kan, Man, Men, Min, Mun, Sen (af sedan), Sin, Sven, Vän, Än, samt i orden Fruntimmer, Kungöra, Kunskap, LiMyg, Söndag, Måndag.

4. Konsonanten fördubblas icke, om ea annan konsonant efterföljer i samma grundstafvelse; t. ex. Dans, Halt-a, Ttöst-a.

Anm. I stället för två K skrifves CK, då båda höra till samma grundstafvelse; t. ex. Tack i st. f. Takk.7

Men, om de höra till olika grundetafvelser, behål-les K på båda ställena, t. ex. Tak-kant.

3. Bokstäfverna a, b, d, h, i, j, 1, m, n, p, q, r, s, t, u, v, x, y, z, å, ä, ö, bibe-bälla alltid hufvudsakligen sina egna ljud.

4« C, G och K skrifvas för att uttrycka ett hårdt ljud. 1. Framför konsonanter; t. ex. Crocan, Glänsa, Krypa. 2. Framför de bårda vokalerna; t. ex. Carlj Costumj Ganska, Godj Gubbe3 Gå, Kan, Konst, Kulle, Kål. 3. När de förekomma icke i början af ett ord, utan inuti eller i slutet af detsamma; t. ex, Lock, Lag, Lag-en, Mensk-lig-e, Möjligt, Rik-e, Trogen,

Und. i. G betecknar ett rujukt ljud före konsonanten Jj samt i slutet af grundstafvelser på ig och rg, t. ex. Gjorde, Helg, Sorg,- men uttalas hårdt i orden Gurgla, Helga, Helgedom, Helgon, Morgon, Utmärgla.

2. K har ett mjukt ljud framför konsonanten Jy t, ex. Kjortel, Skjorta, samt i orden Menniska, Menniskor, Marskalk, Stabrak, Skarlakan.

Anm. C har börjat att utbytas not K, så att man skrifver Karl, Kostym, o. s. v.

5. C, G och K skrifvas för att uttrycka ett mjukt ljud framför de mjuka vokalerna; t. ex. Ceder, Cicero, Cylinder, Gen, Gif, Gynna, Gästa, Göra, Kedja, Kif,. Kyrka, Kärlek, Köra.

- 6. CH nyttjas endast i ordet Och samt i några främmande ord, t. ex. Charlatan, Chor, Christus.

Anm. Då CH läses sorrThårdt K, stafvar man det vanligen med K; t. ex. Kor, Kristus. 7. F'skrifves i stället för V, när det8

kommer efter vokalen uti Svenska ordj t. ex. Af, Graf, Häfd (]subst.), Stafven.

TJnd. I slutet af främmande ord sättes t; t. ex; Arkiv, Kreditiv.

8. FV skrifves: i. mellan två vokaler; t. ex. Hafva, Lifvet. 3. mellan L och efterföljande vokal; t. ex. Kalfven, Skälfva. 3. mellan R och efterföljande vokal; t. ex. Sparfven, Slurfvig.

TJnd. i. Enskilda namn stafvas blott med V; t. ex. Eva, Hallvard, Arvid.

a. Främmande ord stafvas med blott V; t. ex. Juvel, Resolvera, Servis.

3. Följande ord stafvas med blott V; t. ex. Allvar, Arvode, Evig, Helvete.

4- Sammansatta ord stafvas efter stamorden; t. ex. Af-yttra, O-förståndig, O-van, Half-öre, Till-försigt, Till-vinna, Harf-oxe, Er-fara, Förvunnen.

9. N höres som näsljud, men utsättes ej framför GN i samma stafvelse; t. ex. Agn, Lugn, Regn i st. f. Angn, Lungn, Rengn.

10. PH skrifves endast i några ord från främmande språk, och läses då som F; t. ex. Phantasi, Philosophi.

Anm. Man bar allmänt börjat skrifva: Fantasi, Filosoß, o. s. v.

11. RH skrifves i några ord från främmande språk; t. ex. Rhabarber, Rhetorik.

Anm. Man har allmänt börjat skrifva: Rabarber, Retorik, o. s. v.

i a. TH nyttjas endast i ord från främmande språk, och från den gamla Isländskan; t. ex. Orthographie, Theater, Theologie, (Konunga)-£Aron, Thor, Thorsdag.

Anm. Man har allmänt börjat skrifva: Teolog Teater, o. s. v. \9

i3. Q nyttjas endast framför V och framför U, hvilket sednare dà läses som V; t. ex.. Q vastj Qvinna, Quäjva.

i4- f är detsamma som s. Men det länga / får aldrig nyttjas sist i en stafvelse. Man får ej skrifva t. ex. Osf, Rof; utan Ofs, Ros.

15. W är detsamma som V; dock bör det förra endast nyttjas i början af en stafvelse.

16. Z nyttjas endast i några främmande ord; t. ex. Hezekiel, Zedekias, Zefir, Ziffra.

Anm. Man liar allmänt börjat skrifva: Sefir, Siffra, o. s. v.

17. Om E och Ä.. E skrifves:

i. När det egna ljudet af E höres; t. ex. Egen, Tveka, Mena, Ren, Stenar, o. s. s.

a. I räkneord.; t. ex. Fem, Sex, Fjerde, o. s. v.

3. I främmande ord; t. ex. Pendel, Process, Protest; samt i stafvelsen Er och Ser (gamla dat. af Sig) i sammansättningar; t. ex. Ernå, Serdeles, Serskild.

4. I stafvelser utan ljudvigt; t. ex. Fader, Sonen, Fi-en-de, Fängelse.

5. I enskilda namn; t. ex. Ebba, Sven,. Themsen, Venern.

Vnd. Enskilda namn, som äro hänledda af Svenska ord med ä, bibehålla äfven ä, t. ex. Adelsvärd, Br andström, m. fi.

6. Framför J; t. ex. Hejda, Lejon, Nej, o. s» v.

7. Efter J; t. ex. Hjerta, Stjerna, Tjena,10

8. Framför rg, il, lg; t e±. J)verg, Perla> Helg. Anm. Från dessa Ire sista, neml. 6:e, 7:e, 8:e» reglorna, finnas många undantag, och f[era dithörande ord stafvas af olika personer på olika sätt.

Ä skrifves:

1. Der vokalen Ä höres lång; t. ex. Bära , Län a, Väder.

' Und. JDer, Gerna, Gerning, Gerd (Itgerd).

2. Der Stamordet har A i' stället för Ä; t. ex. Främre af Fram, Händer af Hand, o. s. v.

Und. Orden menniska, af man, nemligen af namn.

3. Der stamordet har Å i st. f. Ä;. t. ex. Fängelse af fänge. Gäss af gås, T än-ger af täng.

Und. Ordet Tvenne af Tvä.

Anm. För öfrigt finnas inga säkra reglor för bruket af E och Ä; utan det måste läras genom öfning. Många ord stafvas också olika af olika författare.

18. Om O och Å. O skrifves: v

1. När det egna ljudet O höres; t. ex. Hota, Stol

2. Ord från främmande språk; t. ex. Corps, Hord, Mortalitet, Ordning.

3. Då stam- eller slägtord har U eller Ö i st. f. Å; t. ex. Moln, mulen; Odoga, duga; Tjog, tjugu; Dold, dölja; Rodna, röd. Undant. Bråte, bruten; Kr ås, krusa; m. fl.

4'. När vokalen Å höres kort; t. ex. Komma, Päron, Röck, Slott.

Und. 1. Stafvelse» på nå, Ag, nk stafvas med å; t. ex. Vånda, Lång, StånkaI I

2. Med å itafva» orden Båld,Fråssa (ata mycket), Fålla, Ställa, Latsa, Mätt, Plåster i Pråih, Påsk, Ram, Råtta, Sßlt, Trjckla, Trdssy Tålli, Väld, Vätm, Våm, Ålder, Aska, Attn.

k skrifves:

1. Der vokalen k höres lång; t. ex. Pär, Måla, Tålamod.

Und. 1. Ljudet åf stafvas alltid of; t. ex. Lof, Sofva, Skrof, o. g. t. B. FrnmTo* rl skrifves O, t. ex. Moria, Pàrta, SàHà.

3. Följande ord stafvas alltid, med O, neml. Honom, Rönüng, kol (bränn), Kona, Konung, Kora, Son.

2. Då staraordet har A i st. f. Å; t. ex. Gåfva af Gaf, Håfvor af Hafva.

Und. Skorpa af skarp; Torftig àf tarfva; m. fl.

3. Oftast då stam- eller slägto*cl hafva Ä; t. ex. Bråck af bräcka, Såld af sälja. TJnd. Slockna af slääkà, o. S. v.

Antti, ßraltet åt 0 och Å Sr finna icke stadgadt: Olilm författare atafva på olika. sätt. ig. Med Dj stafvas orden Djefvul, JDjekne, Djerf, Djup, Djur.

20. Med Gj stafvas orden (Sadel) Gjord, Gjord (af göra), Gjuta.

21. Med Hj stafvas orden Hjalmar, Hjälte, Hjelm, Hjelpa, Hjelte, Hjerna, (i huf>-vndet), Hjerpe, Hjerta, Hjessa, Hjon, (Boskaps) Hjord, Hjort (ett djur), Hjortron, Hjul (på åkdon), Ihjel,

22. Med Hv stafvas orden ttvad, Hwal (strömming), Hvalf, Hvalßsk, Hvalp, Hvar (och en), Hvar (hvarest); Hvarken, Hvarf (omgång), Hvass (skarp), Hvem, Hven (ett gräs). Hvete-, Hvi (^ltaVÄflre), Hvila, Hvil-kèn, Hvimmel, Hvina, Hvirfvel, Hviska (tala sakta), Hvissla, Hvit, Hväsa, Hvättja.12

33. Med Kj stafvas ordet Kjortel.

»4- Med Lj stafvas orden Ljud, Ljuf, Ljug aj Ljum, Ljumske, Ljung, Ljunga, Ljus, Ljuster, Ljuta.

25. Med Nj stafvas orden Njugg, JVju-pon, Njure, Njuta.

26. Med Sj stafvas orden Sjelf, Sjette, Sju, Sjuda, Sjuk, Sjunga, Sjunka, Sjupp, Sjdp, Själ (ande), Sjö, Hässja, Ryss ja, Wyssja, Ass/a.

2-7. Med Skj stafvas orden Skjorta Skjul, Skjuta, Skjuts_

28. Med Stj stafvas orden Stjelk, Stjelpa, Stjerna, Stjert, Stjäla.

29. Med Tj stafvas orden Tjena, Tjock,. Tjog, Tjuder, Tjuf, Tjuf va (hötjufva), Tjugu, Tjur, Tjusa, Tjuta, Tjäder, Tjäll, Tjära.

30. Med stor bokstaf i början stafvas alla enskilda namn; t. ex. Johan, Stockholm, Gyllenstjerna, samt hvarje ord,

som följer efter puukt.

31. Stafningen af' främmande ord kan blott då läras säkert, när man känner de språk,, från hvilka de äro lånade. Men i den mån sådana antaga Svensk natur,, stafvas de ock som Svenska ord.

Kap. m.

Om Skilje-Tecknen.

Skiljeteeken nyttjas, att för ögat utmark» satsernas indelning och- derigenom lätta dera»13

uppläsande och förstående. — Skiljetecknen äro ia neml.; Komma Semikolon (;),

Kolon (:), Punkt (.), Frågetecken (T), Utropstecken Parentes () eller [], Citationstecken ("_), Bindetecken Apostrof Q, Tankstreck (—), och Accent

Komma nyttjas:

J. Framför och efter oppositions-, relativa och konjunktional'bisatser; t. ex, Kristina Gyllenstjerna, Sten Sture den yngres enka, försvarade länge Stockholm mot Kristian, Danmarks Konung. Odén, hvilkens rätta namn var Sigge Fridulfsson, har anlaggt Sigtuna, sedan han förut anlaggt Odensee. Karl den tionde1 hade troligen anställt en räfst, om han fått lefva. Historien berättar, att Birger Jarl anlaggt Stockholm.

2. Framför och efter längre bestämningar med nomen och preposition; t. ex. Sverige blef, efter långvariga invärtes oroligheter och utländskt förtryck, räddadt af Gustaf Vasa.

3. I stället för den uteslutna konjunktionen och mellan flera i samma bestämning stäende ord eller satser; t. ex. Sverge, Norge och Danmark hafva samma religion, seder och språk. Gud har skapat, styrer och uppehåller verlden.

Semikolon (;), som ock kallas Gömma eum Punto, nyttjas:

i. Emellan långa konjunktional-bisatser och hufvudsaken; t. ex. Ehuru Svenska kronan var utarmad och statshushållningen föp-,i4

virrad ofch förstörd genom förmyndare-regeringens dåliga förvaltning; så återuppbjelptes dock båda genom Karl den elftes kraftfulla regéring och sparsamhet. <

2. Emellan flere afdelningar uti hufvud-och bisatserna; t. ex. Fastän Karl den nionde hade ett ganska skarpsinnigt och klart förstånd; fastän ban bättre än någon annan kände Sverges tillstånd.; fastän han dessutom hade en fast vilja och kraftfull karakter: så kunde han likväl ej böta alla rikets olyckor; dels emedaft hans företrädare så fördjupat riket i elände, att det blott på en längre tid kunde återupprät-tasdels emedan han rönte mycket motstånd af adeln, som ville återvinna sin fordna magt; öch slutligen, emedan han ej fick regera längd. Kolon (:) nyttjas:

i. Då man börjar att ànföra en annans ord; t. ex. Då Karl den tolfte första gången hörde kanonkulornas hvinande omkring sig, sade hat^; "Detta skall hädanefter blifva mik musik."

a. Kolon nyttjas också af somliga i stal* let för stemikolön mellan hufvud och bisatsen, i synnerhet då dessa äro långa oeh innehålla flera med semikolon åtskilda afdelningar. Ex. Së a:a reg. om semikolon.

Punkt (.) nyttjas, då en mening är fullkomligt slutad;, t. ex. År i63o var nästan held Tysklartd Underkufvadt af kejsar Ferdinand. Gustaf idolf kom då med Svenska krigshären tül dé betrycktas hjelp» Inom tvenne års tid var kejsaren^ magt bruten, hans häraf slagba och största dfelfln af Tyskland befriadt.1$

Frågetecken (?) nyttjàs i slutet af en fråga; t. ex. Hvilken var den första kristna konung i Sverige?

Utropstecken (!) nyttjas: i. Efter uttryck af häftig sinnesrörelse; t, ex. O! Ack! Den olycklige!

a. Då man tilltalar, ropar ellgr befaller någon; t. ex. Min Herre! Spring!

3. Då man önskar något, t. ex, Lefvp konungen!

Parentes eller [] nyttja i. För att innesluta en mellansats; t ex. Fastän Gustaf Vasa var en ovanligt stor konung (och hvem erkänner ej det?); så begick han dock ett fel, då han delade riket mellan sina söner.

a. För att tillkännagifva en kort definition eller bestämning; t. ex. Agne fick tillnamnet Skjafrboandi (Skeppsbo), emedan han var mycket ute på sjötåg.

Citatiovs- eller Anförings -tecken

2 nyttjas, då man anför en annütls ord er ett stycke ur en skrift. Tecknet sättes framför alla rader och i slutet,af det. anförda stället. T. ex. Havamal säger: "Bort dör "din hjord, bort dö dina fränder och sjelf dör "du äfven; men ett vet jag, som aldrig |dör: "domen om den* som dog." .;

Tankstreé. (—) nyttjas: r. Då nágöt oväntadt följer; t. e*. Kristian Tyrann herrskade Öfver trenne riken. Han var nära förbunden med Europag; n^agti-gaste monark, samt ansågs och smickrades somi6

en stor och ganska väldig konung; — men lefde sedan, som den värsta brottsling, en lång tid-innestängd i ett ohyggligt fängelse.

2. Då en mening afbrytes, innan den är slutad.

Bindetecken nyttjas för att utmärka, att åtskilda stafvelser höra tillsammans till ett ord; t. ex. Skol-Ordning, Af- och Tillträ-des-sym

Apostrof (') nyttjas att tillkännagifva; det någon bokstaf eller stafvelse är för korthetens skull utesluten; t. ex. Sad' i stället för Sade.

Accent nyttjas i fram mande ord och enskilda namn för att utmärka den stafvelse, som bör hafva ljudvigt; t. ex. Arme', Franzén.

Para graf nyttjas att utmärka af-

delningarna i en afhandling.

Asterisk eller (‡) nyttjas alt hänvisa till noter och anmärkningar. Anm. 1. Förkortningar i Svenshan äro följande..

Anm. betyder Anmärkning.

B. — Band.

d. v. s. — det vill säga.

d. ä. t — det är.

e. a. g. — en annan gång., el. —, eller.

e. m. __eftermiddagen.

f. d. — för detta, fi m. — förmiddagen, fr. — fråga, i. st. f. — i stället för..

i fr. — jemför.

I. — klockan,

m. fl. — med flera,

nu m. — med. mera..N:o — nummer,

neml. — nemligen,

n. v. — nuvarande,

o. d. — och dylika,

o. s. v. — och så vidare,

pag. — pagina.

P. »T. — Pro Memoria.

P. S. — Post scriptum.

s. sidd. — sidan — sidor.

S. D. — samma dag.

sv. — svar.

t. ex. — till exempel,

t. o. m. — till och med.

und. — undantag.

Andra Delen. ETYMOLOGIER

Kap. i.

Ordens indelning.

1. Orden i ett språk indelas i följande fyra ordklasser: Nomen, Pronomen, Verbum, Partikel.

2. Nomen kallas det ord, som säger, hvad eller hurudant ett ting är. Framför hvarje nomen kan man sätta orden en, ett, ßera; t. ex. En Karl, ett Träd, ßera Bord, en Lång, ßera Goda. Derföre är hvari; och ett af orden Karl, Träd, Bord, Ling och Goda ett nomen.

3. Pronomen kallas det ord, som brukas i stället för nomen; t. ex. Gustaf Vasa befriade genom sin (Gustafs) klokhet Svergei8

från dess (Sverges) förtryckare. Han (Gustaf) afskaffade äfven påfviska läran, hvilken (påfviska läran) mycket förhindrade Sverges välgång. Följande ord äro pronomina i Svenskan: Jag, Du., Han, Hon, Det, Sjelf, Sig, Deruia, Min, Din, Sin, Får, Eder, Hvilken, Hvad, Som, Ho, Hvarandra.

4- Verbum kallas det ord, som utmärker, att något sker, har skett eller .skall ske. Framför hvarje verbum kan man lägga orden, Jag, Du, Han, Fi, I, De, Att. .Man kan säga t. ex. Jag går, du Talade, han hccr Sårat, de hade Sprungit, i skolen Tala, de Köpas, att Åka. Derföre är hvart och ett af orden Går, Talade, har Sårat, hade Sprungit, skolen Tala, Köpa t, Jka ett verbum.

5. Partikel kallas det ord, som hvarken är nomen, pronomen eller verbum: t. ex. Ack, Att. O, Och.

Anm. I- Orden indelas äfv«n efter en annan grand uti

Stamord, Hänledda och Sammansatta ord Stamord ;Primitiva) kallat de ord, 10m ej kanna hänledas af nføot annat; t. ex. Man, Svart, Stå, Vt. Hänledda ord (Deri va ti va) kallas de, som härstamma frin något stamord, och likväl ej bestå af två ord; t. ex.: Af MAN hänledas Manlig, Manlighet, Mandon, Menniska,

Mensklig, Mensklighet, ra fl. Af SVART hänledas Svärta, Svartna, Svartaktig, m. fl. Af STA hänledas Stod, Stånd, StäUa, Ställning, Stanna, m- fl.

Af UT hänledas Ute, Yttre, Yttra, Yttring, Ytterlighet, m. fl.

Sammansatta ord (Composita) kallas de, som äro sammansatta af tvä eller flera ord, af hvilka hvart och ett har sin betydelse; t. ex : At MAN sammansättas Förman, Flygelman, Ordningsman, Mannamod, Mannakraft, Manlighetsprof, Skogsmenni-»ka, Människokropp, Omensklighet, Öfverrnannat m. fl-Af SVART sammansättas Svartkrita, Svartgrå, Kolsvart, Bensvårta, Nsdsvdrta, m. fl.Af STÅ tammaaMttttt Förstå, Afstå, Bildstod, Marknadsstånd, Förstånd, Beställa, Förställa, Förställning, Förståndsutveckling ra. A. Af UT sammansättas Utanför, Utvärtes, Bakut, Utvisa, Utveckla, Förståndsutveckling, Kraftyttring, Ytterkläder, m. fl.

Anm. Z. Orden indel» i afseende på deras hinledning uti

Nominala och Verbala. Ifominala kallas de ord, hvilkas stamord är ett notneh: t-ex. Manlig, Menniska, Mensklig

af Man'; och Svartna, Svärta af Svart. Verbala kallas de ord, hvilkas stamord är' ett verbum; t. ex Stod, Stånd, Ställa, Stanna af Stå.

Kap. D.

Om Nomen.

i. Nomen är af tvä slag, Substantivum och Adjektivum.

2. NoMEir Substantivüm (Saknamn) «8ger, hvad en sak är; l. ex. Bord, Dygd, Häst, Maria, Stockholm, o. s. v.

Anm. i. Nomen substantivum är antingen Kon-üsit, d, ä. namnet på verkliga för sig sjelfva bestående ting; t. ex. Blomma., Guld, Man, Qvinna., Själ, Torn. Eller ock Absth>k.t, id. ä. namnet på någon tingets egenskap, verkning eller förändring; t. ex. Aktning, Dygd, Mastig-het, Last , Skönhet, Välsignelse.

i. Ett konkret substantivum är antingen Pho-irixjm, d. ä. namn på ett enskildt föremål; t. ex. Anna, Asien, Edvard, Stockholm. Eller Ajfei-lativum, d. ä. gemensamt namn för flera föremål; t. ex. Qvinna, Verldsdel, Man, Stad.

3. Kollektivt Nomen kallas det, som nämner ett föremål, men derunder innefattar ßera enskilda; t. ex. Adel, Folk, Krigshär, Menighet, o. s. v.

4. Matkhult Nomek kallas det,som utniär-20

ker en större eller mindre myckenhet af, "någon viss materia; t. ex. Bly, Jern, Ler, Ved.

3. Nomen Adjektivum (Beskrifnings-namn) säger hurudan en sak är. Efter hvart adjektiv kan man lägga orden Man, Qvinna, Ting. Man kan säga, t. ex. Stor Man, Stor Qvinna, Stort Ting. Derföre är Stort ett nomen adjektivum.

4. Vid hvarje nomen substantivum märkas Numerus, Genus, Artikel, Kasus och Deklination.

5. Numerus (Tal) är af två slag. Singularis (Ental), som utmärker blott en; t. ex. Bok, Gosse, God. — Pluralis (Flertal), som utmärker ßera; t. ex. Böcker, Gossar, Goda.

Anm. i. Somliga ord hafva ingen Singularis, t. ex. Anor, Blånor, Sopor, Vägnar, m. fi.

2. Somliga ord hafva ingen pluralis, såsom a) Materiela substantiver; t. ex. Luft, Koppar, Säd.' b) De flesta abstrakta substantiver; t.ex. Aktning, Enighet, Ålderdom, c) Flere kollektiva substantiver; t. ex. Adel, Allmoge, Borgerskap, Pobel, m. fl. d) Hvarje substantivum proprium; t. ex. Apurimac, Chimborazo, Napoleon, Norr. e) De flesta ord på an, ande, sel/ t. ex. Anmälan, Befordran, Dundrande, Läsande, Vigsel, Hörsel. f) Dessutom många andra ord; t. ex. Allvar, Börd, Gråt, Nöd, und. Flere materiella nomina hafva pluralis, då dermed menas olika slag af §mnet; t. ex. Gifter, Salter, Vin eller Viner.

6. Genus (Kön) är af tre slag: Maskulinum, Femininum och Neutrum.

Maskulinum (Hankön) kallas det nomen, till hvilket man kan lägga ordet Han.21

Man kan säga t. ex. Gossen, han är stor, Himlen, han är stor. Alltså äro orden Gossen otfh Himlen maskuliner.

Femininum (Honkön) kallas det nomen, till hvilket man kan lägga ordet Hon. Man kan säga t. ex. Flickan, hon ar stor , Blom-man, hon är stor. Alltså äro orden Flickan och Blomman femininer.

Neutrum (Detkön) kallas det nomen, till hvilket man kan lägga ordet Det. Man kan säga, t. ex. Barnet, det är stort; Tornet, det är stort. Alltså äro orden Barnet och Tornet neutrer.

Anm. i. Maskuliner äro a) Männers namn, tittlar, m. m., som hör till hannar; t. ex. Karl, Konung, Tupp. Und. tittlar på rad; t. ex. Statsråd, b) Årstiders, månaders, dagars, de fleste sjöars, skogars och utländska floders namn; t. ex. Våren, Maj, Söndag, Mälaren, Tiveden, Nilen.

2. Femininer äro a) Qvinnors namn, tittlar, m. m., som hör till honor; t. ex. Maria, Drottning, Höna; und. Fruntimmer, Qvinnfolk. b) Vettenska pers och konsters namn; t. ex. Geografi, Bilkonst, c) Träds namn; t. ex. Björk, Lind, Tall; und. Apel, Ceder, Cypress, Jasmin, Lager, Poppel, Palm. d) De flesta Svenska floder» namn; t.

ex. Dalelfven, Etran, Lidan, Ljusnan.

3. Neutrer äro a) Bokstäfvers namn; t. ex. A,S, V. b) Länders och orters namn; t. ex. Atien, Paris. cl Verbala ord på nde; t. ex. Låsande, Gående.

4- Till somliga, vanligtvis till abstrakta substanti-ver sätter man ofta pronomen Den, i st. f. Han eller Hon, t. ex. Förtröstan, Glädje, emedan det faller sig för tungt för örat, att nyttja Han eller Hon; t. ex. När förtröstan finnes i hjertat, inger den (i st. f. han) mod.

5. CojdMUKs kallat det substantiv, hvilket kan1

JU»

nyttjas både om mask. och femininer; t. ex. Gø~

mål, Kusin.

6. Somliga ord nyttjas i ölika genus; t. ex. En eller Ett Finger, Mil, o. s. v.

7. Artikeln är af två slag: Obestämd och Bestämd.

Obestämda Artikeln hestår i orden en och ett, hvilka sättas framför ett nomen; t. ex. En Karl, Ett Träd. Denna artikel nyttjas, då man med detta nomen ej vill utmärka något enskildt bestämdt föremål, utan blott ett ting i allmänhet eller ett förut ej omtaladt föremål; t. ex. En son bör lyda sin far. Ett barn vet ej, hvad som är nyttigt eller skadligt. Här äro orden En och Ett obestämda artiklar och ulmärka, att man ej talar om någon viss son eller nögot visst barn, utan om söner och barn i allmänhet.

Bestämda Artikeln består i orden en och et, hvilka sättas efter ett nomen; l. ex. Karl-en, Träd-et. Denna artikel nyttjas, då man ej talar om ett ting i allmänhet, utan om ett visst bestämdt föremål; t. ex. Bordet, som jag sitter vid, är lågt och stolen för hög. Här är bestämda artikeln fästad via bordet och stol««, emedan man ej talar om bord och stolar i allmänhet, utan om ett visst bord och én viss stol.

Anm. 1. Om substantivet slutas på vokal utan ljudvigt, tillägges blott n eller t, t. e*. Gosse-n, Öga-t.

3. Bestämda artikeln kan ej nyttjas vid a) Ord på ar utan ljudvigt, t. ex. Fordran, Anmodan. und. Besman, Hemman, Lakan, Nystan, b) Främ-1 mande ord på us, t. es. Medikus. c) Indeklinabla ord; t. ex. Akt, Bevåg, Spe.3. S*b*tantiver på el, en, er, or utan ljudvigt kunna sammandraga bestämda formen genom att bortkasta dess e. t. ex. Spegeln, i st. f. Spegelen. Likaså Öcknen, Summern, Assessorn.

4. Substantiva- på kort er och ordet Himmel hafva dubbel bestämd form; t. ex. Fader, fadern, fadren i Himmel, himmeln himlen.

8. Kasus (Böjningar) äro namn på de förändringar, ett nomen undergår, och tjena att he&tämma, i hvad förhållande ordet står till de öfriga i meningen förekommande ord. Kesus äro Sex uti hvarje numerus, neml.: Nominativus, Genitivus, Dativus, Ackusati-vus, Vokativus och Ablativus. Att leda ett ord genom alla dessa höjningar kallas att be* k linera (böja) det.

Anm. I Svenskan finnas egentligen endast tre kasus, NominativUS, Genitivus och AckuSativus, som kunna åtskiljas genom olika ändelser; t. ex. Han, Hans, Honom. De öfriga kasus bestämmas genom prepositioner, som sättas förut. Framför Dativus sättas vanligen prepositionerna Åt, För y framför Ablativus Af, Med, Genom, och framför vokativus interjektionen O.

q. Deklikation (Böjnings-sätt) kallas det sätt, enligt hvilket ett nomen böjes.

Kap. III.

Om Nomen Substantivum.

i. De Svenska substantiverna kunna de-klineras på dubbelt sätt; antingen i obestämd form, t. ex. Kyrka, Kyrkas; eller i bestämd form, tf, qx. Kyrkan, Kyrkans.

2. Deklinat jonerna (Böjningssätten) för Svenska substantiver äro Fem. De åtskiljas genom ändelsen i den obestämda nominativ us pluralis.

Första deklinationen slutas på"*- or; t. ex. Flicka, Flickor.

Andra deklinationen slutas på — ar; I. ex. Gosse, Gossar.

Tredje deklinationen slutas på —. er; t. ex. Dygd, Dygder.

Fjerde deklinationen slutas på — a; t. ex. Rike, Riken.

Femte deklinationen är--lika

i pluralis sora i singularis, t. ex. ett Bord, ßera Bord.

Första Deklinationen. Obestämd form. Bestämd form.

Singularis.

Nominat. Gumma Gumman.

Genit. Gummas Gummans.

Dativ. åt Gumma åt Gumman.

Ackus. Gumma Gumman.

Vokat. o Gumma! —

Ablat. af Gumma af Gumman.

Pluralis.

Nominat. Gummor Gummorna.

Genit. Gummors Gummornas.

Dativ. åt Gummor åt Gummorna.

Ackus. Gummor Gummorna.

Vokat. o Gummor! —

Ablat, af Gummor af Gummor»».a5

S& böjas orden Flicka, Piga, Qvinna, Taßa, w. fl.

Till första deklinationen höra endast femininer, och dessa slutas vanligtvis i nominn-tivus singularis på a; t. ex. Grefvinna, Kjrr-ka, Lada, Stuga,• ^ ^ .<• , ^

Anm. i. Orden Not'f Tios ', Vig, böjas i Singularis efter andra deklinationen; t. ex. Noten, Rosen, Vågen. Då ordet Not betyder rausikalier, böjes det vanligen också i pluralis efter andra deklination; t. ex. Not. Noter.

2. Orden Färg färgor, Gräns gränsQr, Regel reglor, StöfvelHstöflor, Taffel tofflor, äro maskuliner och heta således i pluralis rätteligen Färger, Gränser, Regler, Stöflar, Toffler. Men i fornspråket hette de en Färga, Gränsa, Regla, Stöfla, Toffla och voro femininer, hvarföre äfven pluralis på or ännu oftast nyttjas.

3. Somliga ord af i:sta deklinationen böjas i singularis efter både esta och a:dra deklinationen; neml. Almanack almanacka, Flagg flagga,

, Hjer ne hjernd, Hf esse hjessa, Klyft klyfta, Kör-•t, setkörslaf, Numrjier numra ^ Skoje skola1, Skugge ,, skugga. Svan svana ',

Vane vana, Yx

yxa(Ader ådra.*""Dessa heta både Flaggen, Hjer-nen, Skuggen, o. s. v. samt Flaggan, Hjernan, Skuggan; o. s. v. De flesta af dessa ord äro, då de slutas på e, maskuliner.

i. Orden i denna deklination slutade i fornspråket gen^ivus på u, hvarifrån man ännu har orden Furugr'en,*tädulàs, Varupris/ m. • fl. och ^talesätten till_jSalu, m. ü., i st. f. Furans gren, Ladans lås, Varans pris, till försäljning. — Detta u förvandlades sedan till o, t. ex. Dufvorösten,

Kyrkogård, I delo, För visso, A sido.

3. I fornspråket böjdes infinitiver på a såsom subitantiver efter denna deklination, och hadea6

genitivus på u eller o, hvarifrån man ännu bibehåller orden Frånvaro, Giftonian, Till spillo, o. s.

Andra Deklinationen.

Singularis.

N. Gubbe Gubben.

G. Gubbes Gubbens.

Pluralis.nt

IV. Gubbar Gubbarna/*.

G. Gubbars Gubbarnas.

SS böjas orden Brud, Dräng, Gosse,

Karl, Pilt, Sanning, Sjukdom, Ålder.

Dc flesta bilhörande ord äro maskuliner.

Undant. i. Femininer äro abstrakta substantiver på ing; t. ex. Förbättring, Inbildning, Mildring, i. Femininer äro träds namn; t. ex. Al, Gran, Hägg. 3. Femininer äro qvionors namn och tittlar m. ro.; t. ex. Brud, Hind, Moder, m. fi. ock dessutom ett betydligt antal andra ord.

Anm. i. Orden Dotter och Moder byta vokal i pluralis och heta Döttrar, Mödrar.

2. Orden Ande, Droppe, Katse, Make, Måne, Tanke, Timme, Ande, nyttjas ofta, och ordet Stadge nästan alltid med slutvokalen a i st. f. e, t. ex. Anda, Droppa, o. s. v.

3. Orden Ptnne, penna, Släde, släda böjas efter både i:sta och a:dra deklinationen.

4- Flerstafviga ord, med sista vokalen utan ljudvigt, kasta bort densamma i pluralis och stundom i sing. bestämda formen; t. ex. Gaffel Gafflar, Ocken Öcknen Öcknar.

5. Orden Landtbo, Mö, Aho m. fi. heta i pluralis Landtboar, Mömr, Åboar, o. s. v. fast någon gång i dagligt tal säges Landtbor, Mor, Åbor eller Jboer.

6. Orden Aflon, Morgon sammandragas i pluralis till Aßnar, Morgnar.37

Tredje Deklinationen.

För Maskuliner och Femininer.

Singularis. N. Sak Saken.

G- Sa kl Sakens.

Pluralis.

N. Saker Sakerna.

G. Sakers Sakernas.

Så böjas orden Art, Bredd, Bön^ Frände,

Grannlåt, Park, Röst, Skald, Smed, m. fl.

Anm. i. Till tredje deklinationen höra alla maskuliner och femininer af främmande ursprung med ljudvigt på sista stafvelsen; t ex. Agent, Eremit, General, Juvel.

a. Till denna deklination höra följande femininer: a) Främmande ord på i, ik, ion, ur/ t. ex. Akademi, Fysik, Religion, Natur, b) De, som ändas på het; t. ex. Häftighet, Nyhet, c) De flesta ord på else; t. ex. Begärelse, Rättelse, d) Ord på skåp, som ej hafva kollektiv bemärkelse; t. ex. Vetenskap, Räkenskap, e) Femininer Sro orden Get, Hustru, Jungfru, Ko, Konst ro. fl.

3. Flera hithörande ord byta vokal i pluralis, a) Enstafviga ord på and och äng antaga J i pluralis; t. ex. Tand Tänder, Stong Stängery undan* tag Gång Gånger, Sång Sånger, b) Många andra

. ord byta A till Å, och O till Ö; t. ex. Natt Nätter, Rot Rötter.

4. Somliga ord fördubbla slutkonsonanten i pluralis; t. ex. Fot Föltar, Bok Bikter, m. fl.

5. Då singularis slutas på annan vokal än I, så ökas pluralis blott med tillägg af R i stället för ER; t. ex. Klo Klor, i st. för Kloer, Fränder, i st. för Frändeer, o. s. v. Men främmande ord på é med ljudvigt tillägga hela er, t. ex. Idé, idéer, Armé, arméer.

6. Ord, som ändas på el utan]judvigt, bortkasta E i pluralis; t. ex. Fabel Fabler, Möbela8

Möbler. Men har ändelsen el ljudvigt, så bibehålles Ej t. ex. Kamel, Kameler, m. fl. .

7. Några ord kunna i pluralis bestämda formen böjas efter 5:te deklinationen; t. ex. Fadren. Gettren, i st. f. Fäderna, Getterna.

8. Ordet Man heter i pluralis både Man, Män och Männer.

För Neutrer. Singularis. JV. Bageri Bageriet.

• G. 'Bageris Bageriets.

Pluralis.

N. Bagerier Bagerierna, r.t

G. Bageriers Bageriernas.

Så böjas orden Bränneri, Fiskeri, Frie-rij Gjuteri, Myteri, Raseri, m. fl. ' Till denna deklination höra: a) Alla flerstafviga neutrer på i; t. ex. Fiskeri, Gjuteri, Raseri, b) Några främmande ord, som i singularis slutas på um; t; ex. Kollegium, Konsistorium, Oratorium, c) Materiella neutrer, då deras pluralis utmärker flere slag af ämnet; t. ex. Gift gifter, Lärft lärfter, Vin viner.

Anm. Främmande neutrer på um bilda den bestämda singularis på et, t. ex. Kollegium kollegiet,, O-ratorium oratoriet.

Fjerde Deklinationen. Singularis.

JV. Äpple Äpplet.

G. Äpples Äpplets.

Pluralis. •

N. Äpplen Äpplena.

G. Äpplens Äpplenas.29 , * - c

j-tn 11'a. . >; - - *

Så böjas orden Arbete, Frö, Löfte, Snille, Spänne, Sto, Stycke, Styre> Tycke, Vide.

Till fjerde deklinationen höra alla neutrer, som ändas på vokal (undantagandes fler-stafviga på i och are samt participial-substan-liver på nde, som utmärka person); t. ex. Öga, Dike, Bi, Bo, Fly, Bd, Fä, Spö.

Anm. i. Orden Öga, Öra, ändas i pluralis obestämdt på ön, bestämdt på onent. ex. Öga ögon Ögonen, Öra öron Öronen.

2. Ordet Hjerta heter i pluralis Hjertan, både bestämdt och obestämdt.

3. Orden Bräde, Fängelse, Häktelse, Ode, Regemente, T&ekelse, Ärende böjas i pluralis både efter tredje och fjerde deklinationerna; t. ex. Bräde, Bräden eller Bräder, Brädena eller Bräderna, o. s. v.

4» Participial-substantiver på nde, som utmärka, ej person, utan handling eller tillstånd, böjas i pluralis bestämda formen efter både 3:je och 4;de deklinationen; t. ex. Bemödande, plur. bestämdt Bemödanderna eller Bemödandena.

Femte Deklinationen.

För Maskuliner.

Singularis. N. Läkare Läkaren.

G. Läkares Läkarens.

Pluralis.

N. 1 " Läkare Läkarne (Läkrarne.) G. Läkares Lakarnes (Läkrarnes.)

Så böjas orden Arbetare, Bagare, Dagdrifvare, Köpare, Lärare, Handlande, Studerande, Assyrier, Daler.

Efter femte deklinationen böjas alla maskuliner, som ändas i) på are; t. ex. Skomakare, Snickare. a) Participialsubstantiver på3o

ande, hvilka utmärka en person, t. ex. En Resande, Handlande. 3) Folks namn pà er, t. ex. En Egyptier. 4) Ord» som utmärka mätt, dà de nyttjas i räkning; t. ex. Daler, Fot.

Anm. i. Orden på are slutade i förespråkets bestämda pluralis p& tonlöst arena, t. ex. En Bagare, de Bagarena. Denna ändelse blef föf kortbetens skull sammandragen till rttrna, t. ex. Ba-grarna; hvilken sednare hälst använde* för alla maskuliner på are.

2. I vissa ord nyttjas alltid ändelsen rarita,-t. €x. Domrarna, Skördrarna, Fit kr ar na, (pl. af domare, skördare, fiskare), for att skilja dem från Domarne, Skördarne, Fiskarne (pl. af dorn, skörd,

fisk).

3. Orden Bägare, Hammare, Karh.ma.re, Källare, Na/vare, böjas i obestämda pluralis efter både a:a och 5:te deklinationerna; t. ex. En Bägare, flere bägare eller flera bdgrar. o. s. v.

4- Orden Kamrerare, Officerare, Sekreterare m. fi. forkortas ofta i singularis till Kamrer, Officer, Sekler.

5. Participial-substantiver på ande och folks namn på er böjas i bestämda pluralis vanligen efter 3:je deklinationen; t. ex. En Kärande, de Kåranderna. En Etrurier, de Etrurierna.

6. Många ord, som kunna utmärka ett visst mått, och som eljest böjas efter a:a eller 3:je deklinationerna, böjas efter 5:te deklination, då de nyttjas i räkning; materielt; t. ex. Älta man, Sex daler, Tre mark, o. s. v.; i st. f. männer, dalrar, marker.

7. Kortens namn och ordet Trumf böjes i pluralis efter både i:a och 5:te deklinationerna; t. ex. En spader, trumf; flere spader, trumf; eller flere spadrar, trumfar. De höra egentligen till a:a deklinationen.För Neutrer.

Singularis.

N. Träd Trädet.

G. Träds Trädets.

Pluralis.

N. Träd Träden.

G. Träds Trädens.

Så böjas orden Barn, Lejon, Pad, Val, Ankare, Ämbare, m. fi.

Till femte deklinationen höra i) alla neutrer, som slutas på konsonant (undantagandes främmande ord på um); t. ex. Berg, Fruntimmer, Riksråd m. fi. — 3) Neutrer på are; t. ex. Ankare, Altare, P ans are.

Amn. i. Somliga neutrer kunna i pluralis böjas efter både tredje och femte deklinationen; neml. a) Flerstafviga främmande neutrer med ljudvigt pi sista stafvelsen; t. ex. Ackord, Arkiv, Kabinett, Magazin, m. fl. b) Neutrer på skåp, t. ex. Grefskap, Herrskap, Sällskap, m. fi. c) Orden Förslag, Härad, Land, Stånd, Tyg, m. £L d) Äm-betstitlar på Råd,- t. ex. Statsråd.

1. Orden Finger, Fjell, Streck, Vers, äro både" maskulinum och neutrum, och Mil är både femininum och neutrum, samt böjas efter både andra och femte deklinationen.

3. I dagligt tal böjas ofta alla neutrer i pluralis obestämda formen efter femte, men i bestämda formen efter fjerde; t. ex. Ett Äpple, flera äpple, äpplena, Ett Träd, flera träd, trädena, o. s. v.

4. Ord på mmer hafva tredubbel best. plural.; t. ex. Fruntimren, Fruntimmerna, Fruntimrena.

Allmänna antüärkningar vid Deklinationerna.

i. Många substantiver äro indeklinabla; t. ex. Akt, Ans, (i) Går, Fjol, Kapp, (till) Godo, Pass,32

i

Spillo, JgOj ro. fi. samt alla grundtal; t. ex-Två, Sex, Tio. Und. En, Hundrade, Tusende, MillionBillion, Trillion. Också kunna grundtalen i vissa fall antaga genitivens ändelse; t. ex. De Fyras, Elfvas.

2. Uti andra och tredje deklinationerna slutas maskulinerna i bestämda formen i pluralis på b&de a och ey t. ex. Gubbarna gubbarne. Skalderna skalderne. Den förra ändelsen är likväl brukligast. Femininer och Neutrer slutas alltid på as t. ex. Socknarna, Färgerierna.

3. Substantivet' på s och x tylda den obestämda genitivus singularis på ess t.' ex. En Prinses, Ett Axes. l>enna form undvikes dock om möjligt.

4- Främmande namn i synnerhet på s, x och um bibehålla oftast det främmande språkets genitivus; t. ex. Kristus Kristi, Æneas Ænece, Xerxes Xerxis, Kollegium Kollegii.

5. I fornspråket slutades genitivus pluralis af alla deklinationer på a. Deraf bibehållas ännu talesätten Barnabok, Fotapall, Mannamod, m. fl. i st. f. Barnens bok, Fötternas pall, o. s. v.; samt talesätten Endera, Någondera, Allrastörst, o. s. v. i st. f. En bland dem, Någon bland dem,] Störst bland alla, o. s. v.

6. Från fornspråket bibehålla maskul. och neutr. substantivet-, stundom den gamla genitiven på senss t. ex. Lifsens, köttsens,- samt dativen på is t. ex. Gudi, eller på onts t. ex. Föräl-droniy samt dativ, och ablat. för femininer p& enes t. ex. Jordene.

7. Oregelbundna äro följande: Gås gäss gässen, Lus loss lössen.

Kap. IV.

Om Nomen Adjektivum.

1. Nomeh Adjektivum utmärker en egenskap hos en sak.33

i

Vid adjektiverna märkas Numerus, Genus, Kasus, Artikelj Komparation och Deklination.

2. Numerus och Kasus äro lika, som vid substantiverna,

3. Genus är, som vid substanliverna, trefaldigt, maskulinum, femininum och neutrum; men hvarje adjektivum kan

vara både maskulint (God man), feminint (God qvinna) och neutralt (Godt ting).

4' Artikeln är som vid substantiver-na tvåfaldig: Obestämd och Bestämdoch har samma bemärkelse. Des9 form skall framdeles vid deklinationen^ närmare beskrifvas.

5. Komparation utmärker, i huru hög grad den omtalade egenskapen finnes. Jem-förelsegiaderna (Gradus Comparationis) äro tre: Positivas, Komparativus och Superlativus.

6. Positivus utmärker en egenskap hos ett ting utan jemförelse med något annat; t. ex. Klok, Stark, Blå; t. ex. Hästen är stark.

7. Komparativus utmärker, att vid jemförelse egenskapen finnes i högre grad än hos ett annat ting; t. ex. Kamelen är starkare än hästen. Komparativen bildas på det sätt, att man till positivus lägger ändelsen are; t. ex. Klokare, Starkare, Blåare.

8. Superlativus utmärker, att vid jemförelse egenskapen finnes i högre grad än hos alla andra ting; t. ex. Elefanten är starkast bland alla djur. Superlativus bildas på34

det sätt, att man till positivus lägger ändelsen äst; t. ex. Klokatf, Starkarf, Blåast.

Anm. i. Adjektiver, som ändas på al, el, en, er utan ljudvigt, bortkasta i komparativen och superlativen den vokalen, som står framför 1, n, ry t. ex. Gammal, Gamlare (äldre), Gamlast (äldst),; Ädel, Ädlare, Ädlast,• Trogen, Trognare, Trognast,-> Vacker, Vackrare, Vackrast. .

2. Flerstafviga adjektiver på ad och isk och flerstafviga participier samt några andra ord kunna for välljudets skull icke kompareras på vanligt sätt. Man sätter derföre ordet mera framfor i komparativen och mest i superlativen; t. ex. Sinnad, Nitisk, Jlskad,- man säger: Mer nitisk, Meat nitisk, i st. f. Nitiskare, Nitiskast.

3. Några adjektiver kompareras på ett oregelbundet sätt; t. ex.

Positivus. Komparativus. Superlativus.

Dålig, ' . /,) • Sämre Sämst.

Efter (adverb) " . . Efterst. »<-> "

Elak > Värre Värst.

Ond > -"*«<

Enda v -c.. - — Endast.

Fjerran ^v'. «-< Fjermare Fjermast.

Fram (adverb.)»?*.,Främre o.,,.* /•,,> Främst.-.v •'.-/Få (endast pluralis) Färre ^ —

Fore (adverb.)^/.JFöri-e > H , , v.vm;Först. ,.

Gammal Äldre Äldst.

God Bättre Bäst.

Grof.,* Gröfre Gröfst.

Hög Högre Högst.

Inne (adverb.) Inre Innerst.

Liten Mindre Minst.

Låg-', -i'. Lägre Lägst.

Lång Längre Längst.

Mellan . < :----Medlerst.

Mycken Mera (adverb). Mesta.

Mången Flera «••.......Flesta.-"

Nere (adverb.)"*4 Nedre ! Nederst.35

Potitivus. Komparativus. Superlativa.

Nära (adverb)^«;>, Närmare Närmast (Näst).

Sedan — ' Sednare ' Sednast (Sist).

Små (end. pluralis) Smärre Smärst.

Stor Större Störst.

Trång Trängre Trängst.

Tung Tyngre Tyngst.

Under (adverb.) Undre Underst.

Ung Yngre Yngst.

Ute (adverb.) Yttre Ytterst.^',-

Öfver — Öfre Öfverst. y r""

Anm. i. I dagligt tal kompareras dock många bland dessa ord efter vanliga bruket; t. ex. Elak, Elakare, Elakast; Trång, Tràngare, Trängast.

2. Somliga ord kunna ej kompareras; t. ex. Alla, Annan, Samma, Sådan, m. fl., samt alla räkneorden; t. ex. Andra, Femte, Sjunde, o. s. v.

g. Deklinationerna. (Böjningssätten) för adjektiverna äro tvä. De åtskiljas vanligtvis genom sin ändelse i den obestämda no-minativus singularis.

10. Första deklinationen »har två ändelser, nemligen en gemensam för maskulinum och femininum; t. ex. Lycklig, och en för neutrum; t. ex. Lyckligt,

11. Andra deklinationen har en gemensam ändelse för alla tre genera; t. ex. Stilla. ,

Aum. i. Lättare och riktigare vore att indela ad-jektivernas deklinationen likasom substantivemas, efter ändelsen i obestämda nominativus pluralis. Då vore i:a Deklikationes de, till hvilka i pluralis lägges ett a; t. ex. God goda. Ren rena, Trött trötta. 2:a Deklinationen de, som i pluralis äro lika som i singularis; t. ex. JEn inhyses flere inhyses. En stilla flera stilla, o. s. v. —36

Man skulle då ej,_som eljest ofta sker, af förvillelse föra adjektiver på T efter konsonant; t. ex. Salt, Trött till andrar i st. f. till första konjuga-tionen.

Första Deklinationen. Obestämdt. Bestämdt.

Singularis. Nom. Röd' Den röda (e).

Röd Den röda.

Rödt Det röda.

Genit. Röds Den rödas (es).

Röds Den rödas.

Rödts Det rödas.

Dat. åt Röd o. s. v; Åt den röda o. 8. v».

Pluralis.

Nom. Röda (V) De röda (V).

Röda De röda.

Röda De röda.

Genit. Rödas (es) De rödas (es).

Rödas De- rödas.

Rödas De rödas.

Dat. Åt röda (V) o. s. v; Åt de röda (V)o.s. v.

Till denna deklination böra de flesta. Svenska adjektiver; t. ex. Bred, Frisk, Hel-sosam, Lycklig, Stark, Treßig.

12.]Neutrum bildas derigenom, att man till maskulinet lägger ett ti t. ex.. MasL God; Neutrum Godt. Anm. 1. Om maskulinet ändas på vokal med-ljudvigt, lägges dubbelt t (tt) till i neutrum; t. ex. Mask. Ny, Neutrum Nytt.

a. Om maskulinet ändas på n, och sista stafv|elsen är utan ljudvigt, så förbytes n till t i neu»51

tviyn; t. ex. Mask. Trogen, Neutrum Troget, o. s. v. Undant. Sådan sådant, Hurudan hurudant. Orden En, Ingen heta i neutrum Ett, Intet,

3. Om maskulinet ändas på t efter konsonant, blifver neutret lika; t. ex. Salt, Kort, Fast, Störst, Svart.

i3. Bestämda formen bildas derigenom, att man Lill det obestämda maskulinet lägger a, i femininum och neutrum, samt a eller e efter välljudets fordran, i maskulinet;. t. ex. Den goda qvinnan, det goda barnet, den gode eller goda mannen.

Anm. i. Adjektiva- på al, el, en, er utan ljudvigt bortkasta i bestämd form samt i pluralis for välljudets skull den vokal, som näst föiegår l, n, r, t. ex. En gammal, den gamle i st. f. gam-male,- En ädel, den ädla i st. f. ädelay Ett troget, det trogna i st. f. trogena; En vacker, de vackra i st. f. vackera.

2. Flerstafviga adjektiver och participier pà- ad utan ljudvigt bilda den obestämda pluralis och hela bestämda formen på e i st. f. a, i alla tre genera ; t. ex. Hågade, Kallade.

3. Orden Annan och Liten heta i bestämd /orm: Den Andra, den Lilla.

4. Orden Annan, JYågon heta i pluralis Andra, Några..

Andra Deklinationen.

Singularis.

Obestämd form; M. F. N. Stilla, o. s. v.

Bestämd form.. M. F. N. Den, det Stilla, o. s. v.

Pluralis.

Slilla* o, s- v.

De Stilla, o. s. v.38

10. Efter denna deklination bojas alla komparativer samt flerstafviga adjektiver på a, è och s med sista stafvelsen utan ljud vigt, samt participier på nde, t. ex. Stillare, Lyckligare, Grannlaga, Aliena, Tredje, Främmande, Afsides, Inhyses, Leende, Stående.

Anm. Orden i denna deklination äro oböjliga, utom att de kunna öfverallt i genitiven antaga ändelsen på sy och att ordet Rättskaffens uti bestämda formen heter Ràttskaffne.

Allmänna anmärkningar vid Adjektiverna.

i. Somliga adjektiver äro bristande (defektiva) och hafva: i. Endast neutrum, t. ex. Berådt, Bevändt. 2. Endast

singularis, t. ex. Liten. 3. Endast pluralis; t. ex. Somliga, Små. 4- Endast bestämda formen; t. ex. Fordna, Samma. 5. Endast obestämda formen; t. ex. Ingen, JVàgon.

2. Neutr. pluralis obestämda formen bortkastade i fornspråket ofta ändelsen a,- t. ex. All djur, Mång får, i st. f. Många. får.

3. Adjektiver på vokal bortkasta stundom uti pluralis ändelsen a, då de stå efter sina substantiver; t. ex. Blommor blå. Molnen grå.

4. Superlativus på äst bildar bestämda formen och hela pluralis på ey t. ex. Rödast rödaste. — Superlativus på st, efter annan vokal eller efter konsonant, bildar bestämda formen både på rt och ey t. ex. Bäst, bästa, bäste.

Kap. V.'

Om Räkneorden.

(Nomina Numeralia.) i. Bäkneorden äro af två slag; neml.: Grundtal (Cardinalia), som utmärka huru39

många; och Ordningstal (Ordinalia), som nt-märka hvilken i ordningen.

Grundtal. Ordningstal.

En, Ett, Den, det Första.

Två, Tu, Tvenne. Andra. -

Tre, Trenne. Tredje.

Fyra. Fjerde.

Fem. Femte.

Sex. Sjette.

Sju. Sjunde.

Åtta. Åttonde.

Nio (Nie). Nionde.

Tio (Tie> Tionde.

Ellofva (Elfva) El lof te (Elfte).

Tolf. Tolfte.*

Tretton. Trettonde.

Fjorton. Fjortonde.

Femton. Femtonde.

Sexton. Sextonde.

Sjutton. Sjuttonde.

Aderton. Adertonde.

Nitton. Nittonde.

. Tjugo (u, e). Tjugonde.

Tjugoett (Ett och Tjugondeförsta (Första

Tjuge). och Tjugonde), Tjugotvå (Två och Tjugondeandra (Andra

Tjuge). och Tjugonde),

o. s. v. o. s. v.

Trettio (Trettie). Trettionde.

Fyratio (e). Fyralionde.

Femtio (e). Femtionde.

Sextio (e). Sextionde.1

JU»

Sjuttio (e)t Sjuttionde»,

Åttatio, (Åttio, e)» Åttationde (Åttionde)t. Nittio (e). Nittionde.

Hundra. Hundrade.

Tvåhundra; Tvåhundrade.

Tusen. o. s. v. Tusende, o. s. v.

Tiotusen. Tiotusende;

Hundratusen. Hundratusende.

Million, o. s. v, Tiohundratusende.

o. s. v.

Till räkneorden kunna äfven följande hänföras:

1. Obestämda grundtal; t. ex. Alla? Hvar och en, Flesta, Flera, Många, Fà, Färre, o. s. v.

2. Obestamda ordningstal; t. ex. Den forre, Den sednare, Den siste.

3. Tal, som utmärka uttagandet af någon del från det hela; t. ex. Hvarannan, Hvartredje, Hvar— fjerde, o. s. v.

4- Halfverande räkneord; t. ex.' Half, Halfannan C En och en halfj, Half tredje, Ilalffjer de, o. s. v.

5. Slägt-tal; t., ex. Enahanda, Tveggehanda, Treggehanda, Mångahanda, Allehanda, m. fl.

6. Fördubblingstal, t. ex. Enkel, Dubbel, Tredubbel, Mångdubbel, o. s. v.

7. Mängfaldighetstal; t. ex. Tvåfaldig, Tro-faldig, Mångfaldig, o. s. v.

Anm. i. Årtal nämnas med grundtal i stället for ordningstal; t. ex. Karl den tolfte dog år sjutton-liundraaderton efter Kristi födelse.

2. I stället för De två nyttjas orden De begge , eller Di båda.

3. Grundtal och (fast mindre brukligt) äfven ordning;tal under hundra kunna sätta enhetstalen både före och efter tiotalen; t. ex. Tjugeett eller Ett och tjuge, Sjuttietredje, eller Den tre och sjuttionde. Men om talen gå öfver hundra, skrifva»55

enhetstalen alltid sist: Tvåhundraifuguett, Femhundrasjuttietredjt.

4. I ordningstal, som gå öfver hundra, lägges ordnings-ändeisen endast till det sista talet, t. ex. Den femtusenfyrahundrasextietredje. Men i hvar-dagsspråket bortkastar man föregående ordnings-ändeisen äfven vid mindre tal; t. ex. Den Tjuge-fårsta, Trettietredje o. s. v. i stället för Tjugondeförsta, o. s. v.

5. Orden Tu, Tvenne, Trenne nyttjas ej i sammansatta tal. Man kan ej säga Tretietu, Fyr-tietrenne.

Kap. VI.

Om Pronomen. '

i

Er sättnings-Ord.

Pronomina äro af nio slag, neml.:

i. Pronomen Per sona le, Jag, Du, Ni, Han, Hon, Den, Det, Sjelf, bestämmer föremålets förhållande till den talande. (Se Kap. VII. — 16).

a. Pronomen Reflexivum, Sig, har alltid afseende på subjektet i satsen.

Anm. Pronomen reflexivum kallades fordom reci-procum.

3. Pronomen Reciprocum, Hvarandra, nyttjas att utmärka ett inbördes vexel-förbållànde.

4. Pronomen Indefinitum, Man, En, nyttjas att obestämdt utmärka någon.56

Anm. Pronomen persotrale (und. Sjelf), och refle-xivum, reciprocum dch indefinitutn samt Ho, Hvem, Som äro substantiven De öfriga äro ad-jektiver och kallas derföre pronominal-adjektiver.

5. Pronomen Determinativüm, Den, nyttjas vid eller i stället för det nonien, som skall bestämmas genom en följande bisats.

6. Pronomen Demonstrativum, Denna, nyttjas att bestämma genom hänvisning på något föregående.

Anm. I stället för pronomen demonstrativum nyttjas ofta adjektiverna, Annan, Lika, Likadan, Samma, Sådan m. fl., hvilka nästan med egenskapen af ett pronomen demonstrativum hänvisa på ett föregående kändt föremål.

7. Pronomen Pössessivum, Min, Din, Sin, Vår, Eder, nyttjas att utmärka, hvilken som eger föremålet.

8. Prsnomen Relativum, Hvilken, Hvad, Som, nyttjas att bestämma genom hänvisning på något efterföljande.

9. Pronomen Interrogativum, Hvilken? Hvad? Ho? Hvem? nyttjas vid frågor.

Pronomina deklineras på följande sätt: Pronomen Personage. i:sta Person. a:dra Person.

Singularis. M. F. N. M. F. N.

N. Jag Du.

G. — —

D. åt Mig åt Dig.

Acc. Mig Dig.

V. — Du.

Abl. af Mig af Dig.43

Pluralis.

N. Vi I.

G. — —

D. åt Oss at Eder.

Acc. Oss Eder.

V. — I.

Abl. af Oss af Eder. 3:dje Person. Singularis.

M. F. M. F. N.

iV". Han, Hon, Den, Det.

G. Hans, Hennes Dess, Dess. D. åt Honom, åt Henne, åt Den, åt Det.

Acc. Honom, Henne Den, Det.

Abl. af Honom, af Henne, af Den, af Det.

Pluralis. Nom. De. Gen. Deras. Dat. åt Dem. Acc. Dem. Abl. af Dem.

Anm. i. Orden Jag och Du hafva ej genitivus. I dess ställe nyttjas pronomen possessiv. Min, Din, Fur, Eder.

2. Vokativus finnes ej egentligen i något pronomen, utom i Du, samt Min och] Får; ty, då man ropar på någon annan, nyttjar man dess e-gentliga namn.

3. För att stärka bemärkelsen af ett nomen eller pronomen tillägges ordet Sjelf; t. ex. Jag sjelf, Konungarna sjelfva. Ordet nyttjas antingen absolut, d. v. s. efter sitt nonien eller pronomen och heter då i singularis mask. och fem. Sjelf, neutrum Sjelft, pluralis Sjelfva; eller kowjv»*-44

titt d. v. s. fore sitt nomen.eller pronomen, di det vanligtvis i alla böjningar beter Sjelfva; t. ex. Sjelfva fadren, modren, barnet, sönerna.

4. Ni nyttjas att tilltala mindre bekanta i st. i. DucWev J. Det deklineras sålunda i både singul. och pluralis. Nom. Ni. Gen. Eder. D. ät Eder. A. Eder. V. Ni. Abl. af Eder.

5. Eder både som personale och possessivum sammandrages ofta till Er.

Pronomen Reflexivum deklineras lika både i singularis ocli pluralis, neml. sålunda: Nom. — Genit. — Dat. dt Sig. Accus. Sig. Abl. af Sig. Anm. Pron. Sig har ej genitivus. I dess ställe nyttjas pron. posses. Sin. Pronomen Reciprocum nyttjas endast i pluralis och böjes sålunda: Nom. — Genit. Hvarandras. Dat. åt Hvarandra. Acc. Hvarandra. Abl. aj Hvarandra.

Pronomen Indefinitum, Man, nyttjas endast i singularis nominativus. En nyttjas endast i singularis och böjes sålunda:

Nom. En. Gen. Ens. Dat. dt En. Acc. En Abl. af En.

Pronomen Determinativtjm och Demonstrativ um böjes sålunda:

Singularis. Determinativ. Demonstrat.

M. F. N. M. F. N..

N. Den, Det, Denna (V), Detta. G. Dens, — Dennas (es), Dettas. D. åt Den, åt Det, åt Denna (V), åt Detta. Acc. Den, Det, Denna (V), Detta. Abl. af Den, af Det, af .Denna (e), af Detta.45

Pluralis.

JV. De Dessa.

G. Deras Dessas.

D. St Dem åt Dessa.

Acc. Dem Dessa.

Abl. af Dem af Dessa.

Anm. i. I st. f. Dens, Deras, Dem, Dennas, Deltas, Dessas, skrifves Den, De, De, Denna, Detta, Dessa, då pronomen är laggdt till ett nomen.

Pronomen Possessivum böjes sålunda: Singularis.

M. F. N. N. F. N.

N. Min Mitt Vår Vårt.

G. Min Mitt Vår Vårt.

D. åt Min åt Mitt åt Vår åt Vårt.

Acc. Min Mitt Yår Vårt.

V. Min Mitt Yår Vårt.

Abl. af Min af Mitt af Yår af Vårt. Pluralis.

M. F. N. M. F. N.

JV. Mina (e) Våra (»

G. Mina Våra.

D. ål Mina åt Våra.

Acc. Mina Våra.

V. Mina (e) Våra (Y).

Abl. af Mina af Våra.

Anm. i. Efter Min böjas orden Din, Sin, och efter Vår böjes Eder, men hafva ej vokativ.

2. Pronomen Sin, Sitt, förenar uti sig både en possessiv och reflexiv bemärkelse.

3. Min, Din, Sin, Vår, Eder nyttjades i fornspråket i plur. neutr. i st. f. Mina, Dina, m. ip. 4. ex. Min ögon, Sin får.4<5

4- Min, Sin, Din, Får, Eder nyttjas ej gerna "igenitivus ensamma; men äro då indeklinabla; t. ex. Är det vår Konungs eller "ieder Konungs mynt ? Det är vår. Men iörenadt med substantiv finnes detta pronomen ofta i genitiv; t. ex. Min brors.

5. Uti äldre språket antogo dessa pronomina •tundom genitivens ändelse på s. Deraf bibehållas ännu talesätten: Vårs Herras Jesu Christi frid; Eders nåd m. fl.

Pronomen Relativum böjes sålunda:

Singularis, Mask. och Fem. Neutrum:

N. Hvilken Hvilket (Hvad).

G. Hvilkens Hvilkets (Hvars).

D. åt Hvilken åt Hvilket (åt Hvad).

Acc. Hvilken Hvilket (Hvad).

Abl. af Hvilken af Hvilket (af Hvad).

Pluralis. N. Hvilka. G. Hvilkas. D. åt Hvilka. Acc. Hvilka. Abl. af Hvilka. Anm. i. Genitiven Hvars nyttjas äfven for maskuliner och femininer.

2. Pronomen Som är indeklinabelt. Det nyttjas aldrig i genitivus.

Pronomen Interrogativum, Hvilken, och Hvad, böjes på samma sätt, som pronomen relativum Hvilken, Hvad. — Ho nyttjas endast i nnminativus singularis. — Hvem nyt-jas endast i singularis och böjes sålunda: Nom. H<vem, Gen. Hvems, Dat. ät Hvem, Accus. Hvem, Abl. aj Hvem.47

Kap. VII.

Om Verbum.

i. "Verbum är till sin bemärkelse af tre slag; Aktivum, Passivum eller Neutrum.

a. Verbum Aktivum utmärker en verkan på något ting. Till hvarje activt verbum kan man lägga orden Någon eller Något, och det kan förbytas till motsvarande passivum på S. Man kan säga t. ex. Bryta någon, Brytas. Derföre ar Bryta verbum aktivum.

3. Verbum Passivum utmärker, att en verkan emottages af något ting. Det slutas alltid i Svenskan på S, och har

sitt motsvarande activ på B. Man kan säga t. ex. Brytes, Bryter någon. Derföre är Brytes verbum passivum.

4- Verbum Neutrum utmärker ett blott tillstånd eller en handling, som icke verkar på något ting. Till ett neutralt verbum lan man ej lägga orden Någon, Något; ej heller kan det förbytas till motsvarande passivum på S. Man kan ej säga, t. ex. Falla någon, Fallas. Derföre är Falla verbum neutrum.

Anm. Härvid märkas följande benämningar:

i. Dbfohehs kallas det, som har passiv form, men ej passiv bemärkelse. Har det aktiv bemärkelse, kallas det Deponens Activum, t. e*. Hämna*, Nalkas. Har det neutral bemärkelse, kallas det Deponens Neutrum; t. ex. Andas, Vredgas, ra. fi. Somliga passiver nyttjas stundom son» Deponentier; t. ex. Gäckas, Retas, Rifvas, ra. fl.48

2. Reflexivum kallas det verbum, som alltid verkar tillbaka på subjektet;'t. ex. Han Jör-hä/ver sig, Jag understår mig.

3. Reciprocum ändas alltid på S och utmärker en inbördes vexelverkan; t. ex. Brottas, De »lass. Passiver nyttjas ofta reciprokt; t. ex. De träffas, d. v. s. De träffa hvarandra.

4- Inchoativum utmärker, att subjektet småningom antar en egenskap. Det bildas af adjektiver med tillägg af ändelsen nay t. ex. Blekna, Hårdna, Kallna, m. fl. eiler af substantiver såsom ett deponens af första konjugntionen; t. ex. Dagas, Frostas, Tåras, Jldras, m. fi.

5. Friqubntativum utmärker, att något sker ofta. Det bildas i Svenskan af andra verber genom medlersta konsonantens fördubbling, eller inskjutandet af ett T eller annan konsonant; t. ex. Drypa droppa, Döpa doppa, Jaga jägta, Mata mätta, Skjuta skotta, Vaka vakta, Fräta ff råts*J, fråssa, o. s. v.

6. Dimihutiyüm utmärker, att något sker i mindre grad. Det bildas i Svenskan derigenom, att stafvelsen Små sättes framför stamverbet; t. «x. Småskratta, Småsjunga, ro. fl. • -

7. Impersonale kallas det verbum, som har blott tredje person singularis; t. ex. Det regnar, Det hände, Det har skett, Det förljudes, m. fl.

8. Anomalon (oregelbundet) kallas det, som ej konjungeras efter någon af de ordentliga kon-jugationerna; t. ex. Ligger, låg, legat.

9. Dkfectivum kallas det, som ej nyttjas i alla modi, tempora eller personer; t. ex. Minnas, Måste, Varda, Öfvervara.

6. Vid verbum märkas följande, neml.: Form, Modus, Tempus, Numerus, Per sona, Hjp.lpverber och Konjugation.

Formen (Böjningssättet) är tvåfaldig.

1. 'jictiv, som nyttjas för activer och neutrer.

2. Passiv, som nyttjas för passiver.49

Om Modus (Sätt).

6. Verbets Mo di (Sätt) uttrycka, huruvida händelsen är Verklig, Villkorlig, Nödvändig eller Obestämd. Deraf uppkomma fyra modi, neinl.: Indikativus (Verklighets-sätt), Konjunktivus (Villkorlighetssätt), Imperativas (Befallande sätt) och Inßnitivus (Obestämdt sätt).

7. Indikativus utmärker, att händelsen verkligen Sker, Har skett eller Skall ske; t. ex. Jag talar, Du har gått, Det skall målas.

8. Konjunktivus utmärker, att något Sker, Har skett eller Skall ske, men med något villkor; t. ex. Jag må tala, Du skulle hafva gått.

g. Imperativus utmärker en befallning, att något nödvändigt måste ske; t. ex. Tala! Fall! Taloml

10. Infinitivus utmärker blotta händelsen utan att bestämma af hvem och på hvad sätt den sker; t. ex. Att tala, Att

hafva fallit. Hit hörer Pàrticipium, som är ett adjektivum, härledt från ett verbum med bibehållande af tidsbestämningen; t. ex. Kallande, Hafvande kallat, Skolande kalla.

Anm. Participerna kunna böjas såsom adjektivet-;

t. ex. En kallad,, Ett kalladt, Flere kallade; men

endast några få aLandra konjugation») kunna kompareras; t. ex. Lärd, Lärdare, Lärdast, o. s. v.

Om Tempus.

11. Tempus (Tiden) utmärker, när nå3o

gonting sker. Den är trefaldig: Presens; Preteritum, Futurum.

12. Presens (Nutid) utmärker nfigot, som nu är elier sker, och igenkännes i kon-junktivus på ordet Må; t, ex. Jag kommer. Jag må komma.

13. Preteritum (Forntid) utmärker, att något redan varit eller skett. Det har tre underafdelningar.

A. Imperfektum utmärker, att något - höll på att ske, då ett annat hände. Imperfektum igenkännes i indikativus derpå, att det slutas vanligtvis på de eller te; och i konjunk-tivus på orden Skulle, Måtte, Torde m. fi.; t. ex. Jag ritade, Jag skulle rita.

B. Perfektum utmärker, att något redan har skett. Perfektum igenkännes i indikativus på ordet Hur, och i konjunktivus på orden Må hafva; t. ex. Jag har ritat, Jag

, må hafva ritat.

C. Plusquamperfektum utmärker, att något redan var slutadt, då ett annat skedde. Plusquamperfektum igenkännes i indikativus på ordet Hade och i konjunktivus på orden Skulle hafva; t. ex. Jag hade ritat, Jag skulle hafva ritat.

Anm. Perfektet och Plusquamperfektet kallas egentligen tillsammans Preteritum.

14. Ftjturum (Framtid) utmärker, att något framdeles skall ske. Det har två underafdelningar:

k. Enkelt Futurum utmärker, alt något sker framdeles, och igenkännes på ordet Skall; t. ex. Du skall rita.5i

B. Futurum Exaktum, som vanligen kallas Futurum Konjunktivi, utmärker att något framdeles skall hafva skett, då något annat sker. Det igenkännes på orden Skall hafva; t. ex. Du skall hafva ritat, innan klockan slår fem-

Om Numerus.

15. Numerus (Talet) är i verbum likasom i nomen tvåfaldig. A. Singularis. (Ental), då ordet handlar om blott en; t. ex. Han ritar. B. Pluralis (Flertal), då det handlar om flera; t. ex. De rita.

Om Personer.

16. Personerna utmärka, hvilken det är, som verkar, lider eller är. Personerna äro tre i hvarje numerus; nemligen i singularis:

Första Person utmärker den talande personen. Den igenkännes på ordet Jag; t. ex. Jag talar, Jag föres.

Andra Person utmärker den, man talar till, och igenkännes på ordet Du; t. ex. Du talar. Du föres.

Tredje Person utmärker någon annan än den talande och än den, man talar till. Den igenkännes på ordet Han, om den är inaskulin, pu ordet Hon, om den är feminin, och på ordet Det, om den är neutral; t. ex. Mannen han talar, Qvinnan hon talar, Barnet det talar.

Anm. Då man ej 'vill utmärka någon bestämd person, nyttjas ordet Mans t. ex. Man säger.5a

Personerna i pluralis äro följande: Första Person utmärker den lalande tillsammans med flere andra. Den igenkännes på ordet Vi; t. ex. Vi tala, Vi föras.

Andra Person utmärker flera, till hvilka man talar. Den igenkännes på ordet I; t. ex. I talen, f Jör ens.

Tredje Person utmärker flere andra, om hvilka man talar. Den igenkännes på ordet De; L ex. De tala, De föras.

17. Hjelpverber kallas de, genom hvilkas tillhjelp andra verber böjas. Hjelp-verberna äro af tre slag:

i. De, som tjena till att utmärka Tiden (Tempus). Sådana äro Hafva och Skola.

3. De, som utmärka Sättet (Modus^-Sådana äro Böra, Få, Kunna, Låta, Lära, Må, Måste, Tör a, Vilja.

3. De, som nyttjas för att uttrycka den passiva formen. Sådana äro Blifva, Vara, Varda.

Anm. Flere af dessa äro riktiga verber och kon-jungeras då fullständigt; t. ex. Blifva, Hafva, Kunna m. fl. Vi vilja här blott anföra de nödvändigaste. Neml. Hafva, som nyttjas, att utmärka den förflutna tiden (Preteritum); Skola för den tillkommande tiden (Futurum); MA för lonjunktivus och Vara, som ofta förekommer 1 passiva formen.

18. Hjepverbernas konjugation. i. Skola. »a. Må.

Presens.

Sing. Jag skall Jag må.53

Du skall Du må.

Han skall Han mä.

Plur. Vi skola Yi måge (må).

I skolen I mågen (må> De skola - De måga Qmå). Imperfectum.

Sing. Jag skulle Jag måtte.

Du skulle Du måtte.

Han skulle Han måtte.

Plur. Vi skulle Vi måtte.

I skullen I måtten.

De skulle De måtte.

lnfin. Att skola —

Partic. Skplandp —

3. Hafva. 4- Vara. Presens.

Sing. Jag hafver, har Jag är.

Du hafver — Du är.

Han hafver —• JJan är.

Plur. Vi hafva, ha De äro.

I hafven, han I ären.

De hafva, ha De äro. Imperfektum.

Sing. Jag hade Jag var.

Du hade Du var.

Han hade Han var,

Plur. Vi hade Vi voro.

I haden I voren.

De hade De voro. Infinitivas.

Præs. Hafva Vara.

Perj. — Hafva varit.

Part. Hafvande Varande.54

Om Konjugation.

ig. Konjugation kallas det sätt, enligt hvilket ett verb böjes, då det bestämmes till modus, tempus, numerus och person.

20. Konjugationerna i Svenskan äro tre. De åtskiljas genom verbemas olika ändelse i perfektum i aktiva formen.

ai. Första konjugationen ändas på at; t. ex. Jag har talat.

Andra konjugationen ändas på t efter kon-- sonant; t. ex. Jag har hört, Jag har trott.

Tredje konjugationen ändas på it; t. ex. Jag har tagit.

Första Konjugationen.

Presens ändas på ar; t. ex. Kallar.

Imperfektum har en stafvelse mer än presens och ändas på ade; t. ex. KalWe.

Perfektum är likstafvigt med presens och ändas på at; t. ex. Kalla/.

Aktiva och Neutrala Formen.

Indikativus. Kon junkti vus. Presens.

Sing. Jag kallar Jag må kalla.

Du kallar Du må kalla

Han kallar Han må kalla.

Plur. Vi kalla Vi må kalla.

» 1 kallen I må kallen.

De kalla De må kalla

Imperfektum. Sing. Jag kallade Jag skulle kalla.

Du kallade Du skulle kalla.

Han kallade Han skulle kalla.55

P/ur. Vi kallade Vi skulle kalla. I kalladen I skullen kalla. De kallade De skulle kalla. Perfektum.

Sing. Jag har kallat Jag må hafva kallat. Du har kallat Du må hafva kallat. Han har kallat Han må hafva kallat. Plur. Vi hafva kallat Vi må hafva kallat. I hafven kallat I må hafva kallat. De hafva kallat De må hafva kallat. Plusquamperfektum. Sing. Jag hade kallat Jag skulle hafva kallat. Du hade kallat Du skulle hafva kallat. Han hade kallat Han skulle hafva kallat. Plur.- Vi hade kallat Vi skulle hafva kallat.. I haden kallat I skullen hafva kallat. De hade kallat De skulle hafva kallat. Futurum.

Singl. Jag skall kalla Jag skall hafva kallat. Du skall kalla Du skall hafva kallat. Han skall kalla Han skall hafva kallat. Plur. Vi skola kalla Vi skola hafva kallat. I skolen kalla I skolen hafva kallat. Deskola kalla De skola hafva kallat.

Imperativus. Singularis. Pluralis.

i Person. Kallom. a Person. Kalla, a Person. Kallen, Kaller.

Infinitivus. Presens. Att kalla.

Perf, Att hafva kallat.

Futur. Att skola kalla.56

Participium. Pres. Kallande.

Per/. Hafvande kallat.

Futur. Skolande kalla.

Passiva Formen.

Indikativus. Konjunktivus.

Presens.

Sing. Jag kallas Jag må kallas.

Du kallas Du må kallas.

Han kallas Han må kallas.

Plur. Yi kallas Yi må kallas.

I kallens I må kallas.

De kallas De må kallas.

Imperfektum.

Sing. Jag kallades Jag skulle kallas.

Du kallades Du skulle kallas.

Han kallades Han skulle kallas.

Plur. Vi kallades Vi skulle kallas.

I kalladens I skullen kallas.

De kallades^ De skulle kallas.

Perfektum.

Sing. Jag bar kallats Jag må hafva

kallats.

Du har kallats Du--

Han har kallats Han — — Plur. Vi hafva kallats Vi må hafva kallats. 1 hafven __ I —

De hafva — De — _

%I 10

[-PlitsquawperjektMm-Sing.-]

{+PlitsquawperjektMm- Sing.+} Jag hade kallats Jag skulle hafva kallats, ßu __ — Du —

Han — -f . Han f-Phir. VI hade kallats Vi skulle hafva kallats. I haden — I skullen — De hade —„ De skulle — Futurum.

Sing. Jag skall kallas. Jag skall hafva kallals. |Du skall kallas Du _

Han skall kallas Han _ —

Plur. Vi skola kallas Vi skola hafva kallats. I skolen kallas I skolen De skola kallas De skola — Imperativüs. Singularis, Pluralis.

i Pers. Kalloms. a. Pers. Kallas. a Pers. Kallens.

Infinitivus. Presens. Att kallas.

Perfekium.. Att hafva kallats. Futurum. Att skola kallas.

Participum.

Presens.

Perfektum. Kallad.

Futurum. Skolande kallas.

Så böjas orden Hata, Plantera, Rita, Spela, Älska, m. fl.

Anm. i. Efter denna konjugation böjas de flesta Svenska verber; serdeles de, som äro hänledda från andra ord. I synnerhet märkas här följande: a) Inchoativa på nay t. ex. Rodna, vakna, o. s. v.58

b) Frequentativa verber; t. ex. Doppa, Måtta, Vakta.

c) De flesta verber på ska , la, ra, sa, ta/ t. ex. Älska, Tala, Klättra, Visa, Hata. I synnerhet om dessa ändelser äro tilläggningsstafvelser; t ex. Grönska, Dubbla, Blixtra, Hälsa, Halta.

a. Till denna konjugation höra de flesta Svenska deponentier; t. ex Afundas, Brottas, Dagas Envisas, Frodas, m. fl.

3. Till denna konjugation böra följande oregelbundna verber.

Tres. lmperf. Perfekt. Sing.

Heter Hette Hetat.

Kan Kunde Kunnat.

Lefde Lefde Lefvat (Left).

Ligger Låg Legat.

Litar Litade) T .. .

UJr Liter Let }Lltat-

Sitter Satt Setat (Sutit).

Skall Skulle Skolat.

Tiger Teg Tegat.

Vet Visste Vetat.

Vetter Vette Vettat.

Vill Ville Velat.

Andra Konjugationen.

Presens ändas pS er; t. ex. Boj er. Köper. Imperjektum är likstafvigt med presens och ändas på de eller te efter konsonant; t. ex. Böjete., Köpte.

Perfektum har en stafvelse mindre än presens och slutas på t efter konsonant; t. ex. Boj*, Köp*.59 '

Aktiva och Neutrala Farmen. Indikativus. Konj unk ti vu s.

Presens.

Sing. Jag böjer o. s. v. Jag må böja. o. s. v.

Imperfektum. Sing. Jag böjde Jag skulle böja.

Perfektum. Sing. Jag har böjt Jag må hafva böjt.

Plusquamperfektum. Sing. Jag hade böjt Jag skulle hafva böjt. Futurum.

Sing. Jag skall böja Jag skall hafva böjt. Imperativus. Sing. Plur.

i Pers. Böjom. a Pers. Böj a Pers. Böjen.

Jnfinitivus. Presens. Att böja. Perjektum. Alt hafva böjt. Futurum. Att skola böja.

Participium. Presens. Böjande. Perfektum. Hafvande böjt. Futurum. Skolande böja.

Passiva formén. Indikativus. ' Konjunktivns.

Presens.

Sing. Jag böjes Jag må böjas.

Imperfektum. Sing. Jag böjdes Jag skulle böjas.\ 60

Perfektum.

Sing. Jag har böjts Jag må hafva böjts.

Plusquamperfektum.

Sing. Jag hade böjts- Jag skulle hafva höjts» Futuruia.

Sing. Jag skall böjas Jag skall hafva böjts.

Imperativas, Sing. Plur.

i Pers. Böjoms»

2 Pers. Böjs 2 Pers. Bojens.

Inßnitivus.

Presens. Att böjas.

Perfektum. Att hafva böjts.

luturum. Att skola böjas.

Participium.

Presens. —

Perfektum. Böjd.

Futurum. Skolande böjas. Så böjas orden Fälla, Plöja, Ringa *

Spränga, Stämma, Tänka, m. fl.

Anm- i. Många ord, som egentligen gå efter första, bojas i dagligt tal för korthetens skull efter andra konjugationen; t. ex. Spelar, Spelade (Spelte), Spelat (Spelt). Ändelsen på ar i presens utmärker dock -dem, som egentligen höra till första konjugation.

2. Då / eller r föregår, uteslutes ofta för välljudets skull ändelsen er i presens; t. ex. Jag begär, hor, tål i st. L. Jag begärer, galer, hörer, tåler. Orden Böra, Göra, Tåla, Töra kasta alltid bort er i presens; t. ex. Jag bör, Han gör.

3. Hafver, Hafva och Tores sammandraga» olta till Har, Ha, Törs.61

4- Verber, hvilkas gruadstafvelse ändas på K, P, S, T eller på enkelt_N, ändas för välljudets skull i imperfektet på te och i participium på ty t. ex. Krökte, Krökt i st. f. Krökde, Krakd. Detta sker för det lättare uttalets skull.

5. Fyratio verber bortkasta e i presens och a i infinitivus; t. ex. Jag tror, Att tro+ i st. f. Jag troer, Att troa. Detta sker for att undvika vokalmötet. — Dessa verber ändas alltid i imper-fektet på dde: t. ex. Jag troddes i perfektet

på tty t. ex. Jag har trott, och i participium på nde, t. ex. Troende. Orden Dör, Får, Går, Ler, Ser, Stårj bilda participet sammaledes; t. ex. Döende, Fående, i stället for Döande, Fåande o. s. v.

6. Till denna konjugation höra några deponen-tier; t. ex. Blygas, Förgås, Täckas, m. fl.

7. Somliga verber, i synnerhet de, som ändas på jer, ändra vokal i imperfektet, perfektet och participium; t. ex.:.

Tres. Imperf. Perfekt. Part. Pass.

Bringar Bragte Bragt Bragt.

Bör Borde Bort —

Dväljes Dvaldes Dvalts —

Döljer Boide Dolt * Dold.

Gläder Gladde Gladt Gladd.

Glädjer Glädde Gladt Glädd.

Gör Gjorde Gjort Gjord.

Kräfver $Kräfde Kräft Kräfd.

/Kräfde Kraft Krafd.

Lägger Lade Lajfgt Laggd.

Qväljer Qvalde Qvalt Qvald.

Smörjer Smorde Smort Smorde.

Spörjer Sporde Sport Spord.

Städjer Stadde Stadt Stadd.

Säger Sade Sagt Sagd.

Säljer Sålde Sålt Såld.

Sätter Satte Satt Satt.

Täljer Tålde Talt Talt.

Tämjer Tämde Tämt Tämd.

Tämer Tämde Tamt Tamd.6a

Tores Tordes Torts —

Väljer Valde Valt Väld.

Vänjer Vänjde Vänjt Vänjd (mindre brukligt).

v.. (Vände Vänt Vänd.

Vaner fyande Vant Vand.

8. Till denna konjugation höra följande oregelbundna verber, utom de i förra anm. uppräknade.

Pres. Imperf. Per/. Part. Pass.

Dör Dog Dött Död.

Får Fick pl. Fingo Fått Fången.

Går Gick pl. Gingo Gått Gången.

Hafver Hade Haft Häfd.

Ler Log Lett —

Mäter Mätte Mätt Mätt.

(Mätit) (Mäten).

Ser Såg Sett Sedd.

Skiljer Skilde , Skilt Skiljd.

Står Stod Stått —

Stödjer Stödde Stödt Stödd.

Sämjer Sämdes Sämts Sämd.

Tvår Tvådde Tvagit Tvagen.

(Tvått) (Tvådd).

Tredje Konjugationen.

Presens ändas på er; t. ex. Tager. Imperfektum har en stafvelse mindre än presens och ändas på konsonant; t. ex. Tog.

Perfektum är likstafvigt med presens' och ändas på it; t. ex. Tagrt.

Aktiva och Neutrala Formen. Indikalivus. Konjunkti v us.

Presens.

Sing. Jag tager Jag må taga.

Imperfektum. Sing. Jag togo. s. v. Jag skulle laga, o. s. v. Plur. Yi togo Vi skulle taga.63

I togen I skullen taga.

De togo De skulle taga.

Perfektum. Sing. Jag har tagit Jag må hafva tagit.

Plusquamperfektum. Sing. Jag hade tagit Jag skulle hafva tagit. Futurum.

Sing. Jag skall taga Jag skall hafva tagit. Imperativus. Sing. Plur.

i Pers. Tågom. 3 Pers. Tag 2 Pers. Tagen, tager. Infinitivus. Presens Att taga. Perfektum Att hafva tagit. Futurum Att skola taga.

Participium. Presens Tagande. Perfektum Hafvande tagit. Futurum Skolande taga.

Passiva Formen. Indikativus. Konjunktivus.

Presens.

Sing. Jag tages Jag må tagas!

Imperfektum. Sing. Jag togs Jag skulle tagas.

Perfektum.

Sing. Jag hafver tagits Jag må hafva tagits.

Plusquamperfektum. Sing. Jag hade tagits Jag skulle hafva tagits. - Futurum.

Sing. Jag skall tagas Jag skall hafva tagits.64

Imperativus. Sing. Plur.

i Pers. Tågoms, a Pers. Tags a Pers. Tagens.

Infinitivus. Presens Att tagas. Perfektum Att hafva tagits. Futurum Att skola tagas. Participium.

Presens —

Perfektum Tagen.

Futurum Skolande tagas.

Så böjas orden Draga, Fara, Falla, Bedja, Blifva, Finna, Gjuta, Gråta, Hålla, Ryta, m. fl.

Anm. t. Denna konjugation tyckes hafva varit den äldsta Och innefattar de vanligaste verber. Den förminskas dock mycket,, emedan man i dagligt tal ofta böjer dess ord efter andra konjugationen.

2. Denna konjugation har en egen form för imperfektet i konjunktiven. Den bildas af pluralis i indikativets imperfekt, då i stället for o man sätter e; t. ex. Jag funne, Jag funnesy i st. f. Jag skulle finna, o. s. v.

3. Verber, som i'infinitivus slutas på la eller ra, bortkasta er i presens; t. ex. Jag gal, Jag mal, Jag bär, Jag far, i. st. f. Jag galer, o. s. v.

4. Verber, som böjas efter denna konjugation, förändra aldrig sina konsonanter, med undantag deraf, att V och J någon gång inskjutas. — Deremot förändras i imperfektet grundvokalen bos dem alla, utom i orden Komma och Sofva. Härvid märkas följande reglor:

Långa vokalen /i bytes till O: t. ex. Fara, för, Draga, drog.

TJndantag: Vara, var, pl. voro.65

Lfinga vokalen J bytes till Ey t. ex. Gråta gret, Låta let, (gifva ljud).

Undant. Leila, lät (hjelpverb), Slà, slog.

Korta vokalerna A och A bytas till Oy t. ex. Falla föll, Hålla Höll. Und. Varda, Vardt, pl. Vordo. /

Långa vokalen I bytes till Ey t. ex. Bita, bet.

(Jndant. Gifva, gaf, pl. gåfvo.

Korta vokalen I bytes i imperf. sing. till A och i plur. till Uy t. ex. Finna, fann, funnoy Binda, band, bundo.

U bytes till Öy t. e. Bjuda, bod.

Y bytes i imperf. singularis till Ö och i pluralis samt i prefekt och participier till Z7; t. ex. Frysa, frös, fruso, frusit, frusen. Hvardagssprå-ket bibehåller dock vanligen Ö också i pluralis af imperfektet; t. ex. De kröpo, flögo, o. s. v.

O förekommer blott i ordet Löpa, lopp, lupit.

Dessa vokalförändringar sträcka sig äfven till andra tempora, efter följande reglor, a) Då verbet blott en gång ändrar vokal i imperfektet, bibehålles denna nya vokal i hela imperf. så väl in-dik. som konjunkt.; t. ex. For, foro, fore. Men alla öfriga tempora behålla den vokal, som finnes i presens; t. ex. Far, farit, farande, faren, b) Då verbet två gånger ändrar vokal, behålies första vokalen i sing. imperf. ind.; t. ex. Jag bar, du bar, han bar. — Andra vokalen behålies i hela pluralis och i imperf. konj.; i prat och i partic. perf.: t. ex. Vi buro, jag bure, jag har burit, buren. I öfriga böjningar bibehålles den vokal, som finnes i presens. Und. Dräpa.

5. For öfrigt märkas följande oregelbundna ▼erber!

Presens. Imperf. Perf. Part. pass.

Beder Bad (pl. bådo) Bedit (Bedt) Bedd.

Bär Bar buro Burit Buren.

Dräper Drap dråpo Dräpit Dråpen.

Dräpte Dräpt Dräpt —66

(-t '

Förgäten Förgät (pl. felas) Förgätit Förgäten

Hiolnp,- iHa,P hulP° HulP't Hu 1 pen.

njeipei |Hjelpte Hjelpt Bjelpt.

Hafver iHof Häfvit Hafven,

ti al ver |Häfde Haft Häfd.

T.. (.Las (pl. felas) Läsit Läsen.

Laser ^ Läste Läst Läst.

f Sang (sungo) Sungit Sungin.

Sjunger <Söng — —

(Sjöng Sjungit Sjungen.

(Sänk. (sunko) Sunkit Sunken.

Sjunker <Sönk — —

(Sjönk Sjunkit Sjunken.

gÄ'-fe"s) sar

e.. , (Stalp (stulpo) Stulpit Stulpen

Stjelper JStjel^e r Stjelpt Stjelpt.

Skär Skar skuro Skurit Skuren.!

Stjäl Stal stulo Stulit Stulen.

c ... (Svalt svulto Svultit Svulten.

Svälter ^Svälte Svält gyält

Svärjer <Sy0J. svuro Svurit Svuren. Svar (

,r=! (Vax (vuxo) Vuxit Vuxen.

Vaxer \ Växte Växt Växt.

Äter Ät Ätit Äten.

6- Många neutrala verber i denna konjugation hafva sina motsvarande aktiver i andra konjugation en; t. ex.:

Presens. Imperf. Perf.

Neutr. Brinner. Brann Brunnit.

Act. Bränner Brände Bränt.

Neutr. Faller Föll Fallit.

Act. Fäller Fällde Fällt.

Men denna skilnad iakttages ej så noga, i synnerhet då presens är lika, t. ex.

Neutr. Smäller Small Smullit.

Act. Smäller Smällde Smällt.

Neutr. Väger Vog Vägit.

Act. Väger Vägde Vägt.67

f]. Några verber, som fordom hört till denna konjugation, hafvet blifvit förändrade i perfektet, så att de nu höra till andra konjugationen; t. ex. Får Fick Fått (ford. Fångit).

Går Gick Gått (Gångit).

Står Stod Stått (Ståndit).

8. Somliga verber kunna böjas både efter första och tredje konjugationen; t. ex. Simmar Simmade Simmat.

Simmar Samm Summit.

Tvingar (Tvingade Tvingat.

Tvingar Tvang Tvungit.

q. Några verber kunna böjas både efter andra och tredje konjugationen; t. ex. Gräfver Gräfde Gräft.

Gräfver Grof Gräfvit.

Smider Smidde Smidt,

i Smider Smed Smidt.

Allmänna anmärkningar om Verberna.

Om bildandet af Modus.

1. I Svenskan finnes egentligen, utom Indikati-vusj Konjunktivus, Imperativas och Infinitivus, en modus för hvarje af de hjelpverber, som bestämma modus. Således utmärker hjelpverbet Måste, att något nödvändigt skall ske, och dermed bildas alltså ett slags nödvändighets sätt-, t. ex. Jag måste kaUa, Jag måste hafva kallat, o. s. v.

2. Hjelpverbet Böra utmärker, att något bör ske, och bildar således ett förmanande sätt i t. ex. Jag bör kalla, Jag borde kalla, Jag bör hafva kallat', Jag borde haf vi kallat, o. s. v.

3. Hjelpverbet Kunna utmärker, att något möjligtvis kunde ske, och bildar således ett möjlighets sätt; t. ex. Jag kan taga, Jag kunde taga, Jag kan hafva tagit, Jag hunde hafva tagit.

4. Hjelpverbet Vilja utmärker, att man vill, att något skall ske, och bildar således ett viljande sätt', t. ex. Jag vill taga, Jag vill hafva tagit, o. s. v.68

5. Hjelpyerbet Låter utmärker, att handlingen sker genom andra; t. ex. Han låter taga.

6. Hjelpverberna Lära och Tora utmärka en gissning och bilda således ett gissande eätt; t. ex. Han lär komma, Du torde finna. Denna modus utmärkes äfven af hjelpverbet Skall; t. ex. Han skall komma, Han skall hafva förlorat, o. s. v.

Dessutom hade fornspråket en egen böjningsform för presens och imperfektum konjunktivi. Den slutades i presens alltid på e; t. ex. Jag kalle, Du kalle, Han kalle, fi kalle, I kallen, De kalle; likaså Jag böje, Jag tage, i st. f. Jag må kalla, o. s. v. Jag må böja, Ja,g må taga. — Imperfektum af denna form var i första och andra konjugationen lika med indikativus imperfektum; t. ex. Jag kallade, Jag böjde, i st. f. Jag skulle kalla, Jag skulle böja. Uti tredje konjugation har Imperfektum, såsom förut (p. 64) är anmärkt, en egen form; t. ex. Jag toge, i st. f. Jag skulle taga. Dessa former af konjunktivus förekomma ännu ganska ofta, och bild» ett änskningssHd, (modus optativus), stundom en ren konjunktivus, liktydig med den vanliga, som bildas medelst hjelpverberna Må och Skulle, Fullständigt exempel af denna gamla och enkla form for konjunktivus, äfven uti Nysvenskan, finnes i bihanget, vid anförapdet af de äldre konjugations-formerna.

Dessa alla modus (sätt) gränsa nära intill hvarandra och utgöra en kedja af uttryck för händelsen från dess nödvändighet ända till fullkomlig ovisshet, t. ex. Måste utmärker nödvändighet, Bör pligt, Får tillåtelse, Må medgifvande, Kan förmåga, Vill böjelse, Ltir sannolikhet, Tör gissning. De kt*nna ofta användas, det ena i stället för det andra. Men för redighetens skull har man i konjugationerna blott upptagit den vanligaste konjunktiva formen.

Om de Neutrala Verbernas konjugation.

x, Neutrala verber konjugerad alldeles som de aktiva, men sakna passivtjm.69

a. Neutrala verber kunna nyttjas i passiva formen , men blott såsom impersonella verber; t. ex. Det sofves, Det fjeskades, Det spatseras.

3. Mång» neutrala verber upptaga perfektum par-ticipiuro från passiva formen, men i neutral bemärkelse. Detta bänder serdeles a) med verber, som utmärka rörelse, t. ex. Af seglad, Flyktad, Bortrest, Afgången, Fallen, i st. f. Hafvande flyktat, Hafvande af seglat, o. s. v. b) med inchoativa verber; t. ex. Bleknad, i st. f. Hafvande bleknat.

4- De neutrala verber, som sålunda upptaga perfektum participium passivum, kunna med hjelpverb bilda en egen form uti perfektum och plusquamper-fektum; t. ex. Jag är af seglad, i st. f. Jag har af seglat. Han är kallnad, i st. f. Han har kallnat.

5. Några neutrer nyttja perfektum participium från passiva formen och i passiv bemärkelse; t. ex. Vägen är Faren, Gängen, o. s v.

6. Flere verber, i synnerhet neutrala, antaga i vissa ordställningar ett s till presens participium; t. ex.: Han tom springandes, Hon är icke till troendes, Det är ej till görandes.

Om Passivernas' konjugation.

1. Utom den passiva form, som förut är upptagen vid konjugationerna, finnas andra, som i dagliga bruket nästan oftare förekomma. De bildas medelst hjelp-verberna Vara, Blifva och Varia. Att sålunda genom hjelpord vidlyftigare uttrycka, hvad man eljest kan säga i kortare form, kallas att göra Omskrifningar (Pe-rifraser). Således Sr Att skola vara kallad en omskrifning i st. f. Att skola kallas.

2. Med Vara konjugeras passiverna sålunda.

Indikativus. Konjunktivus.

Pres. Jag är kallad, o. s. v. Jag må vara kallad,

o. s. v.

Imperf. 'Jag var kallad, o. s. v. Jag skulle vara kallad, o. s. v.

Petf. Jag ihar varit kallad Jag m& hafva varit

kallad.7°

Plusqu Jag hade varit kallad Jag skulle hafva varit

kallad.

Fut. Jag skall vara kallad Jag skall hafva varit

kallad.

Irnp. Sing. a pers. Var kallad.

Plur. i pers. Varom kallade.

— 2 pers. Varet) kallade.

Inf. Pres. Att vara kallad.

Pret. Att hafva varit kallad.

Fut. Att skola vara kallad.

Part. Pres. Varande kallad.

Preter. Hafvande varit kallad.

Fut. Skolande vara kallad.

Detta sätt att bilda passivum har likhet med Fransyska språkets, der passivet endast på sådant vis kan uttryckas; t. ex. Je suis blessé = Jag är sårad eller Jag såras.

3. Med Blifva konjugeras passiverna på samma sätt, endast att man sätter Blifva i st. f. Varai t. ex. Pres. Jag blifver kallad, Imperf. Jag blef kallad, Perf. Jag har blifvit kallad, o. s. v. — Detta sätt att bilda passivum bar likhet med Tyska språkets, der passivum endast på sådant vis kan uttryckas; t. ex. Ich werde gelobt = Jag blifver berömd eller Jag berömmes.

4- Med Varda bildas passiver på samma sätt och nästan med samma betydelse som med Blifva; men actaga i perfekt, och plusquamperfekt hjelp verbet Jr i st. f. Har,- t. ex. Pres. Jag varder kallad, Imperf. Jag vardt kallad, Perfekt. Jag är vörden kallad, o. s. v. Dessa former användas dock sällan.

5. Dessa fyra olika former för passivet hafva också något olika bemärkelse. Formen med Vara antyder något förflutet; t. ex. Jag är sårad, o. s. v. Formen på S antyder ett närvarande förhållande; t. ex. Jag såras. Formen med Blifva och Varda antyder ett tillkommande; t. ex. Jag blifver sårad, — Dessa olika former kunna åt Svenska språket gifva mycken omväxling, och bestämdhet i uttrycket.71

Om Deponentiernaa konjugation.

1. Deponenderna konjugeras efter passiva formen. Dock märkes dervid följande.

2. Många deponentier upptaga från aktiva formen presens af participium; t. ex. Afundande, Ändande, Hämnande, Knoppande, Tredskande.

3. Några deponentier behålla perfektum participium af passiva formen med dess passiva bemärkelse; t. ex. Afundad, Hämnad. Derföre får passiva om-skrifningen också en passiv bemärkelse; t. ex. Han är afundad,• då deremot Han har afundats har aktiv bemärkelse.

4> Några deponentier, serdeles inchoativerna, behålla perfektum participium af passiva formen, men nyttja den i neutral bemärkelse; t. ex. Tirad, Åldrad, lika med Hafvande tårats. Derföre får passiva om-skrifningsformen också en neutral bemärkelse; t. ex. Ögat har varit fåradt är lika med Ögat har tårats.

5. Ännu andra deponentier upptaga alldeles icke perfektum participium af passiva formen. Man kan t. ex. icke säga Ändad, Hoppad af deponenderna Andas och Hoppas. Derföre kunna dessa deponentier icke antaga omskrifningsformen. Man kan icke säga t. ex: Jag har varit andad, Du har blifvit hoppad, i st. f. Jag har andats, Du har hoppats.

Om Imperaonaliernaa konjugation.

1. Impbrsonaliebna äro af två slag. a) Egentliga Impersonalia eller sådana, som hvarken kunna tänkas eller uttryckas i någon annan person än den tredje, t. ex. Det regnar. Det händer. Man kan hvarken tänka eller säga Jag regnar, Du händer, b) Oegentliga Im-pehsonalia eller sådana, som kunna tänkas oeh stundom äfven uttryckas i första och andra person samt i pluralis; t. ex. Det ångrar, Det vämjes. Man kan säga Jag ångrar, Vi vämjas.

2. Egentliga Impebsonalier finnas endast i tredje person singularis, och konjugeras der som vanligt; t. ex. Det snögar, Det snogade, Det har snögat, o. s. v.86

3. Oegibtliga impkusokaliea hafva ett dubbelt konjugationssätt. a) De konjugeras med personer så- > som vanliga verber; t. ex.: Jag ångrar, Du ångrar. Han ångrar, Fi ångra, m. m. Jag ledes, Du vämfes, 0. s. V. b) De konjugeras också som impersonalier, då det personliga begreppet uttrycket genom ett tillagdt personligt pronomen, t. ex. pres. sing. i pers. Det ångrar mig. 2 pers. Det ångrar dig. 3. pers. Det ångrar honom. Plur. i pers. Det ångrar oss. 2 pers. Det ångrar eder. 3 pers. Det ångrar dem. Imperf. Sing. i pers. Det ångrade mig. 2 pers. Det ångrade dig, o. s. v. På samma sätt Det ledes mig, dig, honom, o. s. v.

Om honjugationen af sammansatta Verber.

1. Verber sammansättas ofta med adverber, t. ex.: Borttaga, Hemföra, Inkasta, Nedlägga, Uppröra, Utdrifva, m. fl. eller med prepositioner, hvilka då antaga adverbial bemärkelse; t. ex. Af kasta, Kringvri-da, Medföra, Pålägga, Åtdraga, m. fi.

2. Dessa verber böjas på tvenne sätt. ,a) Antingen med ad verbet före, och erhålla då utseende af vanliga verber; t. ex. Jag borttager, Du borttager, o. s. v. Jag nedlägger, Jag afkastar, o. s. v. b) Eller med adverbet efteråt; t. ex. Jag tager bort, Du tager bort, o. s. v. Jag lägger ned, Jag kastar af o. s. v.

Detta är dock icke händelsen med alla sådana verber. Man kan säga Kasta in, men icke Billa in. k andra sidan kan man säga Han bryr sig om, Han drejar bi, men icke Han ombryr sig, Han bidrejar.

Man har inga reglor for dessa förändringar, utan de måste läras af bruket.

Kap. VID.

Om Partiklar.

i. Partiklarne indelas i Aàoerber, Prepositioner, Konjunktioner och Interjektioner.73

De äro alla Indeklinabla, det vill säga, kunna ej böjas

Adverber.

Adverbium (Omständighetsord) nyttjas att närmare bestämma ett adjektivum eller verbum till rum, tid, mängd, eller någon annan omständighet: t. ex. Han kommer hit. Han föll straxt. En ganska stor krigshär.

Anm. i. Ett adverb kan äfven läggas till ett annat adverb; t. ex. Ganska snart. Icke illa.

a. Adverber äro förkortade uttryck i st. f. ett nomen eller pronomen med preposition; t. ex. Hem i st. f. till hemmet. Nedifrån i st. f. från nedra sidan. Hädan i st. f. från detta stället. Deraf, i st. f. af detta.

3. Adverber äro af två slag. a) Rena Adver-

' BEB, som bildas af ett nomen, verb eller partikel, eller som innefatta begreppet af sådana; till ex. Hemma, Görligt, Utifrån, b) Phomomibal-adver-ber bildas af pronomina eller innefatta begreppet af sådana, t. ex. Här, Hvart, Derifrån, Nu, Så. I nedanstående afdelningar äro först upptagna de rena, sedan pronominal-adverberna.

3. Somliga adverber bestämma rummet, hvar något sker, och det uti fyrfaldigt hän- -seende, neml.:

På TiU Från Genom

hvad rum. hvad rum. hvad rum. hvad rum. Hemma Hem Hemman Hemigenom

— Hemåt Hemifrån — Inne In Innan Inigenom.

— Inåt Inifrån —

Framme Fram Framman Framigenom

— Framåt Framifrån —•

474

Norr Norråt Nordsn Norrigenom.

— Norrut Norrifrån — o. s. v. o. s. v. o. s. y. o. s. v. Hvar? Hvart? Hvadan? Hvarigenom? Hvarest? Hvarthän? Hvarifrån? —

Här Hit Hädan Härigenom.

— Hitåt Härifrån — Der Dit Dädan Derigenom. Derest Ditåt Derifrån — Derstädes Derhän — —

m. fi. m. fl. m. fi. m. fl.

4» Somliga adverber bestämma tiden, när något sker; t. ex. Fordom, Längesedan. Hyss, Straxtj Snart, Tidigt,

Sent, m. fl. När, Nu, Ännu, Emedlertid, Undertiden; Förut, Då, Sedan, Derefter, Sedermera, m. fl.

5. Somliga bestämma huru ofla något sker; t. ex. Aldrig, Sällan, Stundom, Ibland, Ofta, Alltid ►

Anm. I Svenskan finnas inga enkla pronomiaalad-verber, som bestämma, huru ofta något sker.

6. Somliga adverber bestämma sättet, huru något sker; t. ex. Vä 1, Illa, Lätt, Sakta, Förgäfves, Tydligen, Rätteligen, m. fl. Huru? Huruledes? Hvarmed? Hvarigenom? Så, Således, Sålunda, Sammaledes, Annorlunda, Annars, Eljest, Dock, Likväl, Ändå, Härmed, Dermed, Dymedelst, Derigenom, m. fl.

Anm. i. Hit böra neutrerna uf nästan alla adjektiver; t. ex. Blodigt, Fritt, Godt, Rent, m. fl. .Dessa adverber slutades i äldre tider oftast på liga.75

eller ligen; t. ex. Renliga, Renligen; samt i äldsta tider på lika; t. ex. Renlika.

7. Somliga bestämma orsaken, hvarföre nägot sker; t. ex. Hvarföre? Hvi? Hvaraf? Derföre, Deraf, Fördenskull, Alltså, Ty, m. fi.

Anm. i. I Svenskan finnas inga rena adverber, som bestämma orsaken, hvarföre någor sker.

2. Ty nyttjas numera oftast som konjunktion; fordom hette det Dy, och var ofta adverb, t. ax. Ty vill jag ej för fåfäng ära slafva.

8. Somliga bestämma myckenheten; t. ex. Öfverflödigt, Förmycket, Mycket, Ganska, Tillräckligt, Nog, Lagom, Föga, Litet, För-litet, m. fl.

Anm. I Svenskan finnas inga enkla pronominal-adverber, som bestämma myckenheten.

9. Somliga bestämma vissheten, och äro antingen a) Frågande; t. ex. Ju? Månne? b) Tvekande; t. ex. Kanske> Möjligtvis, Tör" hända, c) Jakande; t. ex. Sannerligen, Säkert, Visserligen, d) Nekande; t. ex. Icke, Ingalunda.

Anm. I Svenskan finnas inga enkla pronominal-adverber, som bestämma vissheten.

10. Somliga bestämma likheten, huru något sker, t. ex. Hjeltelikt, Sagolikt, Sannolikt, m. fl. Huru; Så, Likaså m. fl.

Anm. Med orden Huru och Så kan man bilda sammansatta pronominai-adverber af all^ slag; utom sådana, som bestämma till orsaken; t. ex. Huru långt? Så nära, Huru snart? Så ofta, Huru lätt

Så mycket, Huru säkert?76

Anmärkningar om Adverberna.

i. Pronominal-adverber bärledas från pronomen Determinativum, Demonstrativum, Relalivum och Interrogativum ; och bibehålla hvardera bemärkelsen af det pronomen, hvarifrån de bärledas. De två förstnämnde äro sinsemellan nästan alltid lika till formen, likaså de två sednare, t. ex.:

Determin. Demonsirat. Relativ. Jnterrog. Till Rum. ' Der Der Hvar Hvar

Dit Dit Hvart Hvart?

— Tid. Då Då När När?

— Satt. Så ^ Så Huru Huru?

— Orsak. Deraf Deraf Hvaraf Hvaraf? i. De interrogativa och relativa adverberna åtskiljas lätt genom satsens innehållet, ex. Hvarifrån (interrog.) kommer du? Jag kommer från Stockholm, hvarifrån (relät.) jag for kl. tre.

3. De demonstrativa och determinativa adverberna äro nästan lika. De åtskiljas derigenom, att ett demonstrativt adverb har afjeende pS det föregående, men ett determinativt på det efterföljande, som tydligare ses af följande uppställning:

Demonstr. Du bor i E.om. Der bor Karl-Delerm, Du bor der, hvarest Karl bor, Demonstr. Hes om sommaren. Då äro vägarne goda, Determ. Res dà, när vägarna äro goda. Demonstr. Strid med mod! Så gjorde Karl 12. Determ.

Strid så, som Karl 1a gjorde, o. s. v.

Dessutom höra till demonstrativa adverber följande: Hår, Hit, Hädan, Härigenom, Nu, Härmed.

4. Pronominal-adverber sammanbinda satser, äfven så väl som pronominal-konjunktioner, och förtje-nade derföre i detta afseende också namn af konjunktioner. Men de förut begagnade namnen användas äfven här för att undvika förvillelse,

5. Några rena adverber kunna kompareras; t. ex. Ofta oftare oftast, Väl bättre bäst, o. s. v.

6. Flera adverber äro i sig sjelfva substantiver eller pronomina med kasuab-ändeUen bibehållen frän77

fornspråket; t. ex. Lagom är gamla dativens pluralis af Lag, betyder derföre enligt lagarna. — Ty eller Dy är gamla ablativens singularis af Den och betyder derföre af den, o. s. v.

Om Prepositionerna.

11. Prepositioner (Bestämningsord) • sättas vid nomina, för att på detta sätt närmars bestämma ett förhållande, som man ej kan eller vill bestämma genom adverb; t. ex. Han kommer till fäderneslandet, i st. f. ad verbet Hem.

12. Prepositioner finnas af många slag. De vanligaste äro följande: a) De, som nyttjas för att bestämma till rum; t. ex. Bakom, Framom, Förbi, Hos, Ofvanpå, Öfver, At m. il. b) De, som nyttjas att bestämma både till tid och rum; t. ex. Före, I, Kring, Om, På, Vid, Under, m. fi. c) De, som nyttjas att bestämma sättet och andra förhållanden: t. ex. Af, Genom, Med, Utan, m. ß.

Anm. Några prepositioner kunna icke st& ensamma, utan äro alltid fästade vid andra ord, och kallas derföre OItskiljeiiga (Inseparabh) prepositioner; också Phefixeb. Sådana äro Be befalla, Bi bifalla, Er ernå, För förtära, Miss missvext, O ovan, Ser serskild, Fan vanställa, V eder vedervärdig m. fl.

Om Konjunktionerna.

13. Konjunktioner (Bindorü) kallas de partiklar, som nyttjas att sammanbinda satser. De äro af åtskilliga slag; såsom:

Anm. Rera Konjunktioner kallas de, som sammanbinda tvenne sins emellan oberoende satser. Hit78

höra blott Copulativæ och Disjunktivæ. Phono-MiNjtL-KoNJUüKTioNER kallas de, som sammanbinda en bisats med hufvudsatsen. Hit höra alla öfriga konjunktioner. 14. Copdlativæ (Förenande) Både, Och, Ock, m. fl,; t. ex. Fadren kom och modren gick.

Anm. Skillnaden emellan Och samt Ock är följande. Ock nyttjas, då det bemärker det samma som Äfven eller Också, t. ex. Fadren dog. Efter två år dog modren ock (äfven). Och nyttjas i alla'andra fall; t. ex. Fadren och modren dogo.

• i5. Disjunctivæ (Söndrande) Eller, Hvarken, Men, Utan, m. fl.; t. ex. Fadren kom, men modren gick. Han hvarken äter eller dricker.

,16. Condition al es (Villkorliga); t, ex. Allenast, Öm, Sd framt, m. fi.; t. ex. Min far hjelper mig, om jag är flitig. Spring, sä framt (att) du vill komma undan.

17. CoNCESSivk (Medgifvande)v; t. ex. Ehuruväl, Fastän, Oaktadt, m. fl.; t ex. Han hlef slagen, fastän (att) han var stark.

18. Caussales (Härledande); t. ex. Alldenstund, Emedan, Eftersom, Ty, Att, m. fl.; t. ex. Han kunde ej komma, emedan (att) han var sjuk. Ingen kan tjena två herrar, ty (att) han antingen skall hata den ena och den andra älska.

Se Tredje Delen 3 Kap. 3 § 4 anm.

3. 3.

Om Interjehtionerna.

Interjektioner (Ulropsord) ge tillkänna någon sinnesrörelse. De sättas utan be-79

stämd ordning blaijd de andra orden i en sats. Interjektionerna tillkännagifva olika känslor, såsom:

Sorg; t. ex. Ack! Fe!

Glädje; i. ex. Ha! Ha! Ha! Hej/ Hurra!

Smärta; t. ex. Aj! Aj!

Förundran; t. ex. Ah\ Åh)

Förlägenhet; t. ex. Hm! Hm!

Tystnad; t. ex. St!

Bifall; t. ex. Ja! Jo!

Afslag; t. ex. Nej!

Afsky; t. ex. Fy! Hu!

Förakt; t. ex. B ah! Pah! Jo pytt!

m. fi.

Anm. Skillnaden emellan J* och Jo fir följande: Ja nyttjas för att bejaka en jakande fråga; t. ex. Kommer Du? J/x! — Jo nyttjas a) att bejaka en nekande fråga; t. ex. Kommer du tji Jo.' b) Då den svarande tyckes hafva tvekat; t. ex. Kommer du? Jo! det gör jag väl.

Tredje Delen.

ALLMÄNNA SYNTAXEN.

Kap. I.

i. Syntaxis (Ordfogning) lärer att efter ett språks lagar sammansätta de enskilda orden så, att den åsyftade tanken derigenom rält uttryckes.3o

a. Hvarje språk har alltså sin egen syntax. Men emedan menniskoförståndet är sig öfverallt lika, så gifvas äfven uti alla språk vissa allmänna reglor för uttrycket och sammanbindningen af våra tankar. Sammanfattningen af dessa allmänna reglor kallas Allmän Syntax.

3. Förståndets handlingar äro tre: Begrepp, Omdöme, Slutsats. Om man t. ex. ser en fogel, så blir fogel ett begrepp. Om man sedan ser, att fogeln höjer sig i luften och försvinner, så tänker man: Fogeln flyger. Detta är ett omdöme. — Nu vet man, att det, som rör sig af sig sjelft, är lefvande; och man såg, att fogeln rörde sig af sig sjelf; deraf slutar förståndet till den satsen, all fo-geln är lefvande. Detta är en slutsats.

Enkelt Begrepp är föreställningen af ett enskildt föremål utan sammanbindning med något annat; t. ex. Häst, Bord, Gosse, Heder. Ett enkelt begrepp uttryckes vanligen med substantiver; men understundom äfven med adjektiver eller verber; t. ex. Den gode, Att skrifva.

5. Omdöme uppkommer, då man bestämmer det enkla begreppet antingen till handling, tillstånd eller egenskap; t. ex. Drängen hugger, Barnet faller, Himlen är hög.

6. Slutsats kallas den själens handling, då man af tvenne kända omdömen härleder ett nytt; t. ex, Gud är god; allt godt bör älskas: derföre bör Gud älskas. — All last är skadlig : lättjan är en last, derföre är lättjan skadlig.5i

Anm. i. De föregående omdömena kallas Premisser. '

3. Om någon af premisserna är falsk, så blir också slutsatsen falsk, t. ex. Att leka 'dr roligt. Man bör alltid göra det, som dr roligt,- derför* bör man alltid leka. Här är andra premissen falsk; derföre blir också slutsatsen falsk.

3. Oftast finnes blott en premiss upprepad, emedan den andra förutsättes, som allmänt bekant; t ex. Lättjan är en

last,- derföre är lättjan tkadlig.

7. Sats kallas sammanfattningen af alla de ord, hvilka höra till uttrycket af ett omdöme eller en slutsats. Satser äro i anseende till utförligheten af tre slag: Enkla satser, Utbildade satser. Sammansatta satser.

Kap. n.

Om Enkla Satser.

1. Enkel Sats består af subjekt och ver-bum; t. ex. Fogeln flyger.

2. Subjekt kallas det, man talar om. Subjektet finnes, då man uppsöker verbet (flyger) och sedan sätter ordet Hvilken eller Hvilka framför och frågar; t. ex. Hvilken flyger? Jo, fogeln. Då är fogeln subjekt.

Reg. i. Subjektet uttrycker ett begrepp och är derföre vanligen ett substantiv eller pronomen. Men ibland stär ett adjektiv5a

eller verb som subjekt; t. ex. Den redlige högaktas. Att arbeta tröttar.

Reg. a. Om subjektet är nomen! eller pronomen, står det alltid i nonainativus; t. ex. Jag talar. Man kan ej säga: Mig talar.

Reg. 3. Om subjektet är v«rb, slår det i infinitiven, t. ex. Att leka roar.

Anm. Stundom kan en hel sats vara subjekt; t. ex.

All du är flitig, gläder mig *).

4- Verbet utmärker den egensiap eller handling, som i ett omdöme lägges till subjektet.

Reg. i. Verbet rättar sig efter subjektet till genus, numerus och person; t. ex. Gossen springer. Vi tala. Barnet har varit älskadt. Man kan ej säga: Gossen springa Vi talar. Barnet har varit älskad

*) Anm. Pronomen determinativum står ofta öfverflödigt framför subjektet; t. ex. Det var en gång en konung. De gingo, desso, herrar. , Det är ej underligt, att soldaten är slolt. -

**) Då verbet står i iraperativus, uteslutes subjektet; t. ex. Lägg bort boken.

a. Uti dagligt vårdslöst tal sätter man verbet oftast i singularis, fastän subjektet, är pluralis; t. ex. Gossarna springer. Vi talar. Men detta är orätt.

3. Pronomen Vi nyttjas om en person: a) Af regerande furstarom sig sjelfva; t. ex. Vi Karl Johan bjude och befallt o. s. v. b) Af författare; Vi kunna ej gilla denna sats.

4- Pronomen Du nyttjas: a) I förtroligt samtal till jemlikar: t. ex. Du hedersbroder.' b) Till tjenstfolkt. ex. Du skall borsta rocken, c) Då intet af—83

Reg. a. Om ett verb svarar mot två eller flera subjekt, slår/det i pluralis; t. ex. Gossen och hunden springa.

Und. t. Om båda subjekterna äro förenade med en disjunktiv konjunktion, står verbet i singularis; t. ex. Hvarken' gossen eller hunden springer.

i. Om subjekterna äro verber eller satser, så följer verbet i singularis; t. ex. Att dansa och leka är roligt. Att du arbetar, och att din bror reser, gläder mig.

3. Om ett kollektivt substantiv är subjekt, kan verbet stundom sättas i pluralis, fastän subjektet fir singularis; t. ex. Menniskorna delade sig. En hop gick åt öster, en annan åt vester. Ett par sprungo åt Norden.

4. Om predikatet är ett ord i singularis, så ställes verbet ofta i singularis, fastän det har två eller flere subjekter; t, ex. Mjölk och bär är en god sommarmat.

4- Satser äro i anseende till innehållet af tre slag; neml.: 1. Aktiva satser, då verbet är aktivt; t. ex. Drängen hugger. 2. Passiva satser; då verbet år passivt; t. ex. Veden hugges. 3. Neutrala satser, då verbet är neutralt; t. ex. Fogeln flyger.

seende hafves på rang eller tittel; t. ex. Dumilde Gud.' Ditt kall är högt! o konung/ Du är dödlig, menniska.'

5. Pronomen Ni nyttjas för att undvika tit— telns upprepande.

6. I st. f. futurum nyttjas ofta presens; t. ex. Han kommer i morgons i st. f. Han skall komma. 84

Kap. m.

Om utbildade satser.

Utbildad sats kallas den, som är närmare bestämd genom Hufvudbestämning, Biord eller Bisatser.

Om satsers utbildande genom hufvud-bestämning,

•

i. Satsers utbildande genom hufvudbe-slämning beror på, af hvad slag satsen är. En aktiv sats utbildas med objekt. En passiv med agent. En neutral med predikat.

Aum. Dessa tre, Objekt, Agera och Predikat, kallas hufvudbestämningar ty genom deras tilläggande blir 6atsen förnämligast bestämd. Dock saknas ofta hufvudbesrtmning; i synnerhet predikat och agenten; t. ex. Du ser, Du ses, Du lefver.

a. Objekt kallas föremålet för den verkan, det aktiva verbet omtalar; t. ex. Fadren tager boken. Objektet i en sals finnes, om man upprepar verbet och subjektet (Tager fadren) och sedan sätter orden Hvem eller Hvad framföre och frågar; t. ex. Hvad tager fadren? Jo, boken. Då är boken objekt.

Reg. i; Om ett nomen eller pronomen är objekt, står det i ackusativen; t. ex. Solen värmer mig. Man lan ej säga: Solen värmer jag»85

Reg. 2. Om elt verb är objekt, står det i infinitivus, t. ex. Barnet lärer att läsa9')

Anm. i. Äfven ett verbum neutrum kan Lafva objekt, som då antingen måste uttrycka samma handling, som verbet; t. ex. Lefva ett gladt lif. Sofva den eviga sömnens eller uppkomma genpm sammandragandet af en hel sats; t. ex. Dansa honom trött, springa sig varm o. s. t. i st. f. Dansa, att hak blir trött, o. s.

a. Verber, som utmärka Anse, Kalla, o. s. v., kunna hafva två objekt; det ena namnet och den andra personen; t. ex. Han kallade Gossen Karl.

3. Stundom kan en hel sats vara objekt; t. ex. Han ser, att solen lyser. Jag tror, att han kommer **).

3. Agent kallas personen eller tinget, af hvilket subjektet emottager den verkan, som det passiva verbet omtalar; t. ex. Veden hugges aJ drängen. Agenten finnes, om maj» upprepar verbet eller subjektet (^Hugges, Vedenoch sedan sätter orden af hvem eller af hvad framför och frågar: Alf hvem hugges t>edei? Jo, af drängen. I)å är af drängen agent.

*) När ett verb är objekt, uteslutes ofta att i infi-nitiven; t. ex. Barnet lärer läsa. Efter hjelpverberna Uteslutes att alltid; t. ex. Han kan gå. Vi vilja springa.

**) i. När en hel sats är objekt, kan att uteslutas. Dä skall subjektet sättas i ackiisativen och verbet i in-finitiven; t. ex. Han säg solen lysa. Jag tror honom komma, i st. f. Han såg, att solen lyser. Jag tror, att han kommer. Detta sker i synnerhet, då ett pronomen är subjekt i den satsen, der att uteslutes.

a. Att uteslutes stundom, utan att satsen <or-ndras; t. ex. Jag tror, han kommer.86

Beg. i. Om elt nomen eller pronomen fir agent i en sats, står det alltid i ablati-vus; t. ex. Barn läras af föräldrar.

Reg. a. Om ett verb är agent, står det i infinilivus med aj eller genom framför sig; t. ex. Hästen tröttas af att springa.

Anm. En liel sats kan vara agent; t ex. Hästen tröttas af, att han sprungit.

4. Predikat kallas här det ord, som uttrycker den bestämning, hvilken genom det neutrala verbet lägges till

subjektet; t. ex. Nordanvinden är kall. Predikatet finnes, om man först upprepar verb och subjekt Är3 Nordanvinden)j och sedan sätter ordet Hurudan framför och frågar: Hurudan är nordan-vinden? Jo, kall. Då är kall predikat.

Reg. i. Om, som oftast sker, elt adjektiv är predikat, så rättar det sig efter subjektet både till genus, numerus och kasus; t. ex. Modren är god. Barnet är godt.. Böckerna äro goda #).

*) i. Då predikatet svarar mot ett verb eller en bel sats, som är subjekt, står det i neutrum; t. ex. Att falla är farligt. Att du läser flitigt, är nyttigt.

2. Om predikatet är elt obestämdt superlativ» sättes det i singularis, fastän subjektet är pluralis; t. ex. Vägarna äro Last om sommaren.

3. Predikatet står vanligen i obestämda formen ; t. ex. Tornet är högt. Barnen äro glada,

TJnd. x. Predikatet står i bestämda formen, då orden bland dem eller bland alla, o. s. v. följa efter det, eller förstås dervid; t. ex. Gustaf Vasa87

Reg. a. Om ett substantiv är predikat, rättar det sig efter subjektet. Lill numerus och kasus, samt, sä vidt ske kan, till genus; till ex. Kristian var herrskare, Margareta var herrskarinna öfver hela Norden,

Reg. 3. Om ett verb är predikat, står det i infinitivus; t. ex. Boken är att köpa.

Anm. i. Om två eller flera subjekt finnas, står predikatet i pluralis; t. ex. Lejonet och tigern äro grymma. Men om två eller flera verber eller satser äro subjekt, står predikatet i singularis; t. ex. Att arbeta och att gä är helsosamt.

2. Om subjektet är kollektivt, sättes stundom predikatet likasom verbet i pluralis; t. ex. En del djur äro grymma.

3. Predikat kan äfven finnas efter aktiva och passiva verber; t. ex. Drängen hugger krokig. Tornet bygges spetsigt. Gossen kallas Gustaf. Han ansågs vanhedrad. Då ett verb är predikat till passivum, står det i infinitivus; t. ex. Han berättas hafva fallit, o. s. v.

§. a.

Om satsers utbildande med Biord.

i. Satsers utbildande med biord sker genom tilläggande af artikel eller adjektiv, eller genitiv, eller dativ, eller adverb eller nomen med preposition.

är den störste bland Sverges konungar. Gossen är den andre (bland sina kamrater).

2. Predikatet står i bestämda formen, då det anses förut omtaladt; t. ex. Den der är tjufven. Dome är den gode herden.88

a. Salser utbildas med Artikel, då antingen den obestämda eller bestämda tillägges: a) I)en obestämda artikeln nyttjas vid ett obekant eller obestämdt föremål; t. ex. En dräng hugger, b) Den bestämda artikeln nyttjas vid ett bekant eller bestämdt föremål; t. ex. Drängen hugger. Den gode älskas.

Reg. Artikeln rättar sig efter sitt nomen både till genus, numerus och kasus. Anm. Somliga språk hafva ej artiklar*).

*) Uti Svenskan åtskiljes ett femfaldigt bruk i afseende på artiklarnas användande. Man sätter neml. substantivet i) Utan all artikel; t. ex. Gosse. 2) Med obestämd artikel; t. ex. En gosse. 3) Med bestämd artikel; t. ex. Gossen. 4) Med pronomen Den, det, i st. f. bestämd artikel; t. ex. Den gosse. 5) Med både pronomen Den, det och den bestämda artikeln förenade ; t. ex. Den gossen. Vid hvarje af dessa fall märkas följande reglor:

Nomen utan artikel nyttjas.-

1. Då nomen substantivum är eller nyttjas materielt, t. ex. Han hugger ved. Du säljer• egendomar. Gift är skadligt. Dörren är gjord af tråd. Ära kan ej köpas.

2. I vissa talesätt, der objektet tyckes sammansmälta med verbet till uttryck af ett enda begrepp, t. ex. Skära säd,

Plocka bär, Åka kana, Slå käglor. Spela kort, Ge anledning, Spränga berg, Bryta malm, o. s. v.

3. I sammandragen stil, t. ex. Skepp, gods, manskap, allt sjönk.

4- Enskilda namn; t. ex. Gustaf Vasa, Kristina, Sverge, Stockholm, Götaelf, Sulitjelma, o. s. v.

Und. Bestämda artikeln nyttjas:89

3. Satser utbildas genom Adjektiveb, Pronomihàl-àdjektiver och Participi-

1. I hvardagsspråket vid några en- och tvåstafviga namn; t. ex. Eken, Hjelmen, Buren, Gäddan, m. fl.

2. Vid vissa korta, mycket kända historiska namn, t. ex. Görtzen, Sturen, Trollen, m. fl.

3. Vid namn på några Svenska sjöar och flera bergssträckor; t. ex. Venern, Mälaren, Seved-sen, Alperna, Pyreneerna, m. fl.

4. Vid namn på några floder; t. ex. Elben, PVei-xzIn, Seinen, Ljusnan.

5. Vid några landskapsnamn; t. ex. Dalarna, Härjedalen, Lappmarken, Preussen, Turkiet.

6. Vid några länders namn, härledda från latinska namn på tay t. ex. Gallien, Skandinavien, Syrien.

5. De flesta utländska tittlar, t. ex. Assessor, Major, m. fl. och enkla, men flerstafviga Svenska; t. ex. Grefve, Konung, Öfverste, nyttjas utan artikel, då de stå framför sina nomina propria; t. ex. General Liljehök, Kamrer Ek, Konung Karl, Biskop Rydelius y likasom tittlar sammansatta med orden Höfding, Man, t. ex. Landshöfding Sparre, Länsman Röösgren. Komina appellativa på are och orden Furste, Herre, bortkasta e framför sina nomina propria; t. ex Kejsar Frans, Lackmakar Ahlbom, Furst Menzikoff, Herr Silfverstolpe.

Und. i. Följande tittlar behålla bestämda artikeln framför sina nomina propria. 1. Enstafviga Svenska tittlar; t. ex. Prosten Svedberg, Kusken Bergman. 2. Tittlar, bestående af sammansatta ord; t. ex. Fältmarskalken Stenbock, Bergsrådet Rinman, Storfursten Ernst, Kammarherren Silfverstolpe. 3. Stundom då både dop- och efternamn följa; t. ex. Hofjunkaren Erik Rålamb. 4 Följan-7°

er, hvilka läggas till substantiver och närmare bestämma dem; t. ex. Den starka drängen

de undantag från femte regeln, Adjunkten, Docenten, Notarien, Presidenten, Sekreteraren.

6. Det nomen substantivum, som är bestämdt genom ett föregående genitiv eller pron. possessivum, står alltid utan artikel t. ex. Gossens fader, Konnugens magt, Stockholms stad, Nyköpings län, Min far, Vàr vän.

7. Uti Värmning af föråldrad stil, mest i poesi.

Nomen med obestämd artikel nyttjas.

1. När ett föremål är bestämdt, af hvad slag det är, men likväl ej hvilket enskildt föremål deribland; t. ex. En regnskur kommer. Ett träd faller. Han är en hjelte. Karl den elftes största minister var en Oxenstjerna.

2. I st. f. Hvar och en; t. ex. En (Hvar och en) son bör vara tacksam mot sin far.

3. I st. f. En sådan som; t. ex. Han var en (sådan som) Sokrates. Gustaf den tredje var en Air-gmius i kärlek för vitterhet.

Anm. Pluralis af obestämda artikeln nyttjas endast uti vårdslöst tal i st. f. några,• t. ex. De voro ena (några) skälmar.

Nomen med bestämd artikel nyttjas.

1. Då ett föremål är förut omtaladt, eller så bekant, att det ej vidare behöfver bestämmas; t. ex. Generalen kommer. Han fruktar sanningen, som kan uppenbara hans brottslighet.

2. Då ett nomen commune skall utm&ika hela slägtet; t. ex. Tigern är det grymmaste djur Elefanten är stark.

Nomen med pronomen Den, det, nyttjas.•

i. Då det är bestämdt, af hvad slag ett före •91

hugger .den hårda veden. Denna modren hatar sjelfva sonen. Den förföljande segraren slår den förföljda fienden.

Reg. Adjektiver, pronominal-adjektiver samt participier skola alltid till genus

mål är; och det genom en följande relativ eller kon-junktional bisats bestämmes, hvilket enskildt föremål deribland, som omtalas; t. ex. Den konung, som ser sitt folk i fara, söker hjelpa det.

Nomen med både pronomen Den det och den bestämda artikeln tillsammans nyttjas.-

1. Då den relativa eller konjunktionala bisatsens innehåll är förut bekant, och således foremålet till en del kändt; t* ex. Den konungen i Frankrike, som mördades pä öppen gata, hette Henrik den fjerde.

Anm. Äfven då en- sidan relativ bisats förstås under, nyttjas detta, bestämningssätt; t. ex. Jag känner icke den mannen, (som I talen om).

2. Vid utrop; t. ex. Den stackaren! De menniskorna!

3. Då ett nomen sedan blir bestämdt genom ett verbum; t. ex. Sigismund hade den olyckan att fördrifvas.

Anm. Härifrån gör dock språkbruket många undantag; t. ex. Jag har anledning att tro. Han dog af glädje, att se sin sons ära, o. s. v.

*) i. Då med Majestät förstås sjelfva den rege-gerande personen; skrifver man Kunglig Majestät i st. f. Kungligt Majestät.

2. Man skrifver Ingenting, Någonting i st. f. In-tetting, Någotting, då orden stå tillhopa. Men åtskiljas de, heter det Intet ting, Något ting.

3. Då en tittel är af olika genus med sitt tillhöriga proprium; t. ex. Riksrådet Creutz, skall adjektivet, om det går förut, rätta sig efter titteln;^t.92

numerus, kasus och artikel rätta sig efter det substantiv, som de bestämma; t. ex. En god man, Den goda mannen. Ett godt barn, Det goda barnet, Goda männer, De goda männerna

ex. Det ryktbara riksrådet Creutz. Men ^omraer adjektivet efter som predikat, skal! det rätta sig efter nomen proprium; t. ex. Riksrådet Creutz var ryktbar.

4. Maskulinet af adjektiver i bestämda formen kan vanligtvis slutas i singularis på både a ocb e. Dock iakttages, att det slutas på e: 1) I högtidligare stil; t. ex. Den store mannen! 2) När adjektivet står. efter substantivet; t. ex. Karl den store. 3) När adjektivet står ensamt; t. ex. Den redlige högaktas. Om maskulina substantivet är ett dödt ting, ändas dess adjektiv alltid på aj t. ex. Den klara månan. Den stora 'skogen,

*) Då adjektivet står före substantivet, blir det oförändradt i alla kasus; t. ex. Den tolfte Karls doL. Men om adjektivet står efter substantivet, blir substantivet oförändradt, men adjektivet antar i genitiven ändelsen på s; t. ex. Karl den tolftes död.

**) Adjektivet har bestämd artikel, men ej substantivet: 1) Efter en genitiv; t. ex. Fadrens starka häst. 1) Efter pronomen possessivum; t. ex. Min god* far. 3) Merendels efter pronomen Denna; t. ex. Denna långa mur. 4) Efter pronomen Hvilken,- t. ex. Hvilken långa väg han sedan for. 5) Vid tilltal eller utrop; t. ex. Redlige vän/ 6) Då adjektivet är bestämdt med pronomen determinativum och substantivet med en relativ bisats; t. ex. Den store konung, som räddade Sverge. Med (den) första lägenhet, (som blifver).

Anm. Adjektivet Egen står alltid i obestämd form uti första, andra och femte händelsen; t. ex. Konungens egen son. Vår egen far. Men i bestämd form i de tre andra händelserna. Denna egna händelse.

***) Uti juridisk stil sättes ofta participium activum93

Anm. Denna bestämning kan äfven ske genom tillagg-da substantiver; t. ex. Konung Gustaf Adolf öfvervann general Tilly. Den blifver då en slags kortare appositionsbisats.

4. Satser utbildas genom genitiver, som sättas framför subslanliverna och bestämma, hvilken .de tillhöra; t. ex. Herrens dräng, Trädets stam s).

Anm, Genitiven kan oflta uttryckas genom preposition; t. ex. Konungen af Sverge. Höjden af tornet, i st. f. Sverges Konung. Tornets höjd.

i st. f. passivum; t. ex. Hans innehafvande ämbete, i st, f. Det ämbete, han innehar.

*) i. Substantiver, som i nominativus slutas pS Sj x, z, brukas ej gerna i genitiven af obestämda formen; t. ex. En pr inses egenskaper. Ett huses prydnader. Man säger då häldre: Egenskaper hos en prins. Prydnader på ett hus.

2. Flera genitiver efter hvarandra undvikas; t. ex. Föreskrifter af professorerna i vettenskaper i st. f. Vettenskaper^ professorers föreskrifter.

3. Genitiven brukas ofta ensam, då dess substantiv förstås inunder; t. ex. Han for till landshöfdingen (boning). Han umgås med prostens (familj).

4> Genitiven sammansmälter i Svenskan ofta med sitt nomen till ett ord, t. ex. Näringsfrihet, Sanningsljus. Ofta försvinner likväl då geniüvi ändelse på »s t. ex. Stenmur, Trädstam.

5. Namnen på Svenska landskap, härad, socknar, städer o. odyl. kunna sättas i genitivus med sina ap-pellativer efteråt; t. ex. Carlstads län, FrycksdaU härad, Lysviks socken, Stockholms stad, m. fL i st. f. häradet Frycksdalen, socknen Lysvik, staden Stockholm, Appellativet Län står alltid efter sitt proprium.

Anm. i. Om dessa namn slutas på s eller på vokal, antaga de icke genitiva ändelsen på s,- t. ex.94

5. Satser utbildas med Datfver, då man vill bestämma , dt eller för hvilken något sker eller är; t. ex. Gif slanten dt barnet. Sverge är kallt för lejonet

Vesterås stad, Örebro län, Kumla härad, Öfversta by. Äfven framför andra ord: Falu koppar, Göta lejon. Södertelje kanal, Arboga kringlor,- o.s. v.'

2. Utländska namn sättas endast i vårdslöst språk efter sina appellativer; t. ex. Londons stad, Englands rike, i st. f. Staden London, Konungariket England.

6. Om flere appellativer efterfölja hvarandra, men deras proprium ej är utsatt, stå de alla i genitivus, utom ordet Herre; t. ex. Jag är Herr Barons, Landshöfdingens och Kommendörens m. m. ödmjukaste tjenare.

7. Om genitiven är utbildad genom flera biord, så har Svenska språket den egenheten, att genitivi ändelse på s gerna lägges blott till det sista ordet; t. ex. Gustaf Adolfs död. Hertigen af Holsteins moder. En af kamraternas halt, i st. f. Gustafs Adolfs död. Hertigens af Holstein moder. Ens af kamraterna hatt,-hvilket är mera grammatikalisk rätt, men stöter ett Svenskt öra. Men, då tvetydighet häraf kunde uppkomma; t. ex. Konungen öfver Spaniens åsnor; bör satsen omvändas; t. ex. Åsnor, tillhöriga Konungen öfver Spanien. I allmänhet söker man, så mycket möjligt, undvika så väl den hårda och osvenska formen; t. ex. Konungens af Frankrike syster, som den ogrammatikaliska formen; t. ex. Konungen af Frankrikes syster.

8. Vissa tittlar uttryckas genom ett appellaliv och ett foregående pronomen; t. ex. Hans Excellens, Hennes nåd, Deras Kongl. Högheter. Härvid märkes den egenheten, att man säger: Eders Kongl. Majestät, Ers nåd, o. s. v. fastän det grammatikalisk! borde heta: Edert Kongl. Majestät, Eder nåd.

* i. Prepositionen^ At, För uteslutas ofta, då95

Anm. i • Dativen Lar uti flere språk en egen ändelse. Uti Svenskan utmärkes den genom prepositio-nerna At, För eller Till, och får derföre mycken likhet med bestämningar af nomen och preposition. Men i anseende till dess inre olikhet och utmärkta vigt, framställes den här uti en egen afdelning.

6. Salser utbildas genom Adverber, som läggas till adjektiver och verber; och närmare bestämma dem i lika mångfaldiga hänseende; som olika slags adverber kunna finnas. "Vi vilja här blott som exempel upptaga Jern de vanligaste bestämningarna; nemligen till Rum, Tid, Sätt, Myckenhet och Visshet,

1. Till Rum, t. ex. Solen lyser der. — Det utanpå svarta trädet.

2. Till Tid; t. ex. Solen lyser nu. — Den alltid gode Guden.

3. Till Sätt; t. ex. Solen lyser klart. — Den klokt modiga hjelten.

4- Till Myckenhet; t. ex. Solen lyser öfverflödigt. — Den förmycket lilla tallen

dativen står mellan verbet och hufvudbestämningen; t. ex. Han gaf (åt) gossen boken. Boken gafs mig af fadren. Det är. (åt) mig för djrrt.

2. Efter verber, som bemärka Lända, Räkna, m. fi.; kunna tvenne daliver sättas, den ena i anseende till personen, den andra till saken, hvilken sednare då vanligen utmärkes genom prepositionen tilli t. ex. Jag räknar det (åt) dig till last. Den gerningen länder (för) honom till heder.

*) Adverbet Ganska^ kan endast nyttjas framfor adjektiver och adverber, oeh det blott i positivu?; t. ex. Ganska stor,Ganska väl. Man kan ej säga: Ganska större, Han äter ganska.96

5. Till Visshet; t. ex. Solen lyser visserligen. — Det säkerligen hvassa spjutet.

7. Satser utbildas med Nomen och Preposition, när man ej vill eller kan bestämma med adverb t. ex.

i. Till Rum; t. ex. Soleh lyser på berget. — Det på ytan svarta trädet.

3. Till Tid; t. ex. Solen lyser i dag. — Den i evighet gode Guden öa).

*) i. Vid sådana bestämningar uteslutes oftast preposition framför grundtalen bland räkneorden; t. ex. Han är sex år gammal, men du är två gånger si gammal. Han är en tredjedel större. Landet är 5o mil långt, o. s. v.

2. Ofta uteslutes preposition och nomen sättes i genitivus; t. ex. Sju mils väg. Sex års tid, Tre slags vin, Flera dagars resa,- o. s. v. i st. f. En väg af sju mil, o. s. v.

3. Framför substantiver, som äro, eller nyttjas som materiella, uteslutes oflta preposition, då det foregående substantivet uttrycker någon storhet; t. ex. Ett ämbare (af) vatten. Ett ark (af) papper. En hop (af) folk.

4. Stundom 6ättes nomen i genitivus, ty prepositionen tog till sig genitivus i fornspråket; t. ex. Till skogs, till bords, ni. fi. Häraf hafva uppkommit ad-verberna Inomskärs, Utomdess, Utomlands, ra, fl.

5. Värdet eller priset uttryckes ofta utan preposition; t. ex. Många skatter värd. Det kostar mycket pengar.

6. Orden Daler, Fot, Mark, Tum, m. fl. blifva oförändrade i pluralis, då de nyttjas att bestämma priset, längden, mängden eller vigten; t. ex. Det kostar sex daler. Fyra fot lång. Åtta man stark, o. s. v. Man säger icke: Det kostar sex dalrar. Fyra fötter lång,- o. s. v.

**) i. När man vill bestämma tiden, på frågorna97

3. Till Sätt; t, ex. Solen lyser med klarhet. — Den med klokhet modiga hjelten

4- Till Myckenhet; t. ex. Sölen lyser till öfverflöd. — Den under medelmåttan lilla tallen.

5. Till Visshet; t. ex. Solen lyser utan tvifvel. — Det med säkerhet hvassa spjutet.

Reg. Man kan ej säga, om det nomen, som hör till preposition, står uti ackusativen eller ablativen; ty dessa kasus äro lika i Svenskan.

Anm. i. För dem, som bereda sig till lisning af främmande språk, kan i förväg anmärkas följande: Acnusvmus anses vanligen följa på frågorna Hvart och Huru långes t. ex. Han for in i staden. Han sof tre limmar. Här anses staden och timmar stå i ackutativus. — Ablativus följer vanligen p& frågorna När, Hvar, Hvarifrån Hvarmed, Hvaraf, Till hvad pris, m.fL; t. ex. Han kom på tredje timman. Han bor i Stockholm, och kom

Nar och Huru länge, och nomen är utbildadt med adjektiv, så kan preposition uteslutas; t. ex. Han kom (på) samma dag. Han dog (på) förra året. Björnen hvilar .(under) hela vintern.

1. För att utmärka en nyss förfluten tid nyttjas ändelsen på ss t. ex. I Våras, 1 Julas, I Måndags, 1 morse

(morgons).

*) Sättet huru något sker uttryckes ofta med par-ticipium akt. presens på ss t. ex. Han tom springandes. Det hände oförvarandes. Orsaken till talesättet är, att i fornspråket nyttjades en verklig genitivus för denna slags bestämning; t. ex. Det hände oförvarandes sätt. Sedermera har substantivet blifvit utelemnade

frin Uppsala med sin bror. Han lefde af ren— skrifning, och köpte papper för tvåhundrade riksdaler. Här anses orden timman, Stockholm, Uppsala, bror, renskrifning, riksdaler stå i ablativus.

2. Bestämningar med nomen och preposition kunna nyttjas uti mång a flera hänseenden, än hSi* äro upptagna; t. ex. Begärlig efter beröm. Bänken göres af träd. En mängd med folk, o. s. v.

3. I stället for nomen kan ett verb nyttjas. Det står då i infinitivus; t. ex. Han uppstod efter att hafva sofvit. Han blef stark genom att arbeta. Han gick till att se. Han fäklade utan alt vika. Jag har lust (till) att läsa. Några främmande språk hafva uli infinitiven serskilda former för en del af dessa slags bestämningar. Dessa former kallas Gbrumditjm och Supinum; t. ex. Han blir lärd genom att läsa/ här uttryckes genom att läsa uti latinet med det enda ordet Le-gendo, som kallas Gerundium. De komma för att se/ här uttryckes för att se uti Latinet med det enda ordet Spectatnm, som kallas Supinum.

4. I stället för nomen eller infinitiv kan en bel sats nyttjas; t. ex.- Han uppstod, ef tel" att han hade sofvit. Han blef stark, genom att han arbetat. Han har ofta fäktat, utan att man någonsin sett honom vika. — Detta bectämningssätt nyttjas dock icke gerna; ty man förvandlar hähdre satsen till en relativ eller konjunktional-bisats; t. ex. Han uppstod, sedan han sofvit, o. s. v.

5. Stundom uteslutes nomen, och preposition står ensam: den säges då stå adverbialt/ t. ex. Han föll af (hästen). De springa till (stället).

6. Ofta uteslutes prepositionen framför infinitiven; t. ex. Rädd (för) att tala. Lust (till) att läsa. Nöjd (med) att dö.

7. Den preposition, som i begreppet hör till nomen eller pronomen, är ofta sammansatt roed verb; t. ex. Moses föreskref folket lagar, i st. f. Moses skref lagar för folket, o. s: v.99

§ 3.

Satsers utbildande med bisatser. i. De bisatser, som nytras för att utbilda orden i en hufvudsats, äro af tre slag, neml.: Appositions-bisatser, Relativa bisatser och Konjunktional-bisatser.

3. Appositions-bisats består af subgtanti-Ver, adjektiver eller participier, hvilka läggasr tillför att bestämma något ord i hufvudsät-sen. En appositionsbisats kan aldrig innehålla något annat verbum, än understundom participium; t. ex. Elefanten, det största landt-djur, lefver af gräs. Tigern, grym till sin natur, dödar sina ungar, örnen, flygande i luften, söker sitt rof.

Reg. Hufvudordet uti appositions-bisats sen skall alltid till numerus och kasus, samt så vidt ske kan, till genus rätta sig efter det ord i hufvudsatsen, hvilket det skall bestämma; t. ex. Drängen, kallad af fadren,j Bar-, net, kalladt af fadren; Barnen, kallade .af fadren.

Anm. Appositions-bisatser stå ofta i stället fèr relativa eller konjuoktional-satser; t. ex; Drängen> kallad af fadren, sprang, i st. f. Drängen, hvilken kallades af fadren, sprang. Eller (i st. f. Drängen sprang, emedan han kallades af fadren, o. s.

3. Relativ Bisats börjar med pronomen relativum och innehåller alltid subjekt och verbum; t. ex. Den kungen, som föll vid Fredrikshall, hette Karl den tolfte ?),

*) iSom nyttjas ej tillhopa med preposition; ty sådant fall måste ordet hvUktn användas; t. cx, F»l-100

Reg. i. Pronomen relativnm skall rätta sig efter det ord i bufrudsatsen, som deraf bestämmes, li^ genus, numerus och person; men kasus bestämmes af det förhällande, pronomen sjelft har i bisatsen; t. ex. Björnen, som är stark,

lefver i skogar. B äj vern, hvil-

ket, af hvilket konungen valdes. Man kan ej säga: Folket, af som konungen valdes. Men om preposition sättes sist uti bisatsen, så kan sorti nyttjas; Folket, som konungen valdes af.

3. Som kan ej nyttjas, när pronomen relativum står som adjektiv till ett substantiv; ty d& måste hvilken användas; t. ex. Erik 14 frigaf sin bror, han, hvilken godhet han sedan ångrade. Man kan, ej säga: Som godhet, m. m.

3. Som brukas ej i vårdad stil, då det hänföres till en hel sats; t. ex. Olof Tryggvason slog Sigrid Storråda i ansigtet med sin handske, hvilket sedan förorsakade hans död. Man bör ej säga: Som sedan fororsakade m. m.

4. Pronomen relativum kan uteslutas, då det ord, som deraf skall bestämmas, förut har pronomen determinativum, samt pronomen relativnm sjelft står som objekt, eller är förenadt med en i slutet af bisatsen, förekommande preposition; t. ex. Del rike, (som) Alexander intog, hette Persien. Den stol, (som) han setat på.

5. I stället for Hvilken brukas ofta pronomen Den som relativum; t ex. Han straffade dig för brott, dem (hvilka) du aldrig begått.

6. Hvad som kan sättas i st. 1. Hvilket Jeller Del som, då relativet är subjekt eller objekt och svarar mot en hel sats; t. ex. Om, hvad som vore olyckligt, han skulle dö. Om, hvad som jag aldrig ämnat, jag skulle resa. — Om relativet är objekt, kan ordet Hvad ensamt stå i st. f. Det som, t. ex. Om, hvad jag aldrig ämnat, jag skulle resa.\101

feens hår är dyrbart, bygger bo vid strömmar. Påfågeln, åt hvilken naturen gifvit de skönaste fjedrar, har en obehaglig röst. Kamelen, hvilken Araberna nyttja, lefver i sandöknar. Svalorna, af hvilka flugor fångas, flyga fort. I, som döpte ären.

Reg. a. Man bör alltid laga så, att pronomen relativum kommer att följa så nära, som ,möjligt, efter det ord, som det bestämmer.

Anm. i. En relativ bisats förenas med hufvudsatsen vanligen genom pronomen determinativum i hufvudsatsen och relativum uti bisatsen, ehuru det förra ofta icke behöfver utsättas; t. ex. Jag såg den eken, som Gustaf Wasa planterat.

2. Då pronomen relativum är förenadt med preposition, förvandlas det ofta till ett relativt adverb; t. ex. i hvilket till hvari. På samma sätt , förvandlas äfven det foregående pronomen determinativum med preposition till ett determinativt adverb; t. ex. i det till der. Sedan uteslutes ofta ett af dessa adverber, så att det återstående liksom innefattar både det determinativa och relativa elementet. Dessa förändringar inses tydligare af följande uppställning.

Hufvudsatsen med pronomen determin. Han bor i det land, Han bor der Han bor der, Han bor, der

Han reste på den tid, Han reste då, Han reste, då Han reste,

Bisatsen med pronomen relativum. i hvilket guldet fås. hvarest guldet fas. som guldet fås. guldet fås.

på hvilken du kom. nar du kom. du kom. när du kom.116

Han fHktade på det »ätt, Han fäktade, så Han fäktade,

på hvilket du fäktat. som da fäktat. som du fäktat.

Du dör af den orsak, Du dör deraf, Du dör deraf, Du dör, deraf

af hvilken han dödt. hvaraf han dött. som han dött. han dött.

Du har den myckenhet, Du har så mycket, :Du har, så mycket

hvilken du kan skötas som du kan sköta, du kan sköta.

Mitt ord är af den säkerhet, Mitt ord är så säkert, Mitt ord är säkert,

af hvilken, ditt är. som ditt är. som ditt är.

o. s. v.

. Anm. 3.. Relativa bisatser, som hes tära ma till tid kunna sammandragas på det sätt, att adverberna uteslutas, subjektet sättes i ackusativus och verbet i participimn; t. ex. Honom inberäknad i st. f. Då han inberäknades; Mig ovetande, o. s. v. Detta sivarar not Latinets tvenne abl. conseqwentiæ.

4. Konjunktion al-bisats börjar med en pronominal-konjunktion samt iunehåJhrr subjekt oehverbum.

Konj|Unktional-bisatser kunna bildas af alla slags pronomioal-kojojunktioner; t. ex.:

Villkorliga; t. ex. Han gör det, om ban kan. Spring, så vida du förmår.

Medgifvande; t. ex. Elefanten kan öfvervinnas , fastän ban är stark. Gå, oaktadt du är trött.io3-

*

Härledande; t. ex. Lejonet är modigt, ty det är starkt, Haren' springer, att han må undkomma hundarna.

Anm. i. Konjunktional-bisatser kunna bildas af konjunktionen att efter pronomen determinativum eller determinativa advérber i flera hänseenden än här ofvan är upptaget; t. ex. Den händelsen, att åskan går om vintern, är sällsynt. CDetJj att du är frisk, gläder mig. Han berättade fdetjatt konungen skulle komma. Han går så lätt, att det ej höres, o. s. v.

2. En konjunktional-bisats förenas ursprungligen med hufvudsatsen medelst pronomen determinativum i hufvudsatsen och konjunktionen att i bisatsen. Pronomen med preposition förvandlas sedan ofta till adverb; t. ex. af det till deraf; hvarefter en af partiklarna, vanligen konjunktionen att, uteslutes; så att den återstående partikeln innefattar begreppet af både pronomen determinativum och konjunktionen att. Det tyckes derföre, som alla konjunktioner, utom alt, ursprungligen varit determinativa adverber, ehuru de genom förenämnde förkortning kommit att innefatta begreppet af konjunktion. Ofvannämnde förkortning ses tydligare af följande uppställniüg.

Hufvudsatsen med pronomen determinativum.

Han kommer i det fall,

Han kommer sa. framt, Han kommer, så framt

Bisatsen med konjunktionen Att. att han kan. att han kan. han kan.

Han gick utan att akta det, Han gick oaktadt Han gick, oaktadt

att han var sjuk. att han var sjuk. han var sjuk.io4

Han satte sig af den orsak, Han satte sig alldenstund, Han satte sig, alldenstund

att ban var trött. att ban var trött, ban var trött.

Jag gjorde sä for den orsak, Jag gjorde så för det, Jag gjorde så derföre, Jag gjorde så, för

att du skulle komma. alt du skulle komma. att du skulle komma. att du skulle komma.

Jag sade det, Jag sade,

att du skulle gå. att du skulle gå. o. s. v.

3. Relativa och konjunktional-bisatser åtskiljas derigenom, alt relativa bisatsen börjar med pronomen relativum och bestämmer det föregående medelst att om det samma anföra någon utmärkande omständighet. Konjunktional-bisatsen börjar med en konjunktion och bestämmer det föregående genom att utförligen anföra hela det förhållande, som dermed åsyftades. Denna deras inbördes olikhet ses tydligare af följande uppställning:

Relät. Det hinder, som du anför--

Konjunit. Det hinder, att din far sjuknade, — —-Relät. Han dog deraf, som hans far dött. Kon/unkt. Han dog

deraf, att han blef förkyld. Relät. Han vann så mycket, som du vunnit. Kon/unkt. Han vann så mycket, att ban blef rik. o. s. v,

Nybegynnaren kan lättast åtskilja relativa och konjunktional-bisatser, om följande iakttages: 1:0 Om antingen pronomen relativum Hvilken, Som finnes, eller vid omskrifning kan komma att finnas i bisatsen, så Sr den relativ; t. ex. Jag kom, då du for, kan om-skrifvas med Jag kom på dm tid, på hvilken du for,-ro5

derföre är bisatsen, då du for, relativ. 1:0 Om konjunktionen Att finnes eller vid omskrifning kan kom» ma att finnas i bisatsen, så air den konjuriktiosal; t. ex. Jag går, om du kommer, kan skrifvas liaed Jag går i den händelse, att du kommer; derföre är bisatsen, om du kommer, konjunktional.

Allmänna anmärkningar om bisatser.

1. Då det determinativa adverbet står ensamt ocli det relativa eller konjunktionen att äro uteslutna, sättes komma före det determinativa adverbet, ehuru det borde stå efter; t. ex. Jag bor, der du bor, i st. f. Jag bor der, (som) du bor. Han kommer, så framt ban kan, i st. f. Han kommer så framt, (att) han kan.

2. Så snart flere bisatser läggas till ett ord, måste de åtskiljas genom rena konjunktioner för att undvika tvetydighet; t. ex. Bonden, som hade en vacker häst, och som alttid brukade en blå röck, o. s. v.

3. Satser kunna ej blott utbildas ij den ordning» som hir blifvit framställd. Hvarje ord, hvarje bisats kunna utbildas så, som om hufvudsatsen lärdt är.

Kap. IV.

Om sammansatta satser.

Sammansatt Sats kallas den, uti hvilken två eller flere sins emellan oberoende satser äro förenade.

a. Satser sammansättas med rena konjunktioner, antingen förenande eller söndrande? t. ex. Fadren älskade sonen, och modrenioß

älskade sonen» Sonen älskades icke af fadren, ej heller älskades sonen af modren.

Anm. En sammansatt sats kan hopdragas, att dea får utseende af en enkel sats; t. ex. Fadren och modren älskade sonen, i st. f. Fadren älskade sonen och modren älskade sonen. — Sonen älskades hvarken af fadren eller modren, i st. f. Sonen älskades icke af fadren, ej heller älskades han af modren. — Detta sätt att hopdraga sammansatt» meningar nyttjas nästan alltid, då samma subjekt har samma verber eller hufvudbestämningac, eller tvärtom.

Kap. V.

Konstruktions- Ordning.

Det gifves uti hvarje språk en viss bestämd ordning, enligt hvilken orden uti en sals vanligtvis äro ställda. Denna kallas konstruktions-ordning, och dess hufvudsakligaste' reglor i Svenskan äro följande:

i. Subjektet sättes framför verbum.

Undantag. "Verbet står före subjektet:

A) så snart en sals börjar med ett ord, som bestämmer verbet (det må vara adverb, nomen med preposition eller en bisats); eller em satsen börjas med en apposition, som bör till subjektet t. ex. Här slutar vägen. I närmaste stad träffas vi. Då solen gick ner, kom han. Om du dröjer, går jag. Stående på berget, såg jag, o. s. v. Amn. i. Det första förhållandet tyckes komma deraf,107

alt de ord, som'hera till samma bestämning, f& ejj åtskiljas från de ord de bestämma. 3. Uti alla bisatser står subjektet förut.

B) ; "Vid frågor; t. ex. Är han tokig. Kommer du? Hvar bor du?

Anm. Då frågan innehåller frågeorden Ju? eller Månne? sättes subjektet fore verbet; t. ex. Du dr ju sjuk? Månne

han kommer?

C) Vid önskningar; t. ex. Lefve konungen!

D) När en conjunclio conditionalis är utelémnad; t. ex. Springer du fort, så hinner du fram.

E) När man börjar med hufvudbestäm-ningen; t. ex. Dènna bok äger jag. Af. mig köptes den. Min är boken. Prisa vill jag Gud.

Anm. Om verbet är förenadt med ett hjelpverb, så står subjektet mellan hjelpverbet och verbet i alla fem ofvananförda händelser-; t. ex. Här skall vägen sluta. Har du gjort det? Måtte konungen lefva! Kan du springa fort, så tör du hinna. Denna bok har jag haft. Prisa har jag gjort.

2. Hufvudbestämuingea följer efter verbet.

3. Vid satsernas utbildande iakttages i allmänhet, att tillaggda bestämmande biord och bisatser böra, så litet som möjligt, skiljas från de ord, som de bestämma.

4> Artiklarna sättas näst före sina nomina. Und. Om nomen är bestämdt med genitiv, adverb, nomen med preposition, relativ- eller konjunktio-nalbisats, inskjutas dessa vanligen mellan artikeln och dess nomen; t. ex. En landets vän. Den alltid flitiga gossen. Den af hunger plågade staden.iq8

Den, dà konungen kom, g lada, bondan. Men om substantivet är bestämdt med nomen och preposition, stå dessa efter; t. ex. En dräng frän Uppland. Ett begär efter ära.

v v5. Adjektiver sättas näst före sina substantiver.

Und. Då ett substantiv är bestämdt med adjekti-_ . verna: Alla, Annan, Den, Denna, Hel, Hvar, Hvilken, Ingen, Någon, ro. fl., och ett genitiv, inskjutes genitivet mellan adjektivet och substantivet; t. ex. Alla konungens undersåtare. Detta hans svar. Ingen deras vän, o. s. v. Dock bör tvetydighet undvikas. Man bör ej skrifva, t. ex. Alla konungarnas riken, i st. f. Konungarnas alla riken.

6. Genitiver, gå före sina substantiver; t. ex. Trädets stam. Men, om genitiven uttryckes genom nomen med preposition, står den efter sitt substantiv; t. ex Stammen aj trädet.

7. Preposition står vanligen före sitt nomen, utom i några fall; t. ex. Dig Jörutan, Oss emellan, Honom emot, m. fl.

Anm. Om nomen är utbildadt genom adjektiver eller genitiver, så inskjutas dessa mellan prepositionen och dess nomen; t. ex. Till den stora staden, modrens godhet.

8. Ad verber, nomen med preposition, relativa och konjunktional-bisatser stå förut, om de böra till nomen. Den, nu starka drängen. Det i dag ßitiga barnet. Den, då da-gon Sr slut, döende fjärilen. Den, om Gud vill lyckliga utgången. — Men höra de till verbet, $tå de efter detsamma och. ofta» efterlog

hufvudbestämningen; t. ex. Han dör nu. Han köpte boken i går. Fjärilens lif är förbi, dä dagen slutar. Jag kommer , om jag kan. Men om någon synnerlig vigt lägges på be* stämningen, så börjar man med den. Se Reg. i. Undant. i.

Anm. Dä ett verb, som är förenadt med hjelp-verb, bestämmes pä ofvannämnde sätt, sä inskjutas dessa bestämningar ofta mellan hjelpverbet och verbet; t. ex. Han har ofta varit sjuk. Han skall i morgon resa ur staden. Han hade, hvilket jag ej kunde tro, redan hunnit fram. Men adverber, som bestämma till rum, sätt, myckenhet och likhet, stå ofta efter både verbet och hjelpverbet; t. ex. Han skall bo här. Han har gjort så, o. s. v.

g. Relativa bisatser sättas alltid efler det substantiv, de bestämma; t. ex. Alexander, som var Macedoniens konung, intog Persien.

Anm. Vid relativa bisatser märkes, att fastän"sat-sen börjas med objekt, agent, eller nomen med preposition, skall dock alltid subjektet g^fcire verbum ; t. ex. Gossen, dt hvilken du gaf boken. Boken, som du köpte. Boden, i hvilken du handlade.

i o. Om bjelpverbernes uteslutande märkes i allmänhet. Då ett hjelpverb tillhör flera efterföljande yerber, utsättes det blott vid det första; t. ex. Hän må gä eller springa eller rida eller flyga. Du skall både höra och se. Han har redan skrif vit och fått svar.

ii. Hjelpverbet Hafva kan uteslutas: A) Uti relativa och konjunktional-bisatser; t. ex. Hvar och en> som (hade) kom-I 10

mit. Han föll., der han (hade) fallit för ut. Han kom, sedan klockan (hade) slagit fyra. Om du ej (hade) kommit, hade jag blifvit ledsen. Fastän han (hade) lofvat, kommer han dock icke. Han är blek. emedan han (har) varit sjuk, o. s. v.

12. Dessa äro de allmännaste reglorna för konstruktionen uti Svenska språket Men uti föråldrad eller oratorisk eller i synnerhet poetisk stil följas ej dessa reglor så noga. 2

Första Delen. ORTOGRAFIEN. Kap. I.

Om bokstäfver och stafveher.

1. Svenska- språkets bokstäfver fi ro 28 , neml. a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, 1, m, n, o, p, q, r, f (V), t, u, v (w), x, y, z, å, ä, ö.

2. Bokstäfverna indelas i Vokaler och Konsonanter.

3. Yokaleä (Sjelf-ljud) kallas de, som kunna uttalas utan tillhjelp af nägon annan bokstaf. Vokalerna i Svenskan äro nio, neml:

A, E, I, O, U, Y, Å, Ä, Ö.

4- A, O, U, Å kallas hårda, men E, I, Y, Ä, Ö mjuka vokaler. Anm. i. 1, Ä, Ö hafva uppkommit derigenom, att man i början skref O och E öfver A och O; t. ex. å, à, i.

2. Diftongtr (Tveljud) kallat tvenne vokaler, uttalade tillsammans i en stafvelse. Sådana finnas ej i Svenska språket;, utom i några främmande ord; t. ex. August, Eiiropd.

5. Konsonanter (Medljud) kallas de bokstäfver, som ej kunna uttalas utan tillhjelp af en vokal. Konsonanterna i Svenska språket äro »9, nemligen: B, C, D, F, G, Hf S, K, L, M, N, P, Q, R, S, T, Y, X, Z.

Anm. i. B, C, D, G, P, T, V uttalas med tillhjelp af vokalen E, Söm lägges till. — F, L, M, N, R, S, X uttalas med tillhjelp af vokalen Ä, soto sättes framför. — H och K uttalas med till-hjelp af vokalen k, som lägges till. — J uttalas med tillhjelp af vokalen I, och Q med tillhjelp af U, som båda läggas till. — Z utalas med tillhjelp af stafvelserna eta.

i. X och Z kallas, sammansatta konsonanter, emedan X är saaimajiràU af CKS, och Z af T och S.

6. Stafvelse källas det enkla eller sammansatta ljud, som med en enda utstötning af rösten uttalas; t. ex. Ö, Bi, Ren, Bröd, Borst, Skrämd, Strands, Sprängd t, o. s. v.

7. Uti hvarje stafvelse måste alltid finnas en vokal, men ej flere. Så många vokalerna äro i ett ord, lika många äro stafvelserna. Derföre Sr Finna tvåstafviga Betala trestavigt, Barmhertigheten femstafvigtj o. s. v.

Anm. i. JEn ensam vokal kan utgöra en stafvelse; t. ex. I, Ä-bo, U-me-à, Hern-ö-sand.

3. Konsonanter, utan vokal, kunna ej utgöra . någon stafvelse; t. ex. Blfp, Km.

8. Stafvelser äro af tvenne slag: Skrifstafvelse och Grundstafvelse.

g. Skrifstafvelsen delar ordet så, som det vanligen i skrift delas på två rader, efter följande reglor:

1. Sammansatta ord delas efter sammansättningen; t, ex. Af-und, Be-kriga, Is-tapp, Last-åsna, Ned-rycka.

Anm. Tilläggnings-stafvelserna aktig, het, la, lig, ling, na, ning, ra, ska, skap, ta m.fl. behandlas vid delning i skrifstafvelse som serskilda ord; t. ex. Röd-aktig, Hård-het. Konst-la Lyck-lig, Gunst-ling, Lyss-na, Bygg-ning,

Gnist-ra, Grön-ska, Bo-skap, Läng-ta, m. fl.

2. En konsonant mellan två vokaler stafvas till den sednare vokalen: t. ex. Fy-ra, Va-na.4

3. Två konsonanter mellan två vokaler delas så, att en konsonant kommer till hvardera vokalen; t, ex. Grun-den, Hvar-ken, Or-den.

TJnd. i. S med efterföljande olika konsonant stafvas till sednare vokalen; t. ex. A-ska, Bri-sta, Fursten. Men två s delas så, att ett s kommer till hvardera vokalen; t. ex. Las-fet.

2. DR stafvas af många till den sednare vokalen; t. ex. For-dra, He-dren.

3. CH och TH i främmande ord stafvas till den sednare vokalen; t. ex. Cra-cb.au, Mo-no-theist.

i o. Grundstafvelsen innehåller så många bokstäfver, som egentligen höra till stamordet; t. ex. Fyr-a, Grund-en, Ord-en, Va-na.

Anm. i. . Böjnings-stafvelse kallas den, som vid deklinerandet eller koujungerandet tillägges grunil-stafvelsen; .t, ex. Hand-t-n, Iliad-erna. Tal -ar. Tal-ade, Tal-a<.

2. Tilläggnings-stafvelser äro de, som läggas till stamordet och deraf bilda ett nytt ord; t. ex. Händ-/g,, Hand-lera, Tal-are, Tal-sam, o. s. v.

11. Ljudvigt eller Accent kallas det starkare ljudet hos den stafvelse, som höres tydligare än andra; t. ex. Hatt uti Hatten, Sa och He uti Saligheten, Ri uti Tryckeri.

Anm. Ljudvigten är antingen Skarp (akut accent), hvilken höies kortare och högre; t. ex. första stafvelsen i orden Taket, Segel, Solen — eller Tung (grav accent), hvilken höres längre, men lägre; t. ex. första stafvelsen i orden Matar, Spegel, Solar (verb.).

12. LIhg Vokal kallas den, som höres lång; t. ex. A \ följande ords Hat, Mat, Lake, Bevare, och Ö uti följande ord: Lön, Rön, Sköte.5

i3. Kort Vokal kallas den, som höres kort; t. ex. A uti följande ord: Hatt, Mattj Lacket, Målar; och Ö i följande ord, Löntij, Rönrij Skötte, o. s. v.

Kap. II.'

Stqfning8-Reglor.

is Hvarje böjdt, hänledt eller sammansatt ord stafvas efter sitt stamord; t. ex. Kallt af kallj Kält af kal. Byggt af bygga, Sagt af säga, Vakt af vak aj Uppsigt af Se QSdg^j O-van af O och Van.

Und- 1. Mjuka ljudet G efter vokalen skrifves ofta med J, fastän stamordet har 6; t, ex. Höja af hög, Sörja af sorg.

2, Orden Ifrig, Oflig o. d. stafvas med ensamt F, fastän stamorden Ifver, öfver stafvas med FV.

3. Orden Denne, Henne, Inne, Innan, Kunna, Munnen, Männer, Svenner, Vänner stafvas med två N, fastän stamorden Den, Hon, m. m. stafvas med blott ett N.

Anm. Om den i stamordet förekommande dubbla konsonantens bibehållande eller utelemnande märkas följande reglor:

1. I böjda ord bibehålles stamordets dubbla konsonant; t. ex. Byggd, (particip af bygga), Kallt (neutr. af tall). Torrt af torr.

Und. 1. Neutrum af participier på dä stafvas med ett tf; t. ex. litt är sedt af sedd.

2 N fördubblas ej framf5r D och T i böjningar at verber med dubbelt N; t. ex. Kände af känna, Bränt af bränna.

2. Uti sammansatta ord bibehålles stamordets dubbla konsonant; t. ex.' Byggmästarej Kall-kalla, Torrvärk.

Und. Om efter sammansättningen en bokstaf sknlle skrifvas trédqbbel, nyttjas den blott dnhbel; t. ex. Tillåta, Uppå, i b t. f. Tilllåta, Upppå- Men deladt på olika trader, stafvas det Till-låta, Upp-på.6

3. Uti hänledda ord, som bildas medelst till— läggnings-stafvelser, behålles äfven stamoi dets dubbla konsonant; t. ex. Bygg-ning, Kall-na, Torrhet, Herr-ska. — Und. Vilja af vill.

4- Uti hänledda ord, som bildas genom tilläggandet af en eller två konsonanter, skrifves den i stamordet dubbla konsonanten blott enkel; t. ex. Bygd (subst.), Köld, Tork,, Sats, Enfald. Hit höra ock Först och V&rst, af Förre och Färre. Om den tillaggda konsonanten är densamma, som den dubbla föregående, så stafvas den likväl endast dubbel; Ryssk af Ryss och tilläggningsboksläfver-nfl sk.

5. Ord, hänledda från andra hänledda, behålla de sednares stafning; t. ex. Mångfaldig, Jera-haltig af Mång-fald, Halt.

6. Efter lång vokal skrifves enkel konsonant, fastän stamordet har dubbel; t. ex. Kyla af 'kall, Läge af ligga.

a. Dubbei, Kossosakt skrifves efter hvarje kort vokal i stafvelse med ljudrigt; t. ex. Brunn, Fullm^m, Gubbe, Hatt^ Hugga.

Und. i. J och X skrifvas alltid enkla; t. ex. Nej, Stoj a, Ax, Yxa.

a. M fördubblas endast, då det står mellan två vokaler; t. ex. Dömma, Fromma, Komma, Tomma. — Uti substantiver, scxn slutas på stafvelsen Dom eller hänledas af Dom, skrifves M alltid enkelt; t. ex. Egendomar, Ungdomen, Domare.

3. JY fördubblas ej i slutet af följande ord: An, Denj Din, En, Han, Hin, Hon, Igen, In, Kan, Man, Men, Min, Mun, Sen (af sedan), Sin, Sven, Vän, Än, samt i orden Fruntimmer, Kungöra, Kunskap, LiMyg, Söndag, Måndag.

4. Konsonanten fördubblas icke, om ea annan konsonant efterföljer i samma grundstafvelse; t. ex. Dans, Halt-a, Ttöst-a.

Anm. I stället för två K skrifves CK, då båda höra till samma grundstafvelse; t. ex. Tack i st. f. Takk.7

Men, om de höra till olika grundetafvelser, behål-les K på båda ställena, t. ex. Tak-kant.

3. Bokstäfverna a, b, d, h, i, j, 1, m, n, p, q, r, s, t, u, v, x, y, z, å, ä, ö, bibe-bälla alltid hufvudsakligen sina egna ljud.

4« C, G och K skrifvas för att uttrycka ett hårdt ljud. 1. Framför konsonanter; t. ex. Crocan, Glänsa, Krypa. 2. Framför de bårda vokalerna; t. ex. Carlj Costumj Ganska, Godj Gubbe3 Gå, Kan, Konst, Kulle, Kål. 3. När de förekomma icke i början af ett ord, utan inuti eller i slutet af detsamma; t. ex, Lock, Lag, Lag-en, Mensk-lig-e, Möjligt, Rik-e, Trogen,

Und. i. G betecknar ett rujukt ljud före konsonanten Jj samt i slutet af grundstafvelser på ig och rg, t. ex. Gjorde, Helg, Sorg,- men uttalas hårdt i orden Gurgla, Helga, Helgedom, Helgon, Morgon, Utmärgla.

2. K har ett mjukt ljud framför konsonanten Jy t, ex. Kjortel, Skjorta, samt i orden Menniska, Menniskor, Marskalk, Stabrak, Skarlakan.

Anm. C har börjat att utbytas not K, så att man skrifver Karl, Kostym, o. s. v.

5. C, G och K skrifvas för att uttrycka ett mjukt ljud framför de mjuka vokalerna; t. ex. Ceder, Cicero, Cylinder, Gen, Gif, Gynna, Gästa, Göra, Kedja, Kif,. Kyrka, Kärlek, Köra.

- 6. CH nyttjas endast i ordet Och samt i nägra främmande ord, t. ex. Charlatan, Chor, Christus.

Anm. Då CH läses sorrThårdt K, stafvar man det vanligen med K; t. ex. Kor, Kristus. 7. F'skrifves i stället för V, när det8

kommer efter vokalen uti Svenska ordj t. ex. Af, Graf, Häfd (]subst.), Stafven.

TJnd. I slutet af främmande ord sättes t; t. ex; Arkiv, Kreditiv.

8. FV skrifves: i. mellan två vokaler; t. ex. Hafva, Lifvet. 3. mellan L och efterföljande vokal; t. ex. Kalfven, Skälfva. 3. mellan R och efterföljande vokal; t. ex. Sparfven, Slurfvig.

TJnd. i. Enskilda namn stafvas blott med V; t. ex. Eva, Hallvard, Arvid.

a. Främmande ord stafvas med blott V; t. ex. Juvel, Resolvera, Servis.

3. Följande ord stafvas med blott V; t. ex. Allvar, Arvode, Evig, Helvete.

4- Sammansatta ord stafvas efter stamorden; t. ex. Af-yttra, O-förståndig, O-van, Half-öre, Till-försigt, Till-vinna, Harf-oxe, Er-fara, Förvunnen.

9. N höres som näsljud, men utsättes ej framför GN i samma stafvelse; t. ex. Agn, Lugn, Regn i st. f. Angn, Lungn, Rengn.

10. PH skrifves endast i några ord från främmande språk, och läses då som F; t. ex. Phantasi, Philosophi.

Anm. Man bar allmänt börjat skrifva: Fantasi, Filosoß, o. s. v.

11. RH skrifves i några ord från främmande språk; t. ex. Rhabarber, Rhetorik.

Anm. Man har allmänt börjat skrifva: Rabarber, Retorik, o. s. v.

i a. TH nyttjas endast i ord från främmande språk, och från den gamla Isländskan; t. ex. Orthographie, Theater, Theologie, (Konunga)-£Aron, Thor, Thorsdag.

Anm. Man har allmänt börjat skrifva: Teolog Teater, o. s. v. \9

i3. Q nyttjas endast framför V och framför U, hvilket sednare dà läses som V; t. ex.. Q vastj Qvinna, Quäjva.

i4- f är detsamma som s. Men det länga / får aldrig nyttjas sist i en stafvelse. Man får ej skrifva t. ex. Osf, Rof; utan Ofs, Ros.

15. W är detsamma som V; dock bör det förra endast nyttjas i början af en stafvelse.

16. Z nyttjas endast i några främmande ord; t. ex. Hezekiel, Zedekias, Zefir, Ziffra.

Anm. Man liar allmänt börjat skrifva: Sefir, Siffra, o. s. v.

17. Om E och Ä.. E skrifves:

i. När det egna ljudet af E höres; t. ex. Egen, Tveka, Mena, Ren, Stenar, o. s. s.

a. I räkneord.; t. ex. Fem, Sex, Fjerde, o. s. v.

3. I främmande ord; t. ex. Pendel, Process, Protest; samt i stafvelsen Er och Ser (gamla dat. af Sig) i sammansättningar; t. ex. Ernå, Serdeles, Serskild.

4. I stafvelser utan ljudvigt; t. ex. Fader, Sonen, Fi-en-de, Fängelse.

5. I enskilda namn; t. ex. Ebba, Sven,. Themsen, Venern.

Vnd. Enskilda namn, som äro hänledda af Svenska ord med ä, bibehålla äfven ä, t. ex. Adelsvärd, Br andström, m. fi.

6. Framför J; t. ex. Hejda, Lejon, Nej, o. s» v.

7. Efter J; t. ex. Hjerta, Stjerna, Tjena,10

8. Framför rg, il, lg; t e±. J)verg, Perla> Helg. Anm. Från dessa Ire sista, neml. 6:e, 7:e, 8:e» reglorna, finnas många undantag, och f[era dithörande ord stafvas af olika personer på olika sätt.

Ä skrifves:

1. Der vokalen Ä höres lång; t. ex. Bära , Län a, Väder.

' Und. JDer, Gerna, Gerning, Gerd (Itgerd).

2. Der Stamordet har A i' stället för Ä; t. ex. Främre af Fram, Händer af Hand, o. s. v.

Und. Orden menniska, af man, nemligen af namn.

3. Der stamordet har Å i st. f. Ä;. t. ex. Fängelse af fänge. Gäss af gås, T än-ger af täng.

Und. Ordet Tvenne af Tvä.

Anm. För öfrigt finnas inga säkra reglor för bruket af E och Ä; utan det måste läras genom öfning. Många ord stafvas också olika af olika författare.

18. Om O och Å. O skrifves: v

1. När det egna ljudet O höres; t. ex. Hota, Stol

2. Ord från främmande språk; t. ex. Corps, Hord, Mortalitet, Ordning.

3. Då stam- eller slägtord har U eller Ö i st. f. Å; t. ex. Moln, mulen; Odoga, duga; Tjog, tjugu; Dold, dölja; Rodna, röd. Undant. Bråte, bruten; Kr ås, krusa; m. fl.

4'. När vokalen Å höres kort; t. ex. Komma, Päron, Röck, Slott.

Und. 1. Stafvelse» på nå, Ag, nk stafvas med å; t. ex. Vånda, Lång, StånkaI I

2. Med å itafva» orden Båld,Fråssa (ata mycket), Fålla, Ställa, Latsa, Mätt, Plåster i Pråih, Påsk, Ram, Råtta, Sßlt, Trjckla, Trdssy Tålli, Väld, Vätm, Våm, Ålder, Aska, Attn.

k skrifves:

1. Der vokalen k höres lång; t. ex. Pär, Måla, Tålamod.

Und. 1. Ljudet åf stafvas alltid of; t. ex. Lof, Sofva, Skrof, o. g. t. B. FrnmTo* rl skrifves O, t. ex. Moria, Pàrta, SàHà.

3. Följande ord stafvas alltid, med O, neml. Honom, Rönüng, kol (bränn), Kona, Konung, Kora, Son.

2. Då staraordet har A i st. f. Å; t. ex. Gåfva af Gaf, Håfvor af Hafva.

Und. Skorpa af skarp; Torftig àf tarfva; m. fl.

3. Oftast då stam- eller slägto*cl hafva Ä; t. ex. Bråck af bräcka, Såld af sälja. TJnd. Slockna af slääkà, o. S. v.

Antti, ßraltet åt 0 och Å Sr finna icke stadgadt: Olilm författare atafva på olika. sätt. ig. Med Dj stafvas orden Djefvul, JDjekne, Djerf, Djup, Djur.

20. Med Gj stafvas orden (Sadel) Gjord, Gjord (af göra), Gjuta.

21. Med Hj stafvas orden Hjalmar, Hjälte, Hjelm, Hjelpa, Hjelte, Hjerna, (i huf>-vndet), Hjerpe, Hjerta, Hjessa, Hjon, (Boskaps) Hjord, Hjort (ett djur), Hjortron, Hjul (på åkdon), Ihjel,

22. Med Hv stafvas orden ttvad, Hwal (strömming), Hvalf, Hvalßsk, Hvalp, Hvar (och en), Hvar (hvarest); Hvarken, Hvarf (omgång), Hvass (skarp), Hvem, Hven (ett gräs). Hvete-, Hvi (^ltaVÄflre), Hvila, Hvil-kèn, Hvimmel, Hvina, Hvirfvel, Hviska (tala sakta), Hvissla, Hvit, Hväsa, Hvättja.12

33. Med Kj stafvas ordet Kjortel.

»4- Med Lj stafvas orden Ljud, Ljuf, Ljug aj Ljum, Ljumske, Ljung, Ljunga, Ljus, Ljuster, Ljuta.

25. Med Nj stafvas orden Njugg, JVju-pon, Njure, Njuta.

26. Med Sj stafvas orden Sjelf, Sjette, Sju, Sjuda, Sjuk, Sjunga, Sjunka, Sjupp, Sjdp, Själ (ande), Sjö, Hässja, Ryss ja, Wyssja, Ass/a.

2-7. Med Skj stafvas orden Skjorta Skjul, Skjuta, Skjuts_

28. Med Stj stafvas orden Stjelk, Stjelpa, Stjerna, Stjert, Stjäla.

29. Med Tj stafvas orden Tjena, Tjock,. Tjog, Tjuder, Tjuf, Tjuf va (hötjufva), Tjugu, Tjur, Tjusa, Tjuta, Tjäder, Tjäll, Tjära.

30. Med stor bokstaf i början stafvas alla enskilda namn; t. ex. Johan, Stockholm, Gyllenstjerna, samt hvarje ord, som följer efter puukt.

31. Stafningen af' främmande ord kan blott då läras säkert, när man känner de språk,, från hvilka de äro lånade. Men i den mån sådana antaga Svensk natur,, stafvas de ock som Svenska ord.

Kap. m.

Om Skilje-Tecknen.

Skiljeteeken nyttjas, att för ögat utmark» satsernas indelning och- derigenom lätta dera»13

uppläsande och förstående. — Skiljetecknen äro ia neml.; Komma Semikolon (;),

Kolon (:), Punkt (.), Frågetecken (T), Utropstecken Parentes () eller [], Citationstecken ("_), Bindetecken Apostrof Q, Tankstreck (—), och Accent

Komma nyttjas:

J. Framför och efter oppositions-, relativa och konjunktional'bisatser; t. ex, Kristina Gyllenstjerna, Sten Sture den yngres enka, försvarade länge Stockholm mot Kristian, Danmarks Konung. Odén, hvilkens rätta namn var Sigge Fridulfsson, har anlaggt Sigtuna, sedan han förut anlaggt Odensee. Karl den tionde1 hade troligen anställt en räfst, om han fått lefva. Historien berättar, att Birger Jarl anlaggt Stockholm.

2. Framför och efter längre bestämningar med nomen och preposition; t. ex. Sverige blef, efter långvariga invärtes oroligheter och utländskt förtryck, räddadt af Gustaf Vasa.

3. I stället för den uteslutna konjunktionen och mellan flera i samma bestämning stäende ord eller satser; t. ex. Sverge, Norge och Danmark hafva samma religion, seder och språk. Gud har skapat, styrer och uppehåller verlden.

Semikolon (;), som ock kallas Gömma eum Punto, nyttjas:

i. Emellan långa konjunktional-bisatser och hufvudsaken; t. ex. Ehuru Svenska kronan var utarmad och statshushållningen föp-,i4

virrad ofch förstörd genom förmyndare-regeringens dåliga förvaltning; så återuppbjelptes dock båda genom Karl den elftes kraftfulla regéring och sparsamhet. <

2. Emellan flere afdelningar uti hufvud-och bisatserna; t. ex. Fastän Karl den nionde hade ett ganska skarpsinnigt och klart förstånd; fastän ban bättre än någon annan kände Sverges tillstånd.; fastän han dessutom hade en fast vilja och kraftfull karakter: så kunde han likväl ej böta alla rikets olyckor; dels emedaft hans företrädare så fördjupat riket i elände, att det blott på en längre tid kunde återupprät-tasdels emedan han rönte mycket motstånd af adeln, som ville återvinna sin fordna magt; öch slutligen, emedan han ej fick regera längd. Kolon (:) nyttjas:

i. Då man börjar att ànföra en annans ord; t. ex. Då Karl den tolfte första gången hörde kanonkulornas hvinande omkring sig, sade hat^; "Detta skall hädanefter blifva mik musik."

a. Kolon nyttjas också af somliga i stal* let för stemikolön mellan hufvud och bisatsen, i synnerhet då dessa äro långa oeh innehålla flera med semikolon åtskilda afdelningar. Ex. Së a:a reg. om semikolon.

Punkt (.) nyttjas, då en mening är fullkomligt slutad;, t. ex. År i63o var nästan held Tysklartd Underkufvadt af kejsar Ferdinand. Gustaf idolf kom då med Svenska krigshären tül dé betrycktas hjelp» Inom tvenne års tid var kejsaren^ magt bruten, hans häraf slagba och största dfelfln af Tyskland befriadt.1$

Frågetecken (?) nyttjàs i slutet af en fråga; t. ex. Hvilken var den första kristna konung i Sverige?

Utropstecken (!) nyttjas: i. Efter uttryck af häftig sinnesrörelse; t, ex. O! Ack! Den olycklige!

a. Då man tilltalar, ropar ellgr befaller någon; t. ex. Min Herre! Spring!

3. Då man önskar något, t. ex, Lefvp konungen!

Parentes eller [] nyttja i. För att innesluta en mellansats; t ex. Fastän Gustaf Vasa var en ovanligt stor konung (och hvem erkänner ej det?); så begick han dock ett fel, då han delade riket mellan sina söner.

a. För att tillkännagifva en kort definition eller bestämning; t. ex. Agne fick tillnamnet Skjafrboandi (Skeppsbo), emedan han var mycket ute på sjötåg.

Citatiovs- eller Anförings -tecken

2 nyttjas, då man anför en annütls ord er ett stycke ur en skrift. Tecknet sättes framför alla rader och i slutet,af det. anförda stället. T. ex. Havamal säger: "Bort dör "din hjord, bort dö dina fränder och sjelf dör "du äfven; men ett vet jag, som aldrig |dör: "domen om den* som dog." .;

Tankstreé. (—) nyttjas: r. Då någöt oväntadt följer; t. e*. Kristian Tyrann herrskade Öfver trenne riken. Han var nära förbunden med Europag; n^agti-gaste monark, samt ansågs och smickrades somi6

en stor och ganska väldig konung; — men lefde sedan, som den värsta brottsling, en lång tid-innestängd i ett ohyggligt fängelse.

2. Då en mening afbrytes, innan den är slutad.

Bindetecken nyttjas för att utmärka, att åtskilda stafvelser höra tillsammans till ett ord; t. ex. Skol-Ordning, Af- och Tillträ-des-sym

Apostrof (') nyttjas att tillkännagifva; det någon bokstaf eller stafvelse är för korthetens skull utesluten; t. ex. Sad' i stället för Sade.

Accent nyttjas i fram mande ord och enskilda namn för att utmärka den stafvelse, som bör hafva ljudvigt; t. ex. Arme', Franzén.

Para graf nyttjas att utmärka af-

delningarna i en afhandling.

Asterisk eller (‡) nyttjas alt hänvisa till noter och anmärkningar. Anm. 1. Förkortningar i Svenshan äro följande..

Anm. betyder Anmärkning.

B. — Band.

d. v. s. — det vill säga.

d. ä. t — det är.

e. a. g. — en annan gång., el. —, eller.

e. m. __eftermiddagen.

f. d. — för detta, fi m. — förmiddagen, fr. — fråga, i. st. f. — i stället för..

i fr. — jemför.

I. — klockan,

m. fl. — med flera,

nu m. — med. mera..N:o — nummer,

neml. — nemligen,

n. v. — nuvarande,

o. d. — och dylika,

o. s. v. — och så vidare,

pag. — pagina.

P. »T. — Pro Memoria.

P. S. — Post scriptum.

s. sidd. — sidan — sidor.

S. D. — samma dag.

sv. — svar.

t. ex. — till exempel,

t. o. m. — till och med.

und. — undantag.

Andra Delen. ETYMOLOGIER

Kap. i.

Ordens indelning.

1. Orden i ett språk indelas i följande fyra ordklasser: Nomen, Pronomen, Verbum, Partikel.

2. Nomen kallas det ord, som säger, hvad eller hurudant ett ting är. Framför hvarje nomen kan man sätta orden en, ett, ßera; t. ex. En Karl, ett Träd, ßera Bord, en Lång, ßera Goda. Derföre är hvari; och ett af orden Karl, Träd, Bord, Ling och Goda ett nomen.

3. Pronomen kallas det ord, som brukas i stället för nomen; t. ex. Gustaf Vasa befriade genom sin (Gustafs) klokhet Svergei8

från dess (Sverges) förtryckare. Han (Gustaf) afskaffade äfven påfviska läran, hvilken (påfviska läran) mycket förhindrade Sverges välgång. Följande ord äro pronomina i Svenskan: Jag, Du., Han, Hon, Det, Sjelf, Sig, Deruia, Min, Din, Sin, Får, Eder, Hvilken, Hvad, Som, Ho, Hvarandra.

4- Verbum kallas det ord, som utmärker, att något sker, har skett eller .skall ske. Framför hvarje verbum kan man lägga orden, Jag, Du, Han, Fi, I, De, Att. .Man kan säga t. ex. Jag går, du Talade, han hccr Sårat, de hade Sprungit, i skolen Tala, de Köpas, att Åka. Derföre är hvart och ett af orden Går, Talade, har Sårat, hade Sprungit, skolen Tala, Köpa t, Jka ett verbum.

5. Partikel kallas det ord, som hvarken är nomen, pronomen eller verbum: t. ex. Ack, Att. O, Och.

Anm. I- Orden indelas äfv«n efter en annan grand uti

Stamord, Hänledda och Sammansatta ord Stamord ;Primitiva) kallat de ord, 10m ej kanna hänledas af nføot annat; t. ex. Man, Svart, Stå, Vt. Hänledda ord (Deri va ti va) kallas de, som härstamma frin något stamord, och likväl ej bestå af två ord; t. ex.: Af MAN hänledas Manlig, Manlighet, Mandon, Menniska,

Mensklig, Menskligbet, ra fl. Af SVART hänledas Svärta, Svartna, Svartaktig, m. fl. Af STA hänledas Stod, Stånd, StäUa, Ställning, Stanna, m- fl.

Af UT hänledas Ute, Yttre, Yttra, Yttring, Ytterlighet, m. fl.

Sammansatta ord (Composita) kallas de, som äro sammansatta af tvä eller flera ord, af hvilka hvart och ett har sin betydelse; t. ex : At MAN sammansättas Förman, Flygelman, Ordningsman, Mannamod, Mannakraft, Manlighetsprof, Skogsmenni-»ka, Människokropp, Omenskligbet, Öfverrnannat m. fl-Af SVART sammansättas Svartkrita, Svartgrå, Kolsvart, Bensvårta, Nsdsvdrta, m. fl.Af STÅ tammaaMttttt Förstå, Afstå, Bildstod, Marknadsstånd, Förstånd, Beställa, Förställa, Förställning, Förståndsutveckling ra. A. Af UT sammansättas Utanför, Utvärtes, Bakut, Utvisa, Utveckla, Förståndsutveckling, Kraftyttring, Ytterkläder, m. fl.

Anm. Z. Orden indel» i afseende på deras hinledning uti

Nominala och Verbala. Ifominala kallas de ord, hvilkas stamord är ett notneh: t-ex. Manlig, Menniska, Mensklig af Man'; och Svartna, Svärta af Svart. Verbala kallas de ord, hvilkas stamord är' ett verbum; t. ex Stod, Stånd, Ställa, Stanna af Stå.

Kap. D.

Om Nomen.

i. Nomen är af tvä slag, Substantivum och Adjektivum.

2. NoMEir Substantivüm (Saknamn) «8ger, hvad en sak är; l. ex. Bord, Dygd, Häst, Maria, Stockholm, o. s. v.

Anm. i. Nomen substantivum är antingen Kon-üsit, d, ä. namnet på verkliga för sig sjelfva bestående ting; t. ex. Blomma., Guld, Man, Qvinna., Själ, Torn. Eller ock Absth>k.t, id. ä. namnet på någon tingets egenskap, verkning eller förändring; t. ex. Aktning, Dygd, Mastig-het, Last , Skönhet, Välsignelse.

i. Ett konkret substantivum är antingen Pho-irixjm, d. ä. namn på ett enskildt föremål; t. ex. Anna, Asien, Edvard, Stockholm. Eller Ajfei-lativum, d. ä. gemensamt namn för flera föremål; t. ex. Qvinna, Verldsdel, Man, Stad.

3. Kollektivt Nomen kallas det, som nämner ett föremål, men derunder innefattar ßera enskilda; t. ex. Adel, Folk, Krigshär, Menighet, o. s. v.

4. Matkhult Nomek kallas det,som utniär-20

ker en större eller mindre myckenhet af, "någon viss materia; t. ex. Bly, Jern, Ler, Ved.

3. Nomen Adjektivum (Beskrifnings-namn) säger hurudan en sak är. Efter hvart adjektiv kan man lägga orden Man, Qvinna, Ting. Man kan säga, t. ex. Stor Man, Stor Qvinna, Stort Ting. Derföre är Stort ett nomen adjektivum.

4. Vid hvarje nomen substantivum märkas Numerus, Genus, Artikel, Kasus och Deklination.

5. Numerus (Tal) är af två slag. Singularis (Ental), som utmärker blott en; t. ex. Bok, Gosse, God. — Pluralis (Flertal), som utmärker ßera; t. ex. Böcker, Gossar, Goda.

Anm. i. Somliga ord hafva ingen Singularis, t. ex. Anor, Blånor, Sopor, Vägnar, m. fi.

2. Somliga ord hafva ingen pluralis, såsom a) Materiela substantiver; t. ex. Luft, Koppar, Säd.' b) De flesta abstrakta substantiver; t.ex. Aktning, Enighet, Ålderdom, c) Flere kollektiva substantiver; t. ex. Adel, Allmoge, Borgerskap, Pobel, m. fl. d) Hvarje substantivum proprium; t. ex. Apurimac, Chimborazo, Napoleon, Norr. e) De flesta ord på an, ande, sel/ t. ex. Anmälan, Befordran, Dundrande, Läsande, Vigsel, Hörsel. f) Dessutom många andra ord; t. ex. Allvar, Börd, Gråt, Nöd, und. Flere materiella nomina hafva pluralis, då dermed menas olika slag af §mnet; t. ex. Gifter, Salter, Vin eller Viner.

6. Genus (Kön) är af tre slag: Maskulinum, Femininum och Neutrum.

Maskulinum (Hankön) kallas det nomen, till hvilket man kan lägga ordet Han.21

Man kan säga t. ex. Gossen, han är stor, Himlen, han är stor. Alltså äro orden Gossen otfh Himlen maskuliner.

Femininum (Honkön) kallas det nomen, till hvilket man kan lägga ordet Hon. Man kan säga t. ex. Flickan, hon ar stor , Blom-man, hon är stor. Alltså äro orden Flickan och Blomman femininer.

Neutrum (Detkön) kallas det nomen, till hvilket man kan lägga ordet Det. Man kan säga, t. ex. Barnet, det är stort; Tornet, det är stort. Alltså äro orden Barnet och Tornet neutrer.

Anm. i. Maskuliner äro a) Männers namn, tittlar, m. m., som hör till hannar; t. ex. Karl, Konung, Tupp. Und. tittlar på rad; t. ex. Statsråd, b) Årstiders, månaders, dagars, de fleste sjöars, skogars och utländska floders namn; t. ex. Våren, Maj, Söndag, Mälaren, Tiveden, Nilen.

2. Femininer äro a) Qvinnors namn, tittlar, m. m., som hör till honor; t. ex. Maria, Drottning, Höna; und. Fruntimmer, Qvinnfolk. b) Vettenska pers och konsters namn; t. ex. Geografi, Bilkonst, c) Träds namn; t. ex. Björk, Lind, Tall; und. Apel, Ceder, Cypress, Jasmin, Lager, Poppel, Palm. d) De flesta Svenska floder» namn; t. ex. Dalelfven, Etran, Lidan, Ljusnan.

3. Neutrer äro a) Bokstäfvers namn; t. ex. A,S, V. b) Länders och orters namn; t. ex. Atien, Paris. cl Verbala ord på nde; t. ex. Låsande, Gående.

4- Till somliga, vanligtvis till abstrakta substanti-ver sätter man ofta pronomen Den, i st. f. Han eller Hon, t. ex. Förtröstan, Glädje, emedan det faller sig för tungt för örat, att nyttja Han eller Hon; t. ex. När förtröstan finnes i hjertat, inger den (i st. f. han) mod.

5. CojdMUKs kallat det substantiv, hvilket kan1

JU»

nyttjas både om mask. och femininer; t. ex. Gø~

mål, Kusin.

6. Somliga ord nyttjas i ölika genus; t. ex. En eller Ett Finger, Mil, o. s. v.

7. Artikeln är af två slag: Obestämd och Bestämd.

Obestämda Artikeln hestår i orden en och ett, hvilka sättas framför ett nomen; t. ex. En Karl, Ett Träd. Denna artikel nyttjas, då man med detta nomen ej vill utmärka något enskildt bestämdt föremål, utan blott ett ting i allmänhet eller ett förut ej omtaladt föremål; t. ex. En son bör lyda sin far. Ett barn vet ej, hvad som är nyttigt eller skadligt. Här äro orden En och Ett obestämda artiklar och ulmärka, att man ej talar om någon viss son eller nögot visst barn, utan om söner och barn i allmänhet.

Bestämda Artikeln består i orden en och et, hvilka sättas efter ett nomen; l. ex. Karl-en, Träd-et. Denna artikel nyttjas, då man ej talar om ett ting i allmänhet, utan om ett visst bestämdt föremål; t. ex. Bordet, som jag sitter vid, är lågt och stolen för hög. Här är bestämda artikeln fästad via bordet och stol««, emedan man ej talar om bord och stolar i allmänhet, utan om ett visst bord och én viss stol.

Anm. 1. Om substantivet slutas på vokal utan ljudvigt, tillägges blott n eller t, t. e*. Gosse-n, Öga-t.

3. Bestämda artikeln kan ej nyttjas vid a) Ord på ar utan ljudvigt, t. ex. Fordran, Anmodan. und. Besman, Hemman, Lakan, Nystan, b) Främ-1 mande ord på us, t. es. Medikus. c) Indeklinabla ord; t. ex. Akt, Bevåg, Spe.3. S*b*tantiver pà el, en, er, or utan ljudvigt kunna sammandraga bestämda formen genom att bortkasta dess e. t. ex. Spegeln, i st. f. Spegelen. Likaså Öcknen, Summern, Assessorn.

4. Substantiva- på kort er och ordet Himmel hafva dubbel bestämd form; t. ex. Fader, fadern, fadren i Himmel, himmeln himlen.

8. Kasus (Böjningar) äro namn på de förändringar, ett nomen undergår, och tjena att he&tämma, i hvad förhållande ordet står till de öfriga i meningen förekommande ord. Kesus äro Sex uti hvarje numerus, neml.: Nominativus, Genitivus, Dativus, Ackusati-vus, Vokativus och Ablativus. Att leda ett ord genom alla dessa höjningar kallas att be* k linera (böja) det.

Anm. I Svenskan finnas egentligen endast tre kasus, NominativUS, Genitivus och AckuSativus, som kunna åtskiljas genom olika ändelser; t. ex. Han, Hans, Honom. De öfriga kasus bestämmas genom prepositioner, som sättas förut. Framför Dativus sättas vanligen prepositionerna Åt, För y framför Ablativus Af, Med, Genom, och framför vokativus interjektionen O.

q. Deklikation (Böjnings-sätt) kallas det sätt, enligt hvilket ett nomen böjes.

Kap. III.

Om Nomen Substantivum.

i. De Svenska substantiverna kunna de-klineras på dubbelt sätt; antingen i obestämd form, t. ex. Kyrka, Kyrkas; eller i bestämd form, tf, qx. Kyrkan, Kyrkans.

2. Deklinat jonerna (Böjningssätten) för Svenska substantiver äro Fem. De åtskiljas genom ändelsen i den obestämda nominativ us pluralis.

Första deklinationen slutas på"*- or; t. ex. Flicka, Flickor.

Andra deklinationen slutas på — ar; I. ex. Gosse, Gossar.

Tredje deklinationen slutas på —. er; t. ex. Dygd, Dygder.

Fjerde deklinationen slutas på — a; t. ex. Rike, Riken.

Femte deklinationen är--lika

i pluralis sora i singularis, t. ex. ett Bord, ßera Bord.

Första Deklinationen. Obestämd form. Bestämd form.

Singularis.

Nominat. Gumma Gumman.

Genit. Gummas Gummans.

Dativ. åt Gumma åt Gumman.

Ackus. Gumma Gumman.

Vokat. o Gumma! —

Ablat. af Gumma af Gumman.

Pluralis.

Nominat. Gummor Gummorna.

Genit. Gummors Gummornas.

Dativ. åt Gummor åt Gummorna.

Ackus. Gummor Gummorna.

Vokat. o Gummor! —

Ablat, af Gummor af Gummor»».a5

S& böjas orden Flicka, Piga, Qvinna, Taßa, w. fl.

Till första deklinationen höra endast femininer, och dessa slutas vanligtvis i nominn-tivus singularis på a; t. ex. Grefvinna, Kjrr-ka, Lada, Stuga,• ^ ^ .<• , ^

Anm. i. Orden Not'f Tios ', Vig, böjas i Singularis efter andra deklinationen; t. ex. Noten, Rosen, Vågen. Då ordet Not betyder rausikalier, böjes det vanligen också i pluralis efter andra deklination; t. ex. Not. Noter.

2. Orden Färg färgor, Gräns gränsQr, Regel reglor, StöfvelHstöflor, Taffel tofflor, äro maskuliner och heta således i pluralis rätteligen Färger, Gränser, Regler, Stöflar, Toffler. Men i fornspråket hette de en Färga, Gränsa, Regla, Stöfla, Toffla och voro femininer, hvarföre äfven pluralis på or ännu oftast nyttjas.

3. Somliga ord af i:sta deklinationen böjas i singularis efter både esta och a:dra deklinationen; neml. Almanack almanacka, Flagg flagga,

, Hjer ne hjernd, Hf esse hjessa, Klyft klyfta, Kör-•t, setkörslaf, Numrjier numra ^ Skoje skola1, Skugge ,, skugga. Svan svana ',

Vane vana, Yx

yxa(Ader ådra.*""Dessa heta både Flaggen, Hjer-nen, Skuggen, o. s. v. samt Flaggan, Hjernan, Skuggan; o. s. v. De flesta af dessa ord äro, då de slutas på e, maskuliner.

i. Orden i denna deklination slutade i fornspråket gen^ivus på u, hvarifrån man ännu har orden Furugr'en,*tädulàs, Varupris/ m. • fl. och ^talesätten till_jSalu, m. ü., i st. f. Furans gren, Ladans lås, Varans pris, till försäljning. — Detta u förvandlades sedan till o, t. ex. Dufvorösten,

Kyrkogård, I delo, För visso, A sido.

3. I fornspråket böjdes infinitiver på a såsom subitantiver efter denna deklination, och hadea6

genitivus på u eller o, hvarifrån man ännu bibehåller orden Frånvaro, Giftonian, Till spillo, o. s.

Andra Deklinationen.

Singularis.

N. Gubbe Gubben.

G. Gubbes Gubbens.

Pluralis.nt

IV. Gubbar Gubbarna/*.

G. Gubbars Gubbarnas.

SS böjas orden Brud, Dräng, Gosse,

Karl, Pilt, Sanning, Sjukdom, Ålder.

Dc flesta bilhörande ord äro maskuliner.

Undant. i. Femininer äro abstrakta substantiver på ing; t. ex. Förbättring, Inbildning, Mildring, i. Femininer äro träds namn; t. ex. Al, Gran, Hägg. 3. Femininer äro qvionors namn och tittlar m. ro.; t. ex. Brud, Hind, Moder, m. fi. ock dessutom ett betydligt antal andra ord.

Anm. i. Orden Dotter och Moder byta vokal i pluralis och heta Döttrar, Mödrar.

2. Orden Ande, Droppe, Katse, Make, Måne, Tanke, Timme, Ande, nyttjas ofta, och ordet Stadge nästan alltid med slutvokalen a i st. f. e, t. ex. Anda, Droppa, o. s. v.

3. Orden Ptnne, penna, Släde, släda böjas efter både i:sta och a:dra deklinationen.

4- Flerstafviga ord, med sista vokalen utan ljudvigt, kasta bort densamma i pluralis och stundom i sing. bestämda formen; t. ex. Gaffel Gafflar, Ocken Öcknen Öcknar.

5. Orden Landtbo, Mö, Aho m. fi. heta i pluralis Landtboar, Mömr, Åboar, o. s. v. fast någon gång i dagligt tal säges Landtbor, Mor, Åbor eller Jboer.

6. Orden Aflon, Morgon sammandragas i pluralis till Aßnar, Morgnar.37

Tredje Deklinationen.

För Maskuliner och Femininer.

Singularis. N. Sak Saken.

G- Sa kl Sakens.

Pluralis.

N. Saker Sakerna.

G. Sakers Sakernas.

Så böjas orden Art, Bredd, Bön^ Frände,

Grannlåt, Park, Röst, Skald, Smed, m. fl.

Anm. i. Till tredje deklinationen höra alla maskuliner och femininer af främmande ursprung med ljudvigt på sista stafvelsen; t ex. Agent, Eremit, General, Juvel.

a. Till denna deklination höra följande femininer: a) Främmande ord på i, ik, ion, ur/ t. ex. Akademi, Fysik, Religion, Natur, b) De, som ändas på het; t. ex. Häftighet, Nyhet, c) De flesta ord på else; t. ex. Begärelse, Rättelse, d) Ord på skåp, som ej hafva kollektiv bemärkelse; t. ex. Vetenskap, Räkenskap, e) Femininer Sro orden Get, Hustru, Jungfru, Ko, Konst ro. fl.

3. Flera hithörande ord byta vokal i pluralis, a) Enstafviga ord på and och äng antaga J i pluralis; t. ex. Tand Tänder, Stong Stängery undan* tag Gång Gånger, Sång Sånger, b) Många andra

. ord byta A till Å, och O till Ö; t. ex. Natt Nätter, Rot Rötter.

4. Somliga ord fördubbla slutkonsonanten i pluralis; t. ex. Fot Föltar, Bok Bikter, m. fl.

5. Då singularis slutas på annan vokal än I, så ökas pluralis blott med tillägg af R i stället för ER; t. ex. Klo Klor, i st. för Kloer, Fränder, i st. för Fràndeer, o. s. v. Men främmande ord på é med ljudvigt tillägga hela er, t. ex. Idé, idéer, Armé, arméer.

6. Ord, som ändas på el utan]judvigt, bortkasta E i pluralis; t. ex. Fabel Fabler, Möbela8

Möbler. Men har ändelsen el ljudvigt, så bibehålles Ej t. ex. Kamel, Kameler, m. fl. .

7. Några ord kunna i pluralis bestämda formen böjas efter 5:te deklinationen; t. ex. Fadren. Gettren, i st. f. Fäderna, Getterna.

8. Ordet Man heter i pluralis både Man, Män och Männer.

För Neutrer. Singularis. JV. Bageri Bageriet.

• G. 'Bageris Bageriets.

Pluralis.

N. Bagerier Bagerierna, r.t

G. Bageriers Bageriernas.

Så böjas orden Bränneri, Fiskeri, Frie-rij Gjuteri, Myteri, Raseri, m. fl. ' Till denna deklination höra: a) Alla flerstafviga neutrer på i; t. ex. Fiskeri, Gjuteri, Raseri, b) Några främmande ord, som i singularis slutas på um; t; ex. Kollegium, Konsistorium, Oratorium, c) Materiella neutrer, då deras pluralis utmärker flere slag af ämnet; t. ex. Gift gifter, Lärft lärfter, Vin viner.

Anm. Främmande neutrer på um bilda den bestämda singularis på et, t. ex. Kollegium kollegiet,, O-ratorium oratoriet.

Fjerde Deklinationen. Singularis.

JV. Äpple Äpplet.

G. Äpples Äpplets.

Pluralis. •

N. Äpplen Äpplena.

G. Äpplens Äpplenas.29 , * - c

j-tn 11'a. . >; - - *

Så böjas orden Arbete, Frö, Löfte, Snille, Spänne, Sto, Stycke, Styre> Tycke, Vide.

Till fjerde deklinationen höra alla neutrer, som ändas på vokal (undantagandes fler-stafviga på i och are samt participial-substan-liver på nde, som utmärka person); t. ex. Öga, Dike, Bi, Bo, Fly, Bd, Fä, Spö.

Anm. i. Orden Öga, Öra, ändas i pluralis obestämdt på ön, bestämdt på onent. ex. Öga ögon Ögonen, Öra öron Öronen.

2. Ordet Hjerta heter i pluralis Hjertan, både bestämdt och obestämdt.

3. Orden Bräde, Fängelse, Häktelse, Ode, Regemente, T&ekelse, Ärende böjas i pluralis både efter tredje och fjerde deklinationerna; t. ex. Bräde, Bräden eller Bräder, Brädena eller Bräderna, o. s. v.

4» Participial-substantiver på nde, som utmärka, ej person, utan handling eller tillstånd, böjas i pluralis bestämda formen efter både 3:je och 4;de deklinationen; t. ex. Bemödande, plur. bestämdt Bemödanderna eller Bemödandena.

Femte Deklinationen.

För Maskuliner.

Singularis. N. Läkare Läkaren.

G. Läkares Läkarens.

Pluralis.

N. 1 " Läkare Läkarne (Läkrarne.) G. Läkares Lakarnes (Läkrarnes.)

Så böjas orden Arbetare, Bagare, Dagdrifvare, Köpare, Lärare, Handlande, Studerande, Assyrier, Daler.

Efter femte deklinationen böjas alla maskuliner, som ändas i) på are; t. ex. Skomakare, Snickare. a) Participialsubstantiver på3o

ande, hvilka utmärka en person, t. ex. En Resande, Handlande. 3) Folks namn pà er, t. ex. En Egyptier. 4) Ord» som utmärka mätt, dà de nyttjas i räkning; t. ex. Daler, Fot.

Anm. i. Orden på are slutade i förespråkets bestämda pluralis p& tonlöst arena, t. ex. En Bagare, de Bagarena. Denna ändelse blef föf kortbetens skull sammandragen till rttrna, t. ex. Ba-grarna; hvilken sednare hälst använde* för alla maskuliner på are.

2. I vissa ord nyttjas alltid ändelsen rarita,-t. €x. Domrarna, Skördrarna, Fit kr ar na, (pl. af domare, skördare, fiskare), for att skilja dem från Domarne, Skördarne, Fiskarne (pl. af dorn, skörd,

fisk).

3. Orden Bägare, Hammare, Karh.ma.re, Källare, Na/vare, böjas i obestämda pluralis efter både a:a och 5:te deklinationerna; t. ex. En Bägare, flere bägare eller flera bdgrar. o. s. v.

4- Orden Kamrerare, Officerare, Sekreterare m. fi. forkortas ofta i singularis till Kamrer, Officer, Sekler.

5. Participial-substantiver på ande och folks namn på er böjas i bestämda pluralis vanligen efter 3:je deklinationen; t. ex. En Kärande, de Kåranderna. En Etrurier, de Etrurierna.

6. Många ord, som kunna utmärka ett visst mått, och som eljest böjas efter a:a eller 3:je deklinationerna, böjas efter 5:te deklination, då de nyttjas i räkning; materielt; t. ex. Älta man, Sex daler, Tre mark, o. s. v.; i st. f. männer, dalrar, marker.

7. Kortens namn och ordet Trumf böjes i pluralis efter både i:a och 5:te deklinationerna; t. ex. En spader, trumf; flere spader, trumf; eller flere spadrar, trumfar. De höra egentligen till a:a deklinationen.För Neutrer.

Singularis.

N. Träd Trädet.

G. Träds Trädets.

Pluralis.

N. Träd Träden.

G. Träds Trädens.

Så böjas orden Barn, Lejon, Pad, Val, Ankare, Ämbare, m. fi.

Till femte deklinationen höra i) alla neutrer, som slutas på konsonant (undantagandes främmande ord på um); t. ex. Berg, Fruntimmer, Riksråd m. fi. — 3) Neutrer på are; t. ex. Ankare, Altare, P ans are.

Amn. i. Somliga neutrer kunna i pluralis böjas efter både tredje och femte deklinationen; neml. a) Flerstafviga främmande neutrer med ljudvigt pi sista stafvelsen; t. ex. Ackord, Arkiv, Kabinett, Magazin, m. fl. b) Neutrer på skåp, t. ex. Grefskap, Herrskap, Sällskap, m. fi. c) Orden Förslag, Härad, Land, Stånd, Tyg, m. £L d) Ämbetstitlar på Råd,- t. ex. Statsråd.

1. Orden Finger, Fjell, Streck, Vers, äro både" maskulinum och neutrum, och Mil är både femininum och neutrum, samt böjas efter både andra och femte deklinationen.

3. I dagligt tal böjas ofta alla neutrer i pluralis obestämda formen efter femte, men i bestämda formen efter fjerde; t. ex. Ett Äpple, flera äpple, äpplena, Ett Träd, flera träd, trädena, o. s. v.

4. Ord på mmer hafva tredubbel best. plural.; t. ex. Fruntimren, Fruntimmerna, Fruntimrena.

Allmänna antüärkningar vid Deklinationerna.

i. Många substantiver äro indeklinabla; t. ex. Akt, Ans, (i) Går, Fjol, Kapp, (till) Godo, Pass,32

i

Spillo, JgOj ro. fi. samt alla grundtal; t. ex-Två, Sex, Tio. Und. En, Hundrade, Tusende, MillionBillion, Trillion. Också kunna grundtalen i vissa fall antaga genitivens ändelse; t. ex. De Fyras, Elfvas.

2. Uti andra och tredje deklinationerna slutas maskulinerna i bestämda formen i pluralis på b&de a och ey t. ex. Gubbarna gubbarne. Skalderna skalderne. Den förra ändelsen är likväl brukligast. Femininer och Neutrer slutas alltid på as t. ex. Socknarna, Färgerierna.

3. Substantivet' på s och x tylda den obestämda genitivus singularis på ess t.' ex. En Prinses, Ett Axes. l>enna form undvikes dock om möjligt.

4- Främmande namn i synnerhet på s, x och um bibehålla oftast det främmande språkets genitivus; t. ex. Kristus Kristi, Æneas Ænece, Xerxes Xerxis, Kollegium Kollegii.

5. I fornspråket slutades genitivus pluralis af alla deklinationer på a. Deraf bibehållas ännu talesätten Barnabok, Fotapall, Mannamod, m. fl. i st. f. Barnens bok, Fötternas pall, o. s. v.; samt talesätten Endera, Någondera, Allrastörst, o. s. v. i st. f. En bland dem, Någon bland dem,] Störst bland alla, o. s. v.

6. Från fornspråket bibehålla maskul. och neutr. substantivet-, stundom den gamla genitiven på senss t. ex. Lifsens, köttsens,- samt dativen på is t. ex. Gudi, eller på onts t. ex. Föräl-droniy samt dativ, och ablat. för femininer p& enes t. ex. Jordene.

7. Oregelbundna äro följande: Gås gäss gässen, Lus loss lössen.

Kap. IV.

Om Nomen Adjektivum.

1. Nomeh Adjektivum utmärker en egenskap hos en sak.33

i

Vid adjektiverna märkas Numerus, Genus, Kasus, Artikelj Komparation och Deklination.

2. Numerus och Kasus äro lika, som vid substantiverna,

3. Genus är, som vid substanliverna, trefaldigt, maskulinum, femininum och neutrum; men hvarje adjektivum kan vara både maskulint (God man), feminint (God qvinna) och neutralt (Godt ting).

4' Artikeln är som vid substantiver-na tvåfaldig: Obestämd och Bestämdoch har samma bemärkelse. Des9 form skall framdeles vid deklinationen^ närmare beskrifvas.

5. Komparation utmärker, i huru hög grad den omtalade egenskapen finnes. Jem-förelsegiaderna (Gradus Comparationis) äro tre: Positivas, Komparativus och Superlativus.

6. Positivus utmärker en egenskap hos ett ting utan jemförelse med något annat; t. ex. Klok, Stark, Blå; t. ex. Hästen är stark.

7. Komparativus utmärker, att vid jemförelse egenskapen finnes i högre grad än hos ett annat ting; t. ex. Kamelen är starkare än hästen. Komparativen bildas på det sätt, att man till positivus lägger ändelsen are; t. ex. Klokare, Starkare, Blåare.

8. Superlativus utmärker, att vid jemförelse egenskapen finnes i högre grad än hos alla andra ting; t. ex. Elefanten är starkast bland alla djur. Superlativus bildas på34

det sätt, att man till positivus lägger ändelsen äst; t. ex. Klokatf, Starkarf, Blåast.

Anm. i. Adjektiver, som ändas på al, el, en, er utan ljudvigt, bortkasta i komparativen och superlativen den vokalen, som står framför 1, n, ry t. ex. Gammal, Gamlare (äldre), Gamlast (äldst),; Ädel, Ädlare, Ädlast,• Trogen, Trognare, Trognast,-> Vacker, Vackrare, Vackrast. .

2. Flerstafviga adjektiver på ad och isk och flerstafviga participier samt några andra ord kunna for välljudets skull icke kompareras på vanligt sätt. Man sätter derföre ordet mera framfor i komparativen och mest i superlativen; t. ex. Sinnad, Nitisk, Jlskad,- man säger: Mer nitisk, Meat nitisk, i st. f. Nitiskare, Nitiskast.

3. Några adjektiver kompareras på ett oregelbundet sätt; t. ex.

Positivus. Komparativus. Superlativus.

Dålig, ' . /,) • Sämre Sämst.

Efter (adverb) " . . Efterst. »<-> "

Elak > Värre Värst.

Ond > -"*«<

Enda v -c.. - — Endast.

Fjerran ^v'. «-< Fjermare Fjermast.

Fram (adverb.)»?*.,Främre o.,,.* /•,,> Främst.-.v •'.-/Få (endast pluralis) Färre ^ —

Fore (adverb.)^/.JFöri-e > H , , v.vm;Först. ,.

Gammal Äldre Äldst.

God Bättre Bäst.

Grof.,* Gröfre Gröfst.

Hög Högre Högst.

Inne (adverb.) Inre Innerst.

Liten Mindre Minst.

Låg-', -i'. Lägre Lägst.

Lång Längre Längst.

Mellan . < :----Medlerst.

Mycken Mera (adverb). Mesta.

Mången Flera «••.......Flesta.-"

Nere (adverb.)"*4 Nedre ! Nederst.35

Potitivus. Komparativus. Superlativa.

Nära (adverb)^«;>, Närmare Närmast (Näst).

Sedan — ' Sednare ' Sednast (Sist).

Små (end. pluralis) Smärre Smärst.

Stor Större Störst.

Trång Trängre Trängst.

Tung Tyngre Tyngst.

Under (adverb.) Undre Underst.

Ung Yngre Yngst.

Ute (adverb.) Yttre Ytterst.^',"-

Öfver — Öfre Öfverst. y r""

Anm. i. I dagligt tal kompareras dock många bland dessa ord efter vanliga bruket; t. ex. Elak, Elakare, Elakast; Trång, Trångare, Trängast.

2. Somliga ord kunna ej kompareras; t. ex. Alla, Annan, Samma, Sådan, m. fl., samt alla räkneorden; t. ex. Andra, Femte, Sjunde, o. s. v.

g. Deklinationerna. (Böjningssätten) för adjektiverna äro tvä. De åtskiljas vanligtvis genom sin ändelse i den obestämda no-minativus singularis.

10. Första deklinationen »har två ändelser, nemligen en gemensam för maskulinum och femininum; t. ex. Lycklig, och en för neutrum; t. ex. Lyckligt,

11. Andra deklinationen har en gemensam ändelse för alla tre genera; t. ex. Stilla. ,

Aum. i. Lättare och riktigare vore att indela ad-jektivernas deklinationen likasom substantivemas, efter ändelsen i obestämda nominativus pluralis. Då vore i:a Deklikationes de, till hvilka i pluralis lägges ett a; t. ex. God goda. Ren rena, Trött trötta. 2:a Deklinationen de, som i pluralis äro lika som i singularis; t. ex. JEn inhyses flere inhyses. En stilla flera stilla, o. s. v. —36

Man skulle då ej,_som eljest ofta sker, af förvillelse föra adjektiver på T efter konsonant; t. ex. Salt, Trött till andrar i st. f. till första konjuga-tionen.

Första Deklinationen. Obestämdt. Bestämdt.

Singularis. Nom. Röd' Den röda (e).

Röd Den röda.

Rödt Det röda.

Genit. Röds Den rödas (es).

Röds Den rödas.

Rödts Det rödas.

Dat. åt Röd o. s. v; Åt den röda o. 8. v».

Pluralis.

Nom. Röda (V) De röda (V).

Röda De röda.

Röda De röda.

Genit. Rödas (es) De rödas (es).

Rödas De- rödas.

Rödas De rödas.

Dat. Åt röda (V) o. s. v; Åt de röda (V)o.s. v.

Till denna deklination böra de flesta. Svenska adjektiver; t. ex. Bred, Frisk, Hel-sosam, Lycklig, Stark, Treßig.

12.]Neutrum bildas derigenom, att man till maskulinet lägger ett ti t. ex.. MasL God; Neutrum Godt. Anm. 1. Om maskulinet ändas på vokal med-ljudvigt, lägges dubbelt t (tt) till i neutrum; t. ex. Mask. Ny, Neutrum Nytt.

a. Om maskulinet ändas på n, och sista stafv|elsen är utan ljudvigt, så förbytes n till t i neu»51

tviyn; t. ex. Mask. Trogen, Neutrum Troget, o. s. v. Undant. Sådan sådant, Hurudan hurudant. Orden En, Ingen heta i neutrum Ett, Intet,

3. Om maskulinet ändas på t efter konsonant, blifver neutret lika; t. ex. Salt, Kort, Fast, Störst, Svart.

i3. Bestämda formen bildas derigenom, att man Lill det obestämda maskulinet lägger a, i femininum och neutrum, samt a eller e efter välljudets fordran, i maskulinet;. t. ex. Den goda qvinnan, det goda barnet, den gode eller goda mannen.

Anm. i. Adjektiva- på al, el, en, er utan ljudvigt bortkasta i bestämd form samt i pluralis for välljudets skull den vokal, som näst föiegår l, n, r, t. ex. En gammal, den gamle i st. f. gam-male,- En ädel, den ädla i st. f. ädelay Ett troget, det trogna i st. f. trogena; En vacker, de vackra i st. f. vackera.

2. Flerstafviga adjektiver och participier pà- ad utan ljudvigt bilda den obestämda pluralis och hela bestämda formen på e i st. f. a, i alla tre genera ; t. ex. Hågade, Kallade.

3. Orden Annan och Liten heta i bestämd /orm: Den Andra, den Lilla.

4. Orden Annan, JYågon heta i pluralis Andra, Några..

Andra Deklinationen.

Singularis.

Obestämd form; M. F. N. Stilla, o. s. v.

Bestämd form.. M. F. N. Den, det Stilla, o. s. v.

Pluralis.

Slilla* o, s- v.

De Stilla, o. s. v.38

10. Efter denna deklination bojas alla komparativer samt flerstafviga adjektiver på a, è och s med sista stafvelsen utan ljud vigt, samt participier på nde, t. ex. Stillare, Lyckligare, Grannlaga, Aliena, Tredje, Främmande, Afsides, Inhyses, Leende, Stående.

Anm. Orden i denna deklination äro oböjliga, utom att de kunna öfverallt i genitiven antaga ändelsen på sy och att ordet Rättskaffens uti bestämda formen heter Ràttskaffne.

Allmänna anmärkningar vid Adjektiverna.

i. Somliga adjektiver äro bristande (defektiva) och hafva: i. Endast neutrum, t. ex. Berådt, Bevändt. 2. Endast singularis, t. ex. Liten. 3. Endast pluralis; t. ex. Somliga, Små. 4- Endast bestämda formen; t. ex. Fordna, Samma. 5. Endast obestämda formen; t. ex. Ingen, JVàgon.

2. Neutr. pluralis obestämda formen bortkastade i fornspråket ofta ändelsen a,- t. ex. All djur, Mång får, i st. f. Många. får.

3. Adjektiver på vokal bortkasta stundom uti pluralis ändelsen a, då de stå efter sina substantiver; t. ex. Blommor blå. Molnen grå.

4. Superlativus på äst bildar bestämda formen och hela pluralis på ey t. ex. Rödast rödaste. — Superlativus på st, efter annan vokal eller efter konsonant, bildar bestämda formen både på rt och ey t. ex. Bäst, bästa, bäste.

Kap. V.'

Om Räkneorden.

(Nomina Numeralia.) i. Bäkneorden äro af två slag; neml.: Grundtal (Cardinalia), som utmärka huru39

många; och Ordningstal (Ordinalia), som nt-märka hvilken i ordningen.

Grundtal. Ordningstal.

En, Ett, Den, det Första.

Två, Tu, Tvenne. Andra. -

Tre, Trenne. Tredje.

Fyra. Fjerde.

Fem. Femte.

Sex. Sjette.

Sju. Sjunde.

Åtta. Åttonde.

Nio (Nie). Nionde.

Tio (Tie> Tionde.

Ellofva (Elfva) El lof te (Elfte).

Tolf. Tolfte.*

Tretton. Trettonde.

Fjorton. Fjortonde.

Femton. Femtonde.

Sexton. Sextonde.

Sjutton. Sjuttonde.

Aderton. Adertonde.

Nitton. Nittonde.

. Tjugo (u, e). Tjugonde.

Tjugoett (Ett och Tjugondeförsta (Första

Tjuge). och Tjugonde), Tjugotvå (Två och Tjugondeandra (Andra

Tjuge). och Tjugonde),

o. s. v. o. s. v.

Trettio (Trettie). Trettionde.

Fyratio (e). Fyralionde.

Femtio (e). Femtionde.

Sextio (e). Sextionde.1

JU»

Sjuttio (e)t Sjuttionde»,

Åttatio, (Åttio, e)» Åttationde (Åttionde)t. Nittio (e). Nittionde.

Hundra. Hundrade.

Tvåhundra; Tvåhundrade.

Tusen. o. s. v. Tusende, o. s. v.

Tiotusen. Tiotusende;

Hundratusen. Hundratusende.

Million, o. s. v, Tiohundratusende.

o. s. v.

Till räkneorden kunna äfven följande hänföras:

1. Obestämda grundtal; t. ex. Alla? Hvar och en, Flesta, Flera, Många, Fà, Färre, o. s. v.

2. Obestamda ordningstal; t. ex. Den forre, Den sednare, Den siste.

3. Tal, som utmärka uttagandet af någon del från det hela; t. ex. Hvarannan, Hvartredje, Hvar— fjerde, o. s. v.

4- Halfverande räkneord; t. ex.' Half, Halfannan C En och en halfj, Half tredje, Ilalffjer de, o. s. v.

5. Slägt-tal; t., ex. Enahanda, Tveggehanda, Treggehanda, Mångahanda, Allehanda, m. fl.

6. Fördubblingstal, t. ex. Enkel, Dubbel, Tredubbel, Mångdubbel, o. s. v.

7. Mängfaldighetstal; t. ex. Tvåfaldig, Tro-faldig, Mångfaldig, o. s. v.

Anm. i. Årtal nämnas med grundtal i stället for ordningstal; t. ex. Karl den tolfte dog år sjutton-liundraaderton efter Kristi födelse.

2. I stället för De två nyttjas orden De begge , eller Di båda.

3. Grundtal och (fast mindre brukligt) äfven ordning;tal under hundra kunna sätta enhetstalen både före och efter tiotalen; t. ex. Tjugeett eller Ett och tjuge, Sjuttietredje, eller Den tre och sjuttionde. Men om talen gå öfver hundra, skrifva»55

enhetstalen alltid sist: Tvåhundraifuguett, Femhundrasjuttietredjt.

4. I ordningstal, som gå öfver hundra, lägges ordnings-ändeisen endast till det sista talet, t. ex. Den femtusenfyrahundrasextietredje. Men i hvar-dagsspråket bortkastar man föregående ordnings-ändeisen äfven vid mindre tal; t. ex. Den Tjuge-fårsta, Trettietredje o. s. v. i stället för Tjugondeförsta, o. s. v.

5. Orden Tu, Tvenne, Trenne nyttjas ej i sammansatta tal. Man kan ej säga Tretietu, Fyr-tietrenne.

Kap. VI.

Om Pronomen. '

i

Er sättnings-Ord.

Pronomina äro af nio slag, neml.:

i. Pronomen Per sona le, Jag, Du, Ni, Han, Hon, Den, Det, Sjelf, bestämmer föremålets förhållande till den talande. (Se Kap. VII. — 16).

a. Pronomen Reflexivum, Sig, har alltid afseende på subjektet i satsen.

Anm. Pronomen reflexivum kallades fordom reci-procum.

3. Pronomen Reciprocum, Hvarandra, nyttjas att utmärka ett inbördes vexel-förbållånde.

4. Pronomen Indefinitum, Man, En, nyttjas att obestämdt utmärka någon.56

Anm. Pronomen persotrale (und. Sjelf), och refle-xivum, reciprocum dch indefinitutn samt Ho, Hvem, Som äro substantiven De öfriga äro ad-jektiver och kallas derföre pronominal-adjektiver.

5. Pronomen Determinativüm, Den, nyttjas vid eller i stället för det nonien, som skall bestämmas genom en följande bisats.

6. Pronomen Demonstrativum, Denna, nyttjas att bestämma genom hänvisning på något föregående.

Anm. I stället för pronomen demonstrativum nyttjas ofta adjektiverna, Annan, Lika, Likadan, Samma, Sådan m. fl., hvilka nästan med egenskapen af ett pronomen demonstrativum hänvisa på ett föregående kändt föremål.

7. Pronomen Pössessivum, Min, Din, Sin, Vår, Eder, nyttjas att utmärka, hvilken som eger föremålet.

8. Prsnomen Relativum, Hvilken, Hvad, Som, nyttjas att bestämma genom hänvisning på något efterföljande.

9. Pronomen Interrogativum, Hvilken? Hvad? Ho? Hvem? nyttjas vid frågor.

Pronomina deklineras på följande sätt: Pronomen Personage. i:sta Person. a:dra Person.

Singularis. M. F. N. M. F. N.

N. Jag Du.

G. — —

D. åt Mig åt Dig.

Acc. Mig Dig.

V. — Du.

Abl. af Mig af Dig.43

Pluralis.

N. Vi I.

G. — —

D. åt Oss at Eder.

Acc. Oss Eder.

V. — I.

Abl. af Oss af Eder. 3:dje Person. Singularis.

M. F. M. F. N.

iV". Han, Hon, Den, Det.

G. Hans, Hennes Dess, Dess. D. åt Honom, åt Henne, åt Den, åt Det.

Acc. Honom, Henne Den, Det.

Abl. af Honom, af Henne, af Den, af Det.

Pluralis. Nom. De. Gen. Deras. Dat. åt Dem. Acc. Dem. Abl. af Dem.

Anm. i. Orden Jag och Du hafva ej genitivus. I dess ställe nyttjas pronomen possessiv. Min, Din, Fur, Eder.

2. Vokativus finnes ej egentligen i något pronomen, utom i Du, samt Min och] Får; ty, då man ropar på någon annan, nyttjar man dess e-gentliga namn.

3. För att stärka bemärkelsen af ett nomen eller pronomen tillägges ordet Sjelf; t. ex. Jag sjelf, Konungarna sjelfva. Ordet nyttjas antingen absolut, d. v. s. efter sitt nonien eller pronomen och heter då i singularis mask. och fem. Sjelf, neutrum Sjelft, pluralis Sjelfva; eller kowjv»*-44

titt d. v. s. fore sitt nomen.eller pronomen, di det vanligtvis i alla böjningar beter Sjelfva; t. ex. Sjelfva fadren, modren, barnet, sönerna.

4. Ni nyttjas att tilltala mindre bekanta i st. i. DucWev J. Det deklineras sålunda i både singul. och pluralis. Nom. Ni. Gen. Eder. D. ät Eder. A. Eder. V. Ni. Abl. af Eder.

5. Eder både som personale och possessivum sammandrages ofta till Er.

Pronomen Reflexivum deklineras lika både i singularis ocli pluralis, neml. sålunda: Nom. — Genit. — Dat. dt Sig. Accus. Sig. Abl. af Sig. Anm. Pron. Sig har ej genitivus. I dess ställe nyttjas pron. posses. Sin. Pronomen Reciprocum nyttjas endast i pluralis och böjes sålunda: Nom. — Genit. Hvarandras. Dat. åt Hvarandra. Acc. Hvarandra. Abl. aj Hvarandra.

Pronomen Indefinitum, Man, nyttjas endast i singularis nominativus. En nyttjas endast i singularis och böjes sålunda:

Nom. En. Gen. Ens. Dat. dt En. Acc. En Abl. af En.

Pronomen Determinativtjm och Demonstrativ um böjes sålunda:

Singularis. Determinativ. Demonstrat.

M. F. N. M. F. N..

N. Den, Det, Denna (V), Detta. G. Dens, — Dennas (es), Dettas. D. åt Den, åt Det, åt Denna (V), åt Detta. Acc. Den, Det, Denna (V), Detta. Abl. af Den, af Det, af .Denna (e), af Detta.45

Pluralis.

JV. De Dessa.

G. Deras Dessas.

D. St Dem åt Dessa.

Acc. Dem Dessa.

Abl. af Dem af Dessa.

Anm. i. I st. f. Dens, Deras, Dem, Dennas, Deltas, Dessas, skrifves Den, De, De, Denna, Detta, Dessa, då pronomen är laggdt till ett nomen.

Pronomen Possessivum böjes sålunda: Singularis.

M. F. N. N. F. N.

N. Min Mitt Vår Vårt.

G. Min Mitt Vår Vårt.

D. åt Min åt Mitt åt Vår åt Vårt.

Acc. Min Mitt Yår Vårt.

V. Min Mitt Yår Vårt.

Abl. af Min af Mitt af Yår af Vårt. Pluralis.

M. F. N. M. F. N.

JV. Mina (e) Våra (»

G. Mina Våra.

D. ål Mina åt Våra.

Acc. Mina Våra.

V. Mina (e) Våra (Y).

Abl. af Mina af Våra.

Anm. i. Efter Min böjas orden Din, Sin, och efter Vår böjes Eder, men hafva ej vokativ.

2. Pronomen Sin, Sitt, förenar uti sig både en possessiv och reflexiv bemärkelse.

3. Min, Din, Sin, Vår, Eder nyttjades i fornspråket i plur. neutr. i st. f. Mina, Dina, m. ip. 4. ex. Min ögon, Sin får.4<5

4- Min, Sin, Din, Får, Eder nyttjas ej gerna "igenitivus ensamma; men äro då indeklinabla; t. ex. Är det vår Konungs eller "ieder Konungs mynt ? Det är vår. Men iörenadt med substantiv finnes detta pronomen ofta i genitiv; t. ex. Min brors.

5. Uti äldre språket antogo dessa pronomina •tundom genitivens ändelse på s. Deraf bibehållas ännu talesätten: Vårs Herras Jesu Christi frid; Eders nåd m. fl.

Pronomen Relativum böjes sålunda:

Singularis, Mask. och Fem. Neutrum:

N. Hvilken Hvilket (Hvad).

G. Hvilkens Hvilkets (Hvars).

D. åt Hvilken åt Hvilket (åt Hvad).

Acc. Hvilken Hvilket (Hvad).

Abl. af Hvilken af Hvilket (af Hvad).

Pluralis. N. Hvilka. G. Hvilkas. D. åt Hvilka. Acc. Hvilka. Abl. af Hvilka. Anm. i. Genitiven Hvars nyttjas äfven for maskuliner och femininer.

2. Pronomen Som är indeklinabelt. Det nyttjas aldrig i genitivus.

Pronomen Interrogativum, Hvilken, och Hvad, böjes på samma sätt, som pronomen relativum Hvilken, Hvad. — Ho nyttjas endast i nnminativus singularis. — Hvem nyt-jas endast i singularis och böjes sålunda: Nom. H<vem, Gen. Hvems, Dat. ät Hvem, Accus. Hvem, Abl. aj Hvem.47

Kap. VII.

Om Verbum.

i. "Verbum är till sin bemärkelse af tre slag; Aktivum, Passivum eller Neutrum.

a. Verbum Aktivum utmärker en verkan på något ting. Till hvarje activt verbum kan man lägga orden Någon eller Något, och det kan förbytas till motsvarande passivum på S. Man kan säga t. ex. Bryta någon, Brytas. Derföre ar

Bryta verbum aktivum.

3. Verbum Passivum utmärker, att en verkan emottages af något ting. Det slutas alltid i Svenskan på S, och har sitt motsvarande activ på B. Man kan säga t. ex. Brytes, Bryter någon. Derföre är Brytes verbum passivum.

4- Verbum Neutrum utmärker ett blott tillstånd eller en handling, som icke verkar på något ting. Till ett neutralt verbum lan man ej lägga orden Någon, Något; ej heller kan det förbytas till motsvarande passivum på S. Man kan ej säga, t. ex. Falla någon, Fallas. Derföre är Falla verbum neutrum.

Anm. Härvid märkas följande benämningar:

i. Dbfohehs kallas det, som har passiv form, men ej passiv bemärkelse. Har det aktiv bemärkelse, kallas det Deponens Activum, t. e*. Hämna*, Nalkas. Har det neutral bemärkelse, kallas det Deponens Neutrum; t. ex. Andas, Vredgas, ra. fi. Somliga passiver nyttjas stundom son» Deponentier; t. ex. Gäckas, Retas, Rifvas, ra. fl.48

2. Reflexivum kallas det verbum, som alltid verkar tillbaka på subjektet;'t. ex. Han Jör-hä/ver sig, Jag understår mig.

3. Reciprocum ändas alltid på S och utmärker en inbördes vexelverkan; t. ex. Brottas, De »lass. Passiver nyttjas ofta reciprokt; t. ex. De träffas, d. v. s. De träffa hvarandra.

4- Inchoativum utmärker, att subjektet småningom antar en egenskap. Det bildas af adjektiver med tillägg af ändelsen nay t. ex. Blekna, Hårdna, Kallna, m. fl. eiler af substantiver såsom ett deponens af första konjugntionen; t. ex. Dagas, Frostas, Tåras, Jldras, m. fi.

5. Friqubntativum utmärker, att något sker ofta. Det bildas i Svenskan af andra verber genom medlersta konsonantens fördubbling, eller inskjutandet af ett T eller annan konsonant; t. ex. Drypa droppa, Döpa doppa, Jaga jägta, Mata mätta, Skjuta skotta, Vaka vakta, Fräta ff råts*J, fråssa, o. s. v.

6. Dimihutiyüm utmärker, att något sker i mindre grad. Det bildas i Svenskan derigenom, att stafvelsen Små sättes framför stamverbet; t. «x. Småskratta, Småsjunga, ro. fl. • -

7. Impersonale kallas det verbum, som har blott tredje person singularis; t. ex. Det regnar, Det hände, Det har skett, Det förljudes, m. fl.

8. Anomalon (oregelbundet) kallas det, som ej konjungeras efter någon af de ordentliga kon-jugationerna; t. ex. Ligger, låg, legat.

9. Dkfectivum kallas det, som ej nyttjas i alla modi, tempora eller personer; t. ex. Minnas, Måste, Varda, Öfvervara.

6. Vid verbum märkas följande, neml.: Form, Modus, Tempus, Numerus, Per sona, Hjp.lpverber och Konjugation.

Formen (Böjningssättet) är tvåfaldig.

1. 'jictiv, som nyttjas för activer och neutrer.

2. Passiv, som nyttjas för passiver.49

Om Modus (Sätt).

6. Verbets Mo di (Sätt) uttrycka, huruvida händelsen är Verklig, Villkorlig, Nödvändig eller Obestämd. Deraf uppkomma fyra modi, neinl.: Indikativus (Verklighets-sätt), Konjunktivus (Villkorlighetssätt), Imperativas (Befallande sätt) och Inßnitivus (Obestämdt sätt).

7. Indikativus utmärker, att händelsen verkligen Sker, Har skett eller Skall ske; t. ex. Jag talar, Du har gått, Det skall målas.

8. Konjunktivus utmärker, att något Sker, Har skett eller Skall ske, men med något villkor; t. ex. Jag må tala, Du skulle hafva gått.

g. Imperativus utmärker en befallning, att något nödvändigt måste ske; t. ex. Tala! Fall! Taloml

10. Infinitivus utmärker blotta händelsen utan att bestämma af hvem och på hvad sätt den sker; t. ex. Att tala, Att hafva fallit. Hit hörer Pàrticipium, som är ett adjektivum, härledt från ett verbum med bibehållande af tidsbestämningen; t. ex. Kallande, Hafvande kallat, Skolande kalla.

Anm. Participerna kunna böjas såsom adjektivet-;

t. ex. En kallad,, Ett kalladt, Flere kallade; men

endast några få aLandra konjugation») kunna kompareras; t. ex. Lärd, Lärdare, Lärdast, o. s. v.

Om Tempus.

11. Tempus (Tiden) utmärker, när nå3o

gonting sker. Den är trefaldig: Presens; Preteritum, Futurum.

12. Presens (Nutid) utmärker nfigot, som nu är elier sker, och igenkännes i kon-junktivus på ordet Må; t, ex. Jag kommer. Jag må komma.

13. Preteritum (Forntid) utmärker, att något redan varit eller skett. Det har tre underafdelningar.

A. Imperfektum utmärker, att något - höll på att ske, då ett annat hände. Imperfektum igenkännes i indikativus derpå, att det slutas vanligtvis på de eller te; och i konjunk-tivus på orden Skulle, Måtte, Torde m. fi.; t. ex. Jag ritade, Jag skulle rita.

B. Perfektum utmärker, att något redan har skett. Perfektum igenkännes i indikativus på ordet Hur, och i konjunktivus på orden Må hafva; t. ex. Jag har ritat, Jag

, må hafva ritat.

C. Plusquamperfektum utmärker, att något redan var slutadt, då ett annat skedde. Plusquamperfektum igenkännes i indikativus på ordet Hade och i konjunktivus på orden Skulle hafva; t. ex. Jag hade ritat, Jag skulle hafva ritat.

Anm. Perfektet och Plusquamperfektet kallas egentligen tillsammans Preteritum.

14. Ftjturum (Framtid) utmärker, att något framdeles skall ske. Det har två underafdelningar:

k. Enkelt Futurum utmärker, alt något sker framdeles, och igenkännes på ordet Skall; t. ex. Du skall rita.5i

B. Futurum Exaktum, som vanligen kallas Futurum Konjunktivi, utmärker att något framdeles skall hafva skett, då något annat sker. Det igenkännes på orden Skall hafva; t. ex. Du skall hafva ritat, innan klockan slår fem-

Om Numerus.

15. Numerus (Talet) är i verbum likasom i nomen tvåfaldig. A. Singularis. (Ental), då ordet handlar om blott en; t. ex. Han ritar. B. Pluralis (Flertal), då det handlar om flera; t. ex. De rita.

Om Personer.

16. Personerna utmärka, hvilken det är, som verkar, lider eller är. Personerna äro tre i hvarje numerus; nemligen i singularis:

Första Person utmärker den talande personen. Den igenkännes på ordet Jag; t. ex. Jag talar, Jag föres.

Andra Person utmärker den, man talar till, och igenkännes på ordet Du; t. ex. Du talar. Du föres.

Tredje Person utmärker någon annan än den talande och än den, man talar till. Den igenkännes på ordet Han, om den är inaskulin, pu ordet Hon, om den är feminin, och på ordet Det, om den är neutral; t. ex. Mannen han talar, Qvinnan hon talar, Barnet det talar.

Anm. Då man ej 'vill utmärka någon bestämd person, nyttjas ordet Mans t. ex. Man säger.5a

Personerna i pluralis äro följande: Första Person utmärker den lalande tillsammans med flere andra. Den

igenkännes på ordet Vi; t. ex. Vi tala, Vi föras.

Andra Person utmärker flera, till hvilka man talar. Den igenkännes på ordet I; t. ex. I talen, f Jör ens.

Tredje Person utmärker flere andra, om hvilka man talar. Den igenkännes på ordet De; L ex. De tala, De föras.

17. Hjelpverber kallas de, genom hvilkas tillhjelp andra verber böjas. Hjelp-verberna äro af tre slag:

i. De, som tjena till att utmärka Tiden (Tempus). Sådana äro Hafva och Skola.

3. De, som utmärka Sättet (Modus^-Sådana äro Böra, Få, Kunna, Låta, Lära, Må, Måste, Tör a, Vilja.

3. De, som nyttjas för att uttrycka den passiva formen. Sådana äro Blifva, Vara, Varda.

Anm. Flere af dessa äro riktiga verber och kon-jungeras då fullständigt; t. ex. Blifva, Hafva, Kunna m. fl. Vi vilja här blott anföra de nödvändigaste. Neml. Hafva, som nyttjas, att utmärka den förflutna tiden (Preteritum); Skola för den tillkommande tiden (Futurum); MA för lonjunktivus och Vara, som ofta förekommer 1 passiva formen.

18. Hjepverbernas konjugation. i. Skola. »a. Må.

Presens.

Sing. Jag skall Jag må.53

Du skall Du må.

Han skall Han mä.

Plur. Vi skola Yi måge (må).

I skolen I mågen (må> De skola - De måga Qmå). Imperfectum.

Sing. Jag skulle Jag måtte.

Du skulle Du måtte.

Han skulle Han måtte.

Plur. Vi skulle Vi måtte.

I skullen I måtten.

De skulle De måtte.

lnfin. Att skola —

Partic. Skplandp —

3. Hafva. 4- Vara. Presens.

Sing. Jag hafver, har Jag är.

Du hafver — Du är.

Han hafver —• JJan är.

Plur. Vi hafva, ha De äro.

I hafven, han I ären.

De hafva, ha De äro. Imperfektum.

Sing. Jag hade Jag var.

Du hade Du var.

Han hade Han var,

Plur. Vi hade Vi voro.

I haden I voren.

De hade De voro. Infinitivas.

Præs. Hafva Vara.

Perj. — Hafva varit.

Part. Hafvande Varande.54

Om Konjugation.

ig. Konjugation kallas det sätt, enligt hvilket ett verb böjes, då det bestämmes till modus, tempus, numerus och person.

20. Konjugationerna i Svenskan äro tre. De åtskiljas genom verbemas olika ändelse i perfektum i aktiva formen.

ai. Första konjugationen ändas på at; t. ex. Jag har talat.

Andra konjugationen ändas på t efter kon-- sonant; t. ex. Jag har hört, Jag har trott.

Tredje konjugationen ändas på it; t. ex. Jag har tagit.

Första Konjugationen.

Presens ändas på ar; t. ex. Kallar.

Imperfektum har en stafvelse mer än presens och ändas på ade; t. ex. KalWe.

Perfektum är likstafvigt med presens och ändas på at; t. ex. Kalla/.

Aktiva och Neutrala Formen.

Indikativus. Kon junkti vus. Presens.

Sing. Jag kallar Jag må kalla.

Du kallar Du må kalla

Han kallar Han må kalla.

Plur. Vi kalla Vi må kalla.

» 1 kallen I må kallen.

De kalla De må kalla

Imperfektum. Sing. Jag kallade Jag skulle kalla.

Du kallade Du skulle kalla.

Han kallade Han skulle kalla.55

P/ur. Vi kallade Vi skulle kalla. I kalladen I skullen kalla. De kallade De skulle kalla. Perfektum.

Sing. Jag har kallat Jag må hafva kallat. Du har kallat Du må hafva kallat. Han har kallat Han må hafva kallat. Plur. Vi hafva kallat Vi må hafva kallat. I hafven kallat I må hafva kallat. De hafva kallat De må hafva kallat. Plusquamperfektum. Sing. Jag hade kallat Jag skulle hafva kallat. Du hade kallat Du skulle hafva kallat. Han hade kallat Han skulle hafva kallat. Plur.- Vi hade kallat Vi skulle hafva kallat.. I haden kallat I skullen hafva kallat. De hade kallat De skulle hafva kallat. Futurum.

Singl. Jag skall kalla Jag skall hafva kallat. Du skall kalla Du skall hafva kallat. Han skall kalla Han skall hafva kallat. Plur. Vi skola kalla Vi skola hafva kallat. I skolen kalla I skolen hafva kallat. Deskola kalla De skola hafva kallat.

Imperativus. Singularis. Pluralis.

i Person. Kallom. a Person. Kalla, a Person. Kallen, Kaller.

Infinitivus. Presens. Att kalla.

Perf, Att hafva kallat.

Futur. Att skola kalla.56

Participium. Pres. Kallande.

Per/. Hafvande kallat.

Futur. Skolande kalla.

Passiva Formen.

Indikativus. Konjunktivus.

Presens.

Sing. Jag kallas Jag må kallas.

Du kallas Du må kallas.

Han kallas Han må kallas.

Plur. Yi kallas Yi må kallas.

I kallens I må kallas.

De kallas De må kallas.

Imperfektum.

Sing. Jag kallades Jag skulle kallas.

Du kallades Du skulle kallas.

Han kallades Han skulle kallas.

Plur. Vi kallades Vi skulle kallas.

I kalladens I skullen kallas.

De kallades^ De skulle kallas.

Perfektum.

Sing. Jag bar kallats Jag må hafva

kallats.

Du har kallats Du--

Han har kallats Han — — Plur. Vi hafva kallats Vi må hafva kallats. 1 hafven __ I —

De hafva — De — _

%I 10

[-PlitsquawperjektMm-Sing.-]

{+PlitsquawperjektMm- Sing.+} Jag hade kallats Jag skulle hafva kallats, ßu __ — Du —

Han — -f . Han f-Phir. VI hade kallats Vi skulle hafva kallats. I haden — I skullen — De hade —„ De skulle — Futurum.

Sing. Jag skall kallas. Jag skall hafva kallals. |Du skall kallas Du _

Han skall kallas Han _ —

Plur. Vi skola kallas Vi skola hafva kallats. I skolen kallas I skolen De skola kallas De skola — Imperativüs. Singularis, Pluralis.

i Pers. Kalloms. a. Pers. Kallas. a Pers. Kallens.

Infinitivus. Presens. Att kallas.

Perfekium.. Att hafva kallats. Futurum. Att skola kallas.

Participum.

Presens.

Perfektum. Kallad.

Futurum. Skolande kallas.

Så böjas orden Hata, Plantera, Rita, Spela, Älska, m. fl.

Anm. i. Efter denna konjugation böjas de flesta Svenska verber; serdeles de, som äro hänledda från andra ord. I synnerhet märkas här följande: a) Inchoativa på nay t. ex. Rodna, vakna, o. s. v.58

b) Frequentativa verber; t. ex. Doppa, Måtta, Vakta.

c) De flesta verber på ska , la, ra, sa, ta/ t. ex. Älska, Tala, Klättra, Visa, Hata. I synnerhet om dessa ändelser äro tilläggningsstafvelser; t ex. Grönska, Dubbla, Blixtra, Hälsa, Halta.

a. Till denna konjugation höra de flesta Svenska deponentier; t. ex Afundas, Brottas, Dagas Envisas, Frodas, m. fl.

3. Till denna konjugation böra följande oregelbundna verber.

Tres. lmperf. Perfekt. Sing.

Heter Hette Hetat.

Kan Kunde Kunnat.

Lefde Lefde Lefvat (Left).

Ligger Låg Legat.

Litar Litade) T .. .

UJr Liter Let }Lltat-

Sitter Satt Setat (Sutit).

Skall Skulle Skolat.

Tiger Teg Tegat.

Vet Visste Vetat.

Vetter Vette Vettat.

Vill Ville Velat.

Andra Konjugationen.

Presens ändas pS er; t. ex. Boj er. Köper. Imperjektum är likstafvigt med presens och ändas på de eller te efter konsonant; t. ex. Böjete., Köpte.

Perfektum har en stafvelse mindre än presens och slutas på t efter konsonant; t. ex. Boj*, Köp*.59 '

Aktiva och Neutrala Farmen. Indikativus. Konj unk ti vu s.

Presens.

Sing. Jag böjer o. s. v. Jag må böja. o. s. v.

Imperfektum. Sing. Jag böjde Jag skulle böja.

Perfektum. Sing. Jag har böjt Jag må hafva böjt.

Plusquamperfektum. Sing. Jag hade böjt Jag skulle hafva böjt. Futurum.

Sing. Jag skall böja Jag skall hafva böjt. Imperativus. Sing. Plur.

i Pers. Böjom. a Pers. Böj a Pers. Böjen.

Jnfinitivus. Presens. Att böja. Perjektum. Alt hafva böjt. Futurum. Att skola böja.

Participium. Presens. Böjande. Perfektum. Hafvande böjt. Futurum. Skolande böja.

Passiva formén. Indikativus. ' Konjunktivns.

Presens.

Sing. Jag böjes Jag må böjas.

Imperfektum. Sing. Jag böjdes Jag skulle böjas.\ 60

Perfektum.

Sing. Jag har böjts Jag må hafva böjts.

Plusquamperfektum.

Sing. Jag hade böjts- Jag skulle hafva höjts» Futuruia.

Sing. Jag skall böjas Jag skall hafva böjts.

Imperativas, Sing. Plur.

i Pers. Böjoms»

2 Pers. Böjs 2 Pers. Bojens.

Inßnitivus.

Presens. Att böjas.

Perfektum. Att hafva böjts.

luturum. Att skola böjas.

Participium.

Presens. —

Perfektum. Böjd.

Futurum. Skolande böjas. Så böjas orden Fälla, Plöja, Ringa *

Spränga, Stämma, Tänka, m. fl.

Anm- i. Många ord, som egentligen gå efter första, bojas i dagligt tal för korthetens skull efter andra konjugationen; t. ex. Spelar, Spelade (Spelte), Spelat (Spelt). Ändelsen på ar i presens utmärker dock -dem, som egentligen höra till första konjugation.

2. Då / eller r föregår, uteslutes ofta för välljudets skull ändelsen er i presens; t. ex. Jag begär, hor, tål i st. L. Jag begärer, galer, hörer, tåler. Orden Böra, Göra, Tåla, Töra kasta alltid bort er i presens; t. ex. Jag bör, Han gör.

3. Hafver, Hafva och Tores sammandraga» olta till Har, Ha, Törs.61

4- Verber, hvilkas gruadstafvelse ändas på K, P, S, T eller på enkelt_N, ändas för välljudets skull i imperfektet på te och i participium på ty t. ex. Krökte, Krökt i st. f. Krökde, Krakd. Detta sker för det lättare uttalets skull.

5. Fyratio verber bortkasta e i presens och a i infinitivus; t. ex. Jag tror, Att tro+ i st. f. Jag troer, Att troa. Detta sker for att undvika vokalmötet. — Dessa verber ändas alltid i imper-fektet på dde: t. ex. Jag troddes i perfektet på tty t. ex. Jag har trott, och i participium på nde, t. ex. Troende. Orden Dör, Får, Går, Ler, Ser, Stårj bilda participet sammaledes; t. ex. Döende, Fående, i stället for Döande, Fåande o. s. v.

6. Till denna konjugation höra några deponen-tier; t. ex. Blygas, Förgås, Täckas, m. fl.

7. Somliga verber, i synnerhet de, som ändas på jer, ändra vokal i imperfektet, perfektet och participium; t. ex.:.

Tres. Imperf. Perfekt. Part. Pass.

Bringar Bragte Bragt Bragt.

Bör Borde Bort —

Dväljes Dvaldes Dvalts —

Döljer Boide Dolt * Dold.

Gläder Gladde Gladt Gladd.

Glädjer Glädde Gladt Glädd.

Gör Gjorde Gjort Gjord.

Kräfver $Kräfde Kräft Kräfd.

/Kräfde Kraft Krafd.

Lägger Lade Lajfgt Laggd.

Qväljer Qvalde Qvalt Qvald.

Smörjer Smorde Smort Smorde.

Spörjer Sporde Sport Spord.

Städjer Stadde Stadt Stadd.

Säger Sade Sagt Sagd.

Säljer Sålde Sålt Såld.

Sätter Satte Satt Satt.

Täljer Tålde Talt Talt.

Tämjer Tämde Tämt Tämd.

Tämer Tämde Tamt Tamd.6a

Tores Tordes Torts —

Väljer Valde Valt Väld.

Vänjer Vänjde Vänjt Vänjd (mindre brukligt).

v.. (Vände Vänt Vänd.

Vaner fyande Vant Vand.

8. Till denna konjugation höra följande oregelbundna verber, utom de i förra anm. uppräknade.

Pres. Imperf. Per/. Part. Pass.

Dör Dog Dött Död.

Får Fick pl. Fingo Fått Fången.

Går Gick pl. Gingo Gått Gången.

Hafver Hade Haft Häfd.

Ler Log Lett —

Mäter Mätte Mätt Mätt.

(Mätit) (Mäten).

Ser Såg Sett Sedd.

Skiljer Skilde , Skilt Skiljd.

Står Stod Stått —

Stödjer Stödde Stödt Stödd.

Sämjer Sämdes Sämts Sämd.

Tvår Tvådde Tvagit Tvagen.

(Tvått) (Tvådd).

Tredje Konjugationen.

Presens ändas på er; t. ex. Tager. Imperfektum har en stafvelse mindre än presens och ändas på konsonant; t. ex. Tog.

Perfektum är likstafvigt med presens' och ändas på it; t. ex. Tagrt.

Aktiva och Neutrala Formen. Indikalivus. Konjunkti v us.

Presens.

Sing. Jag tager Jag må taga.

Imperfektum. Sing. Jag togo. s. v. Jag skulle laga, o. s. v. Plur. Yi togo Vi skulle taga.63

I togen I skullen taga.

De togo De skulle taga.

Perfektum. Sing. Jag har tagit Jag må hafva tagit.

Plusquamperfektum. Sing. Jag hade tagit Jag skulle hafva tagit. Futurum.

Sing. Jag skall taga Jag skall hafva tagit. Imperativus. Sing. Plur.

i Pers. Tågom. 3 Pers. Tag 2 Pers. Tagen, tager. Infinitivus. Presens Att taga. Perfektum Att hafva tagit. Futurum Att skola taga.

Participium. Presens Tagande. Perfektum Hafvande tagit. Futurum Skolande taga.

Passiva Formen. Indikativus. Konjunktivus.

Presens.

Sing. Jag tages Jag må tagas!

Imperfektum. Sing. Jag togs Jag skulle tagas.

Perfektum.

Sing. Jag hafver tagits Jag må hafva tagits.

Plusquamperfektum. Sing. Jag hade tagits Jag skulle hafva tagits. - Futurum.

Sing. Jag skall tagas Jag skall hafva tagits.64

Imperativus. Sing. Plur.

i Pers. Tågoms, a Pers. Tags a Pers. Tagens.

Infinitivus. Presens Att tagas. Perfektum Att hafva tagits. Futurum Att skola tagas. Participium.

Presens —

Perfektum Tagen.

Futurum Skolande tagas.

Så böjas orden Draga, Fara, Falla, Bedja, Blifva, Finna, Gjuta, Gråta, Hålla, Ryta, m. fl.

Anm. t. Denna konjugation tyckes hafva varit den äldsta Och innefattar de vanligaste verber. Den förminskas dock mycket,, emedan man i dagligt tal ofta böjer dess ord efter andra konjugationen.

2. Denna konjugation har en egen form för imperfektet i konjunktiven. Den bildas af pluralis i indikativets imperfekt, då i stället for o man sätter e; t. ex. Jag funne, Jag funnesy i st. f. Jag skulle finna, o. s. v.

3. Verber, som i'infinitivus slutas på la eller ra, bortkasta er i presens; t. ex. Jag gal, Jag mal, Jag bär, Jag far, i. st. f. Jag galer, o. s. v.

4. Verber, som böjas efter denna konjugation, förändra aldrig sina konsonanter, med undantag deraf, att V och J någon gång inskjutas. — Deremot förändras i imperfektet grundvokalen bos dem alla, utom i orden Komma och Sofva. Härvid märkas följande reglor:

Långa vokalen /i bytes till O: t. ex. Fara, för, Draga, drog.

TJndantag: Vara, var, pl. voro.65

Lfinga vokalen J bytes till Ey t. ex. Gråta gret, Låta let, (gifva ljud).

Undant. Leila, lät (hjelpverb), Slà, slog.

Korta vokalerna A och A bytas till Oy t. ex. Falla föll, Hålla Höll. Und. Varda, Vardt, pl. Vordo. /

Långa vokalen I bytes till Ey t. ex. Bita, bet.

(Jndant. Gifva, gaf, pl. gåfvo.

Korta vokalen I bytes i imperf. sing. till A och i plur. till Uy t. ex. Finna, fann, funnoy Binda, band, bundo.

U bytes till Öy t. e. Bjuda, bod.

Y bytes i imperf. singularis till Ö och i pluralis samt i prefekt och participier till Z7; t. ex. Frysa, frös, fruso, frusit, frusen. Hvardagssprå-ket bibehåller dock vanligen Ö också i pluralis af imperfektet; t. ex. De kröpo, flögo, o. s. v.

O förekommer blott i ordet Löpa, lopp, lupit.

Dessa vokalforändringar sträcka sig äfven till andra tempora, efter följande reglor, a) Då verbet blott en gång ändrar vokal i imperfektet, bibehålles denna nya vokal i hela imperf. så väl in-dik. som konjunkt.; t. ex. For, foro, fore. Men alla öfriga tempora behålla den vokal, som finnes i presens; t. ex. Far, farit, farande, faren, b) Då verbet två gånger ändrar vokal, behålies första vokalen i sing. imperf. ind.; t. ex. Jag bar, du bar, han bar. — Andra vokalen behålies i hela pluralis och i imperf. konj.; i prat och i partic. perf.: t. ex. Vi buro, jag bure, jag har burit, buren. I öfriga böjningar bibehålles den vokal, som finnes i presens. Und. Dräpa.

5. For öfrigt märkas följande oregelbundna ▼erber!

Presens. Imperf. Perf. Part. pass.

Beder Bad (pl. bådo) Bedit (Bedt) Bedd.

Bär Bar buro Burit Buren.

Dräper Drap dråpo Dräpit Dråpen.

Dräpte Dräpt Dräpt —66

(-t '

Förgäten Förgät (pl. felas) Förgätit Förgäten

Hiolnp,- iHa,P hulP° HulP't Hu 1 pen.

njeipei |Hjelpte Hjelpt Bjelpt.

Hafver iHof Häfvit Hafven,

ti al ver |Häfde Haft Häfd.

T.. (.Las (pl. felas) Läsit Läsen.

Laser ^ Läste Läst Läst.

f Sang (sungo) Sungit Sungin.

Sjunger <Söng — —

(Sjöng Sjungit Sjungen.

(Sänk. (sunko) Sunkit Sunken.

Sjunker <Sönk — —

(Sjönk Sjunkit Sjunken.

gÄ'-fe"s) sar

e.. , (Stalp (stulpo) Stulpit Stulpen

Stjelper JStjel^e r Stjelpt Stjelpt.

Skär Skar skuro Skurit Skuren.!

Stjäl Stal stulo Stulit Stulen.

c ... (Svalt svulto Svultit Svulten.

Svälter ^Svälte Svält gyält

Svärjer <Sy0J. svuro Svurit Svuren. Svar (

,r=! (Vax (vuxo) Vuxit Vuxen.

Vaxer \ Växte Växt Växt.

Äter Ät Ätit Äten.

6- Många neutrala verber i denna konjugation hafva sina motsvarande aktiver i andra konjugation en; t. ex.:

Presens. Imperf. Perf.

Neutr. Brinner. Brann Brunnit.

Act. Bränner Brände Bränt.

Neutr. Faller Föll Fallit.

Act. Fäller Fällde Fällt.

Men denna skilnad iakttages ej så noga, i synnerhet då presens är lika, t. ex.

Neutr. Smäller Small Smullit.

Act. Smäller Smällde Smällt.

Neutr. Väger Vog Vägit.

Act. Väger Vägde Vägt.67

f]. Några verber, som fordom hört till denna konjugation, hafvet blifvit förändrade i perfektet, så att de nu höra till andra konjugationen; t. ex. Får Fick Fått (ford. Fångit).

Går Gick Gått (Gångit).

Står Stod Stått (Ståndit).

8. Somliga verber kunna böjas både efter första och tredje konjugationen; t. ex. Simmar Simmade Simmat.

Simmar Samm Summit.

Tvingar (Tvingade Tvingat.

Tvingar Tvang Tvungit.

q. Några verber kunna böjas både efter andra och tredje konjugationen; t. ex. Gräfver Gräfde Gräft.

Gräfver Grof Gräfvit.

Smider Smidde Smidt,

i Smider Smed Smidt.

Allmänna anmärkningar om Verberna.

Om bildandet af Modus.

1. I Svenskan finnes egentligen, utom Indikati-vusj Konjunktivus, Imperativas och Infinitivus, en modus för hvarje af de hjelpverber, som bestämma modus. Således utmärker hjelpverbet Måste, att något nödvändigt skall ske, och dermed bildas alltså ett slags nödvändighets sätt-, t. ex. Jag måste kaUa, Jag måste hafva kallat, o. s. v.

2. Hjelpverbet Böra utmärker, att något bör ske, och bildar således ett förmanande sätt i t. ex. Jag bör kalla, Jag borde kalla, Jag bör hafva kallat', Jag borde haf vi kallat, o. s. v.

3. Hjelpverbet Kunna utmärker, att något möjligtvis kunde ske, och bildar således ett möjlighets sätt; t. ex. Jag kan taga, Jag kunde taga, Jag kan hafva tagit, Jag hunde hafva tagit.

4. Hjelpverbet Vilja utmärker, att man vill, att något skall ske, och bildar således ett viljande sätt', t. ex. Jag vill taga, Jag vill hafva tagit, o. s. v.68

5. Hjelpyerbet Låter utmärker, att handlingen sker genom andra; t. ex. Han låter taga.

6. Hjelpverberna Lära och Tora utmärka en gissning och bilda således ett gissande eätt; t. ex. Han lär komma, Du torde finna. Denna modus utmärkes äfven af hjelpverbet Skall; t. ex. Han skall komma, Han skall hafva förlorat, o. s. v.

Dessutom hade fornspråket en egen böjningsform för presens och imperfektum konjunktivi. Den slutades i presens alltid på e; t. ex. Jag kalle, Du kalle, Han kalle, fi kalle, I kallen, De kalle; likaså Jag böje, Jag tage, i st. f. Jag må kalla, o. s. v. Jag må böja, Ja,g må taga. — Imperfektum af denna form var i första och andra konjugationen lika med indikativus imperfektum; t. ex. Jag kallade, Jag böjde, i st. f. Jag skulle kalla, Jag skulle böja. Uti tredje konjugation har Imperfektum, såsom förut (p. 64) är anmärkt, en egen form; t. ex. Jag toge, i st. f. Jag skulle taga. Dessa former af konjunktivus förekomma ännu ganska ofta, och bild» ett änskningssHd, (modus optativus), stundom en ren konjunktivus, liktydig med den vanliga, som bildas medelst hjelpverberna Må och Skulle, Fullständigt exempel af denna gamla och enkla form for konjunktivus, äfven uti Nysvenskan, finnes i bihanget, vid anförapdet af de äldre konjugations-formerna.

Dessa alla modus (sätt) gränsa nära intill hvarandra och utgöra en kedja af uttryck för händelsen från dess nödvändighet ända till fullkomlig ovisshet, t. ex. Måste utmärker nödvändighet, Bör pligt, Får tillåtelse, Må

medgifvande, Kan förmåga, Vill böjelse, Ltir sannolikhet, Tör gissning. De kt*nna ofta användas, det ena i stället för det andra. Men för redighetens skull har man i konjugationerna blott upptagit den vanligaste konjunktiva formen.

Om de Neutrala Verbernas konjugation.

x, Neutrala verber konjugerad alldeles som de aktiva, men sakna passivtjm.69

a. Neutrala verber kunna nyttjas i passiva formen , men blott såsom impersonella verber; t. ex. Det sofves, Det fjeskades, Det spatseras.

3. Mång» neutrala verber upptaga perfektum par-ticipiuro från passiva formen, men i neutral bemärkelse. Detta bänder serdeles a) med verber, som utmärka rörelse, t. ex. Af seglad, Flyktad, Bortrest, Afgången, Fallen, i st. f. Hafvande flyktat, Hafvande af seglat, o. s. v. b) med inchoativa verber; t. ex. Bleknad, i st. f. Hafvande bleknat.

4- De neutrala verber, som sålunda upptaga perfektum participium passivum, kunna med hjelpverb bilda en egen form uti perfektum och plusquamper-fektum; t. ex. Jag är af seglad, i st. f. Jag har af seglat. Han är kallnad, i st. f. Han har kallnat.

5. Några neutrer nyttja perfektum participium från passiva formen och i passiv bemärkelse; t. ex. Vägen är Faren, Gängen, o. s v.

6. Flere verber, i synnerhet neutrala, antaga i vissa ordställningar ett s till presens participium; t. ex.: Han tom springandes, Hon är icke till troendes, Det är ej till görandes.

Om Passivernas' konjugation.

1. Utom den passiva form, som förut är upptagen vid konjugationerna, finnas andra, som i dagliga bruket nästan oftare förekomma. De bildas medelst hjelp-verberna Vara, Blifva och Varia. Att sålunda genom hjelpord vidlyftigare uttrycka, hvad man eljest kan säga i kortare form, kallas att göra Omskrifningar (Pe-rifraser). Således Sr Att skola vara kallad en omskrifning i st. f. Att skola kallas.

2. Med Vara konjugeras passiverna sålunda.

Indikativus. Konjunktivus.

Pres. Jag är kallad, o. s. v. Jag må vara kallad,

o. s. v.

Imperf. 'Jag var kallad, o. s. v. Jag skulle vara kallad, o. s. v.

Petf. Jag ihar varit kallad Jag m& hafva varit

kallad.7°

Plusqu Jag hade varit kallad Jag skulle hafva varit

kallad.

Fut. Jag skall vara kallad Jag skall hafva varit

kallad.

Irnp. Sing. a pers. Var kallad.

Plur. i pers. Varom kallade.

— 2 pers. Varet) kallade.

Inf. Pres. Att vara kallad.

Pret. Att hafva varit kallad.

Fut. Att skola vara kallad.

Part. Pres. Varande kallad.

Preter. Hafvande varit kallad.

Fut. Skolande vara kallad.

Detta sätt att bilda passivum har likhet med Fransyska språkets, der passivet endast på sådant vis kan uttryckas; t. ex. Je suis blessé = Jag är sårad eller Jag såras.

3. Med Blifva konjugeras passiverna på samma sätt, endast att man sätter Blifva i st. f. Varai t. ex. Pres. Jag blifver kallad, Imperf. Jag blef kallad, Perf. Jag har blifvit kallad, o. s. v. — Detta sätt att bilda passivum bar likhet med Tyska språkets, der passivum endast på sådant vis kan uttryckas; t. ex. Ich werde gelobt = Jag blifver berömd eller Jag berömmes.

4- Med Varda bildas passiver på samma sätt och nästan med samma betydelse som med Blifva; men actaga i perfekt, och plusquamperfekt hjelp verbet Jr i st. f. Har,- t. ex. Pres. Jag varder kallad, Imperf. Jag vardt kallad, Perfekt. Jag är vörden kallad, o. s. v. Dessa former användas dock sällan.

5. Dessa fyra olika former för passivet hafva också något olika bemärkelse. Formen med Vara antyder något förflutet; t. ex. Jag är sårad, o. s. v. Formen på S antyder ett närvarande förhållande; t. ex. Jag såras. Formen med Blifva och Varda antyder ett tillkommande; t. ex. Jag blifver sårad, — Dessa olika former kunna åt Svenska språket gifva mycken omväxling, och bestämdhet i uttrycket.71

Om Deponentiernaa konjugation.

1. Deponenderna konjugeras efter passiva formen. Dock märkes dervid följande.

2. Många deponentier upptaga från aktiva formen presens af participium; t. ex. Afundande, Ändande, Hämnande, Knoppande, Tredskande.

3. Några deponentier behålla perfektum participium af passiva formen med dess passiva bemärkelse; t. ex. Afundad, Hämnad. Derföre får passiva om-skrifningen också en passiv bemärkelse; t. ex. Han är afundad,• då deremot Han har afundats har aktiv bemärkelse.

4> Några deponentier, serdeles inchoativerna, behålla perfektum participium af passiva formen, men nyttja den i neutral bemärkelse; t. ex. Tirad, Åldrad, lika med Hafvande tårats. Derföre får passiva om-skrifningsformen också en neutral bemärkelse; t. ex. Ögat har varit fåradt är lika med Ögat har tårats.

5. Ännu andra deponentier upptaga alldeles icke perfektum participium af passiva formen. Man kan t. ex. icke säga Ändad, Hoppad af deponenderna Andas och Hoppas. Derföre kunna dessa deponentier icke antaga omskrifningsformen. Man kan icke säga t. ex: Jag har varit andad, Du har blifvit hoppad, i st. f. Jag har andats, Du har hoppats.

Om Imperaonaliernaa konjugation.

1. Impbrsonaliebna äro af två slag. a) Egentliga Impersonalia eller sådana, som hvarken kunna tänkas eller uttryckas i någon annan person än den tredje, t. ex. Det regnar. Det händer. Man kan hvarken tänka eller säga Jag regnar, Du händer, b) Oegentliga Im-pehsonalia eller sådana, som kunna tänkas oeh stundom äfven uttryckas i första och andra person samt i pluralis; t. ex. Det ångrar, Det vämjes. Man kan säga Jag ångrar, Vi vämjas.

2. Egentliga Impebsonalier finnas endast i tredje person singularis, och konjugeras der som vanligt; t. ex. Det snögar, Det snogade, Det har snögat, o. s. v.86

3. Oegibtliga impkusokaliea hafva ett dubbelt konjugationssätt. a) De konjugeras med personer så- > som vanliga verber; t. ex.: Jag ångrar, Du ångrar. Han ångrar, Fi ångra, m. m. Jag ledes, Du vämfes, 0. s. V. b) De konjugeras också som impersonalier, då det personliga begreppet uttrycket genom ett tillagdt personligt pronomen, t. ex. pres. sing. i pers. Det ångrar mig. 2 pers. Det ångrar dig. 3. pers. Det ångrar honom. Plur. i pers. Det ångrar oss. 2 pers. Det ångrar eder. 3 pers. Det ångrar dem. Imperf. Sing. i pers. Det ångrade mig. 2 pers. Det ångrade dig, o. s.

v. På samma sätt Det ledes mig, dig, honom, o. s. v.

Om honjugationen af sammansatta Verber.

1. Verber sammansättas ofta med adverber, t. ex.: Borttaga, Hemföra, Inkasta, Nedlägga, Uppröra, Utdrifva, m. fl. eller med prepositioner, hvilka då antaga adverbial bemärkelse; t. ex. Af kasta, Kringvri-da, Medföra, Pålägga, Åtdraga, m. fi.

2. Dessa verber böjas på tvenne sätt. ,a) Antingen med ad verbet före, och erhålla då utseende af vanliga verber; t. ex. Jag borttager, Du borttager, o. s. v. Jag nedlägger, Jag afkastar, o. s. v. b) Eller med adverbet efteråt; t. ex. Jag tager bort, Du tager bort, o. s. v. Jag lägger ned, Jag kastar af o. s. v.

Detta är dock icke händelsen med alla sådana verber. Man kan säga Kasta in, men icke Billa in. k andra sidan kan man säga Han bryr sig om, Han drejar bi, men icke Han ombryr sig, Han bidrejar.

Man har inga reglor for dessa förändringar, utan de måste läras af bruket.

Kap. VID.

Om Partiklar.

i. Partiklarne indelas i Aàoerber, Prepositioner, Konjunktioner och Interjektioner.73

De äro alla Indeklinabla, det vill säga, kunna ej böjas

Adverber.

Adverbium (Omständighetsord) nyttjas att närmare bestämma ett adjektivum eller verbum till rum, tid, mängd, eller någon annan omständighet: t. ex. Han kommer hit. Han föll straxt. En ganska stor krigshär.

Anm. i. Ett adverb kan äfven läggas till ett annat adverb; t. ex. Ganska snart. Icke illa.

a. Adverber äro förkortade uttryck i st. f. ett nomen eller pronomen med preposition; t. ex. Hem i st. f. till hemmet. Nedifrån i st. f. från nedra sidan. Hädan i st. f. från detta stället. Deraf, i st. f. af detta.

3. Adverber äro af två slag. a) Rena Adver-

' BEB, som bildas af ett nomen, verb eller partikel, eller som innefatta begreppet af sådana; till ex. Hemma, Görligt, Utifrån, b) Phomomibal-adver-ber bildas af pronomina eller innefatta begreppet af sådana, t. ex. Här, Hvart, Derifrån, Nu, Så. I nedanstående afdelningar äro först upptagna de rena, sedan pronominal-adverberna.

3. Somliga adverber bestämma rummet, hvar något sker, och det uti fyrfaldigt hän- -seende, neml.:

På TiU Från Genom

hvad rum. hvad rum. hvad rum. hvad rum. Hemma Hem Hemman Hemigenom

— Hemåt Hemifrån — Inne In Innan Inigenom.

— Inåt Inifrån —

Framme Fram Framman Framigenom

— Framåt Framifrån —•

474

Norr Norråt Nordsn Norrigenom.

— Norrut Norrifrån — o. s. v. o. s. v. o. s. y. o. s. v. Hvar? Hvart? Hvadan? Hvarigenom? Hvarest? Hvarthän? Hvarifrån? —

Här Hit Hädan Härigenom.

— Hitåt Härifrån — Der Dit Dädan Derigenom. Derest Ditåt Derifrån — Derstädes Derhän — —

m. fi. m. fl. m. fi. m. fl.

4» Somliga adverber bestämma tiden, när något sker; t. ex. Fordom, Längesedan. Hyss, Straxtj Snart, Tidigt, Sent, m. fl. När, Nu, Ännu, Emedlertid, Undertiden; Förut, Då, Sedan, Derefter, Sedermera, m. fl.

5. Somliga bestämma huru ofla något sker; t. ex. Aldrig, Sällan, Stundom, Ibland, Ofta, Alltid ►

Anm. I Svenskan finnas inga enkla pronomiaalad-verber, som bestämma, huru ofta något sker.

6. Somliga adverber bestämma sättet, huru något sker; t. ex. Vä 1, Illa, Lätt, Sakta, Förgäfves, Tydligen, Rätteligen, m. fl. Huru? Huruledes? Hvarmed? Hvarigenom? Så, Således, Sålunda, Sammaledes, Annorlunda, Annars, Eljest, Dock, Likväl, Ändå, Härmed, Dermed, Dymedelst, Derigenom, m. fl.

Anm. i. Hit böra neutrerna uf nästan alla adjektiver; t. ex. Blodigt, Fritt, Godt, Rent, m. fl. .Dessa adverber slutades i äldre tider oftast på liga.75

eller ligen; t. ex. Renliga, Renligen; samt i äldsta tider på lika; t. ex. Renlika.

7. Somliga bestämma orsaken, hvarföre nägot sker; t. ex. Hvarföre? Hvi? Hvaraf? Derföre, Deraf, Fördenskull, Alltså, Ty, m. fi.

Anm. i. I Svenskan finnas inga rena adverber, som bestämma orsaken, hvarföre någor sker.

2. Ty nyttjas numera oftast som konjunktion; fordom hette det Dy, och var ofta adverb, t. ax. Ty vill jag ej för fåfäng ära slafva.

8. Somliga bestämma myckenheten; t. ex. Öfverflödigt, Förmycket, Mycket, Ganska, Tillräckligt, Nog, Lagom, Föga, Litet, För-litet, m. fl.

Anm. I Svenskan finnas inga enkla pronominal-adverber, som bestämma myckenheten.

9. Somliga bestämma vissheten, och äro antingen a) Frågande; t. ex. Ju? Månne? b) Tvekande; t. ex. Kanske> Möjligtvis, Tör" hända, c) Jakande; t. ex. Sannerligen, Säkert, Visserligen, d) Nekande; t. ex. Icke, Ingalunda.

Anm. I Svenskan finnas inga enkla pronominal-adverber, som bestämma vissheten.

10. Somliga bestämma likheten, huru något sker, t. ex. Hjeltelikt, Sagolikt, Sannolikt, m. fl. Huru; Så, Likaså m. fl.

Anm. Med orden Huru och Så kan man bilda sammansatta pronominai-adverber af all^ slag; utom sådana, som bestämma till orsaken; t. ex. Huru långt? Så nära, Huru snart? Så ofta, Huru lätt

Så mycket, Huru säkert?76

Anmärkningar om Adverberna.

i. Pronominal-adverber bärledas från pronomen Determinativum, Demonstrativum, Relalivum och In-terrogativum ; och bibehålla hvardera bemärkelsen af det pronomen, hvarifrån de bärledas. De två förstnämnde äro sinsemellan nästan alltid lika till formen, likaså de två sednare, t. ex.:

Determin. Demonsirat. Relativ. Jnterrog. Till Rum. ' Der Der Hvar Hvar

Dit Dit Hvart Hvart?

— Tid. Då Då När När?

— Satt. Så ^ Så Huru Huru?

— Orsak. Deraf Deraf Hvaraf Hvaraf? i. De interrogativa och relativa adverberna åtskiljas lätt genom satsens innehållet, ex. Hvarifrån (interrog.) kommer du? Jag kommer från Stockholm, hvarifrån (relät.) jag for kl. tre.

3. De demonstrativa och determinativa adverberna äro nästan lika. De åtskiljas derigenom, att ett demonstrativt adverb har afjeende pS det föregående, men ett determinativt på det efterföljande, som tydligare ses af följande uppställning:

Demonstr. Du bor i E.om. Der bor Karl-Delerm, Du bor der, hvarest Karl bor, Demonstr. Hes om sommaren. Då äro vägarne goda, Determ. Res dà, när vägarna äro goda. Demonstr. Strid med mod! Så gjorde Karl 12. Determ. Strid så, som Karl 1a gjorde, o. s. v.

Dessutom höra till demonstrativa adverber följande: Hår, Hit, Hädan, Härigenom, Nu, Härmed.

4. Pronominal-adverber sammanbinda satser, äfven så väl som pronominal-konjunktioner, och förtje-nade derföre i detta afseende också namn af konjunktioner. Men de förut begagnade namnen användas äfven här för att undvika förvillelse,

5. Några rena adverber kunna kompareras; t. ex. Ofta oftare oftast, Väl bättre bäst, o. s. v.

6. Flera adverber äro i sig sjelfva substantiver eller pronomina med kasuab-ändeUen bibehållen frän77

fornspråket; t. ex. Lagom är gamla dativens pluralis af Lag, betyder derföre enligt lagarna. — Ty eller Dy är gamla ablativens singularis af Den och betyder derföre af den, o. s. v.

Om Prepositionerna.

11. Prepositioner (Bestämningsord) • sättas vid nomina, för att på detta sätt närmars bestämma ett förhållande, som man ej kan eller vill bestämma genom adverb; t. ex. Han kommer till fäderneslandet, i st. f. ad verbet Hem.

12. Prepositioner finnas af många slag. De vanligaste äro följande: a) De, som nyttjas för att bestämma till rum; t. ex. Bakom, Framom, Förbi, Hos, Ofvanpå, Öfver, At m. il. b) De, som nyttjas att bestämma både till tid och rum; t. ex. Före, I, Kring, Om, På, Vid, Under, m. fi. c) De, som nyttjas att bestämma sättet och andra förhållanden: t. ex. Af, Genom, Med, Utan, m. ß.

Anm. Några prepositioner kunna icke st& ensamma, utan äro alltid fästade vid andra ord, och kallas derföre OItskiljeiiga (Inseparabh) prepositioner; också Phefixeb. Sådana äro Be befalla, Bi bifalla, Er ernå, För förtära, Miss missvext, O ovan, Ser serskild, Fan vanställa, V eder vedervärdig m. fl.

Om Konjunktionerna.

13. Konjunktioner (Bindorü) kallas de partiklar, som nyttjas att sammanbinda satser. De äro af åtskilliga slag; såsom:

Anm. Rera Konjunktioner kallas de, som sammanbinda tvenne sins emellan oberoende satser. Hit78

höra blott Copulativæ och Disjunktivæ. Phono-MiNjtL-KoNJUüKTioNER kallas de, som sammanbinda en bisats med hufvudsatsen. Hit höra alla öfriga konjunktioner. 14. Copdlativæ (Förenande) Både, Och, Ock, m. fl,; t. ex. Fadren kom och modren gick.

Anm. Skillnaden emellan Och samt Ock är följande. Ock nyttjas, då det bemärker det samma som Äfven eller Också, t. ex. Fadren dog. Efter två år dog modren ock (äfven). Och nyttjas i alla'andra fall; t. ex. Fadren och modren dogo.

• i5. Disjunctivæ (Söndrande) Eller, Hvarken, Men, Utan, m. fl.; t. ex. Fadren kom, men modren gick. Han hvarken äter eller dricker.

,16. Condition al es (Villkorliga); t, ex. Allenast, Öm, Sd framt, m. fi.; t. ex. Min far hjelper mig, om jag är flitig. Spring, sä framt (att) du vill komma undan.

17. CoNCESSivk (Medgifvande)v; t. ex. Ehuruväl, Fastän, Oaktadt, m. fl.; t ex. Han hlef slagen, fastän (att) han var stark.

18. Caussales (Härledande); t. ex. Alldenstund, Emedan, Eftersom, Ty, Att, m. fl.; t. ex. Han kunde ej komma, emedan (att) han var sjuk. Ingen kan tjena två herrar, ty (att) han antingen skall hata den ena och den andra älska.

Se Tredje Delen 3 Kap. 3 § 4 anm.

3. 3.

Om Interjehtionerna.

Interjektioner (Ulropsord) ge tillkänna någon sinnesrörelse. De sättas utan be-79

stämd ordning blaijd de andra orden i en sats. Interjektionerna tillkännagifva olika känslor, såsom:

Sorg; t. ex. Ack! Fe!

Glädje; i. ex. Ha! Ha! Ha! Hej/ Hurra!

Smärta; t. ex. Aj! Aj!

Förundran; t. ex. Ah\ Åh)

Förlägenhet; t. ex. Hm! Hm!

Tystnad; t. ex. St!

Bifall; t. ex. Ja! Jo!

Afslag; t. ex. Nej!

Afsky; t. ex. Fy! Hu!

Förakt; t. ex. B ah! Pah! Jo pytt!

m. fi.

Anm. Skillnaden emellan J* och Jo fir följande: Ja nyttjas för att bejaka en jakande fråga; t. ex. Kommer Du? J/x! — Jo nyttjas a) att bejaka en nekande fråga; t. ex. Kommer du tji Jo.' b) Då den svarande tyckes hafva tvekat; t. ex. Kommer du? Jo! det gör jag väl.

Tredje Delen.

ALLMÄNNA SYNTAXEN.

Kap. I.

i. Syntaxis (Ordfogning) lärer att efter ett språks lagar sammansätta de enskilda orden så, att den åsyftade tanken derigenom rält uttryckes.3o

a. Hvarje språk har alltså sin egen syntax. Men emedan menniskoförståndet är sig öfverallt lika, så gifvas äfven uti alla språk vissa allmänna reglor för uttrycket och sammanbindningen af våra tankar. Sammanfattningen af dessa allmänna reglor kallas Allmän Syntax.

3. Förståndets handlingar äro tre: Begrepp, Omdöme, Slutsats. Om man t. ex. ser en fogel, så blir fogel ett begrepp. Om man sedan ser, att fogeln höjer sig i luften och försvinner, så tänker man: Fogeln flyger. Detta är ett omdöme. — Nu vet man, att det, som rör sig af sig sjelft, är lefvande; och man såg, att fogeln rörde sig af sig sjelf; deraf slutar förståndet till den satsen, all fo-geln är lefvande. Detta är en slutsats.

Enkelt Begrepp är föreställningen af ett enskildt föremål utan sammanbindning med något annat; t. ex. Häst, Bord, Gosse, Heder. Ett enkelt begrepp uttryckes vanligen med substantiver; men understundom äfven med adjektiver eller verber; t. ex. Den gode, Att skrifva.

5. Omdöme uppkommer, då man bestämmer det enkla begreppet antingen till handling, tillstånd eller egenskap; t. ex. Drängen hugger, Barnet faller, Himlen är hög.

6. Slutsats kallas den själens handling, då man af tvenne kända omdömen härleder ett nytt; t. ex, Gud är god; allt godt bör älskas: derföre bör Gud älskas. — All last är skadlig : lättjan är en last, derföre är lättjan skadlig.5i

Anm. i. De föregående omdömena kallas Premisser. '

3. Om någon af premisserna är falsk, så blir också slutsatsen falsk, t. ex. Att leka 'dr roligt. Man bör alltid göra det, som dr roligt,- derför* bör man alltid leka. Här är andra premissen falsk; derföre blir också slutsatsen falsk.

3. Oftast finnes blott en premiss upprepad, emedan den andra förutsättes, som allmänt bekant; t ex. Lättjan är en last,- derföre är lättjan tkadlig.

7. Sats kallas sammanfattningen af alla de ord, hvilka höra till uttrycket af ett omdöme eller en slutsats. Satser äro i anseende till utförligheten af tre slag: Enkla satser, Utbildade satser. Sammansatta satser.

Kap. n.

Om Enkla Satser.

1. Enkel Sats består af subjekt och ver-bum; t. ex. Fogeln flyger.

2. Subjekt kallas det, man talar om. Subjektet finnes, då man uppsöker verbet (flyger) och sedan sätter ordet Hvilken eller Hvilka framför och frågar; t. ex. Hvilken flyger? Jo, fogeln. Då är fogeln subjekt.

Reg. i. Subjektet uttrycker ett begrepp och är derföre vanligen ett substantiv eller pronomen. Men ibland stär ett adjektiv5a

eller verb som subjekt; t. ex. Den redlige högaktas. Att arbeta tröttar.

Reg. a. Om subjektet är nomen! eller pronomen, står det alltid i nonainativus; t. ex. Jag talar. Man kan ej säga: Mig talar.

Reg. 3. Om subjektet är v«rb, slår det i infinitiven, t. ex. Att leka roar.

Anm. Stundom kan en hel sats vara subjekt; t. ex.

All du är flitig, gläder mig *).

4- Verbet utmärker den egensiap eller handling, som i ett omdöme lägges till subjektet.

Reg. i. Verbet rättar sig efter subjektet till genus, numerus och person; t. ex. Gossen springer. Vi tala. Barnet har varit älskadt. Man kan ej säga: Gossen springa Vi talar. Barnet har varit älskad

*) Anm. Pronomen determinativum står ofta öfverflödigt framför subjektet; t. ex. Det var en gång en konung. De gingo, desso, herrar. , Det är ej underligt, att soldaten är slolt. -

**) Då verbet står i iraperativus, uteslutes subjektet; t. ex. Lägg bort boken.

a. Uti dagligt vårdslöst tal sätter man verbet oftast i singularis, fastän subjektet, är pluralis; t. ex. Gossarna springer. Vi talar. Men detta är orätt.

3. Pronomen Vi nyttjas om en person: a) Af regerande furstarom sig sjelfva; t. ex. Vi Karl Johan bjude och befallt o. s. v. b) Af författare; Vi kunna ej gilla denna sats.

4- Pronomen Du nyttjas: a) I förtroligt samtal till jemlikar: t. ex. Du hedersbroder.' b) Till tjenstfolkt. ex. Du skall borsta rocken, c) Då intet af—83

Reg. a. Om ett verb svarar mot två eller flera subjekt, slår/det i pluralis; t. ex. Gossen och hunden springa.

Und. t. Om båda subjekterna äro förenade med en disjunktiv konjunktion, står verbet i singularis; t. ex. Hvarken' gossen eller hunden springer.

i. Om subjekterna äro verber eller satser, så följer verbet i singularis; t. ex. Att dansa och leka är roligt. Att du arbetar, och att din bror reser, gläder mig.

3. Om ett kollektivt substantiv är subjekt, kan verbet stundom sättas i pluralis, fastän subjektet fir singularis; t. ex. Menniskorna delade sig. En hop gick åt öster, en annan åt vester. Ett par sprungo åt Norden.

4. Om predikatet är ett ord i singularis, så ställes verbet ofta i singularis, fastän det har två eller flere subjekter; t, ex. Mjölk och bär är en god sommarmat.

4- Satser äro i anseende till innehållet af tre slag; neml.: 1. Aktiva satser, då verbet är aktivt; t. ex. Drängen hugger. 2. Passiva satser; då verbet år passivt; t. ex. Veden hugges. 3. Neutrala satser, då verbet är neutralt; t. ex.

Fogeln flyger.

seende hafves på rang eller tittel; t. ex. Dumilde Gud.' Ditt kall är högt! o konung/ Du är dödlig, menniska.'

5. Pronomen Ni nyttjas för att undvika tit— telns upprepande.

6. I st. f. futurum nyttjas ofta presens; t. ex. Han kommer i morgons i st. f. Han skall komma. 84

Kap. m.

Om utbildade satser.

Utbildad sats kallas den, som är närmare bestämd genom Hufvudbestämning, Biord eller Bisatser.

Om satsers utbildande genom hufvud-bestämning,

•

i. Satsers utbildande genom hufvudbe-slämning beror på, af hvad slag satsen är. En aktiv sats utbildas med objekt. En passiv med agent. En neutral med predikat.

Aum. Dessa tre, Objekt, Agera och Predikat, kallas hufvudbestämningar ty genom deras tilläggande blir 6atsen förnämligast bestämd. Dock saknas ofta hufvudbesrtmning; i synnerhet predikat och agenten; t. ex. Du ser, Du ses, Du lefver.

a. Objekt kallas föremålet för den verkan, det aktiva verbet omtalar; t. ex. Fadren tager boken. Objektet i en sals finnes, om man upprepar verbet och subjektet (Tager fadren) och sedan sätter orden Hvem eller Hvad framföre och frågar; t. ex. Hvad tager fadren? Jo, boken. Då är boken objekt.

Reg. i; Om ett nomen eller pronomen är objekt, står det i ackusativen; t. ex. Solen värmer mig. Man lan ej säga: Solen värmer jag»85

Reg. 2. Om elt verb är objekt, står det i infinitivus, t. ex. Barnet lärer att läsa9')

Anm. i. Äfven ett verbum neutrum kan Lafva objekt, som då antingen måste uttrycka samma handling, som verbet; t. ex. Lefva ett gladt lif. Sofva den eviga sömnens eller uppkomma genpm sammandragandet af en hel sats; t. ex. Dansa honom trött, springa sig varm o. s. t. i st. f. Dansa, att hak blir trött, o. s.

a. Verber, som utmärka Anse, Kalla, o. s. v., kunna hafva två objekt; det ena namnet och den andra personen; t. ex. Han kallade Gossen Karl.

3. Stundom kan en hel sats vara objekt; t. ex. Han ser, att solen lyser. Jag tror, att han kommer **).

3. Agent kallas personen eller tinget, af hvilket subjektet emottager den verkan, som det passiva verbet omtalar; t. ex. Veden hugges aJ drängen. Agenten finnes, om maj» upprepar verbet eller subjektet (^Hugges, Vedenoch sedan sätter orden af hvem eller af hvad framför och frågar: Alf hvem hugges t>edei? Jo, af drängen. I)å är af drängen agent.

*) När ett verb är objekt, uteslutes ofta att i infi-nitiven; t. ex. Barnet lärer läsa. Efter hjelpverberna Uteslutes att alltid; t. ex. Han kan gå. Vi vilja springa.

**) i. När en hel sats är objekt, kan att uteslutas. Dä skall subjektet sättas i ackiisativen och verbet i in-finitiven; t. ex. Han säg solen lysa. Jag tror honom komma, i st. f. Han såg, att solen lyser. Jag tror, att han kommer. Detta sker i synnerhet, då ett pronomen är subjekt i den satsen, der att uteslutes.

a. Att uteslutes stundom, utan att satsen <or-ndras; t. ex. Jag tror, han kommer.86

Beg. i. Om elt nomen eller pronomen fir agent i en sats, står det alltid i ablati-vus; t. ex. Barn läras af föräldrar.

Reg. a. Om ett verb är agent, står det i infinilivus med aj eller genom framför sig; t. ex. Hästen tröttas af att springa.

Anm. En liel sats kan vara agent; t ex. Hästen tröttas af, att han sprungit.

4. Predikat kallas här det ord, som uttrycker den bestämning, hvilken genom det neutrala verbet lägges till subjektet; t. ex. Nordanvinden är kall. Predikatet finnes, om man först upprepar verb och subjekt Är3 Nordanvinden)j och sedan sätter ordet Hurudan framför och frågar: Hurudan är nordan-vinden? Jo, kall. Då är kall predikat.

Reg. i. Om, som oftast sker, elt adjektiv är predikat, så rättar det sig efter subjektet både till genus, numerus och kasus; t. ex. Modren är god. Barnet är godt.. Böckerna äro goda #).

*) i. Då predikatet svarar mot ett verb eller en bel sats, som är subjekt, står det i neutrum; t. ex. Att falla är farligt. Att du läser flitigt, är nyttigt.

2. Om predikatet är elt obestämdt superlativ» sättes det i singularis, fastän subjektet är pluralis; t. ex. Vägarna äro Last om sommaren.

3. Predikatet står vanligen i obestämda formen ; t. ex. Tornet är högt. Barnen äro glada,

TJnd. x. Predikatet står i bestämda formen, då orden bland dem eller bland alla, o. s. v. följa efter det, eller förstås dervid; t. ex. Gustaf Vasa87

Reg. a. Om ett substantiv är predikat, rättar det sig efter subjektet. Lill numerus och kasus, samt, sä vidt ske kan, till genus; till ex. Kristian var herrskare, Margareta var herrskarinna öfver hela Norden,

Reg. 3. Om ett verb är predikat, står det i infinitivus; t. ex. Boken är att köpa.

Anm. i. Om två eller flera subjekt finnas, står predikatet i pluralis; t. ex. Lejonet och tigern äro grymma. Men om två eller flera verber eller satser äro subjekt, står predikatet i singularis; t. ex. Att arbeta och att gä är helsosamt.

2. Om subjektet är kollektivt, sättes stundom predikatet likasom verbet i pluralis; t. ex. En del djur äro grymma.

3. Predikat kan äfven finnas efter aktiva och passiva verber; t. ex. Drängen hugger krokig. Tornet bygges spetsigt. Gossen kallas Gustaf. Han ansågs vanhedrad. Då ett verb är predikat till passivum, står det i infinitivus; t. ex. Han berättas hafva fallit, o. s. v.

§. a.

Om satsers utbildande med Biord.

i. Satsers utbildande med biord sker genom tilläggande af artikel eller adjektiv, eller genitiv, eller dativ, eller adverb eller nomen med preposition.

är den störste bland Sverges konungar. Gossen är den andre (bland sina kamrater).

2. Predikatet står i bestämda formen, då det anses förut omtaladt; t. ex. Den der är tjufven. Dome är den gode herden.88

a. Salser utbildas med Artikel, då antingen den obestämda eller bestämda tillägges: a) I)en obestämda artikeln nyttjas vid ett obekant eller obestämdt föremål; t. ex. En dräng hugger, b) Den bestämda artikeln nyttjas vid ett bekant eller bestämdt föremål; t. ex. Drängen hugger. Den gode älskas.

Reg. Artikeln rättar sig efter sitt nomen både till genus, numerus och kasus. Anm. Somliga språk hafva ej artiklar*).

*) Uti Svenskan åtskiljes ett femfaldigt bruk i afseende på artiklarnas användande. Man sätter neml. substantivet i) Utan all artikel; t. ex. Gosse. 2) Med obestämd artikel; t. ex. En gosse. 3) Med bestämd artikel; t. ex. Gossen. 4) Med pronomen Den, det, i st. f. bestämd artikel; t. ex. Den gosse. 5) Med både pronomen Den, det och den bestämda artikeln förenade ; t. ex. Den gossen. Vid hvarje af dessa fall märkas följande reglor:

Nomen utan artikel nyttjas.-

1. Då nomen substantivum är eller nyttjas materielt, t. ex. Han hugger ved. Du säljer• egendomar. Gift är skadligt. Dörren är gjord af tråd. Ära kan ej köpas.

2. I vissa talesätt, der objektet tyckes sammansmälta med verbet till uttryck af ett enda begrepp, t. ex. Skära säd, Plocka bär, Åka kana, Slå käglor. Spela kort, Ge anledning, Spränga berg, Bryta malm, o. s. v.

3. I sammandragen stil, t. ex. Skepp, gods, manskap, allt sjönk.

4- Enskilda namn; t. ex. Gustaf Vasa, Kristina, Sverge, Stockholm, Götaelf, Sulitjelma, o. s. v.

Und. Bestämda artikeln nyttjas:89

3. Satser utbildas genom Adjektiveb, Pronomihàl-àdjektiver och Participi-

1. I hvardagsspråket vid några en- och tvåstafviga namn; t. ex. Eken, Hjelmen, Buren, Gäddan, m. fl.

2. Vid vissa korta, mycket kända historiska namn, t. ex. Görtzen, Sturen, Trollen, m. fl.

3. Vid namn på några Svenska sjöar och flera bergssträckor; t. ex. Venern, Mälaren, Seved-sen, Alperna, Pyreneerna, m. fl.

4. Vid namn på några floder; t. ex. Elben, PVei-xzIn, Seinen, Ljusnan.

5. Vid några landskapsnamn; t. ex. Dalarna, Härjedalen, Lappmarken, Preussen, Turkiet.

6. Vid några länders namn, härledda från latinska namn på tay t. ex. Gallien, Skandinavien, Syrien.

5. De flesta utländska tittlar, t. ex. Assessor, Major, m. fl. och enkla, men flerstafviga Svenska; t. ex. Grefve, Konung, Öfverste, nyttjas utan artikel, då de stå framför sina nomina propria; t. ex. General Liljehök, Kamrer Ek, Konung Karl, Biskop Rydelius y likasom tittlar sammansatta med orden Höfding, Man, t. ex. Landshöfding Sparre, Länsman Röösgren. Komina appellativa på are och orden Furste, Herre, bortkasta e framför sina nomina propria; t. ex Kejsar Frans, Lackmakar Ahlbom, Furst Menzikoff, Herr Silfverstolpe.

Und. i. Följande tittlar behålla bestämda artikeln framför sina nomina propria. 1. Enstafviga Svenska tittlar; t. ex. Prosten Svedberg, Kusken Bergman. 2. Tittlar, bestående af sammansatta ord; t. ex. Fältmarskalken Stenbock, Bergsrådet Rinman, Storfursten Ernst, Kammarherren Silfverstolpe. 3. Stundom då både dop- och efternamn följa; t. ex. Hofjunkaren Erik Rålamb. 4 Följan-7°

er, hvilka läggas till substantiver och närmare bestämma dem; t. ex. Den starka drängen

de undantag från femte regeln, Adjunkten, Docenten, Notarien, Presidenten, Sekreteraren.

6. Det nomen substantivum, som är bestämdt genom ett föregående genitiv eller pron. possessivum, står alltid utan artikel t. ex. Gossens fader, Konnugens magt, Stockholms stad, Nyköpings län, Min far, Vàr vän.

7. Uti Värmning af föråldrad stil, mest i poesi.

Nomen med obestämd artikel nyttjas.

1. När ett föremål är bestämdt, af hvad slag det är, men likväl ej hvilket enskildt föremål deribland; t. ex. En regnskur kommer. Ett träd faller. Han är en hjelte. Karl den elftes största minister var en Oxenstjerna.

2. I st. f. Hvar och en; t. ex. En (Hvar och en) son bör vara tacksam mot sin far.

3. I st. f. En sådan som; t. ex. Han var en (sådan som) Sokrates. Gustaf den tredje var en Air-gmius i kärlek för vitterhet.

Anm. Pluralis af obestämda artikeln nyttjas endast uti vårdslöst tal i st. f. några,• t. ex. De voro ena (några) skälmar.

Nomen med bestämd artikel nyttjas.

1. Då ett föremål är förut omtaladt, eller så bekant, att det ej vidare behöfver bestämmas; t. ex. Generalen kommer. Han fruktar sanningen, som kan uppenbara hans brottslighet.

2. Då ett nomen commune skall utm&ika hela slägtet; t. ex. Tigern är det grymmaste djur Elefanten är stark.

Nomen med pronomen Den, det, nyttjas.•

i. Då det är bestämdt, af hvad slag ett före •91

hugger .den hårda veden. Denna modren hatar sjelfva sonen. Den förföljande segraren slår den förföljda fienden.

Reg. Adjektiver, pronominal-adjektiver samt participier skola alltid till genus

mål är; och det genom en följande relativ eller kon-junktional bisats bestämmes, hvilket enskildt föremål deribland, som omtalas; t. ex. Den konung, som ser sitt folk i fara, söker hjelpa det.

Nomen med både pronomen Den det och den bestämda artikeln tillsammans nyttjas.-

1. Då den relativa eller konjunktionala bisatsens innehåll är förut bekant, och således foremålet till en del kändt; t* ex. Den konungen i Frankrike, som mördades pä öppen gata, hette Henrik den fjerde.

Anm. Äfven då en- sidan relativ bisats förstås under, nyttjas detta, bestämningssätt; t. ex. Jag känner icke den mannen, (som I talen om).

2. Vid utrop; t. ex. Den stackaren! De menniskorna!

3. Då ett nomen sedan blir bestämdt genom ett verbum; t. ex. Sigismund hade den olyckan att fördrifvas.

Anm. Härifrån gör dock språkbruket många undantag; t. ex. Jag har anledning att tro. Han dog af glädje, att se sin sons ära, o. s. v.

*) i. Då med Majestät förstås sjelfva den rege-gerande personen; skrifver man Kunglig Majestät i st. f. Kungligt Majestät.

2. Man skrifver Ingenting, Någonting i st. f. In-tetting, Någotting, då orden stå tillhopa. Men åtskiljas de, heter det Intet ting, Något ting.

3. Då en tittel är af olika genus med sitt tillhöriga proprium; t. ex. Riksrådet Creutz, skall adjektivet, om det går förut, rätta sig efter titteln;^t.92

numerus, kasus och artikel rätta sig efter det substantiv, som de bestämma; t. ex. En god man, Den goda mannen. Ett godt barn, Det goda barnet, Goda männer, De goda männerna

ex. Det ryktbara riksrådet Creutz. Men ^omraer adjektivet efter som predikat, skal! det rätta sig efter nomen proprium; t. ex. Riksrådet Creutz var ryktbar.

4. Maskulinet af adjektiver i bestämda formen kan vanligtvis slutas i singularis på både a ocb e. Dock iakttages, att det slutas på e: 1) I högtidligare stil; t. ex. Den store mannen! 2) När adjektivet står. efter substantivet; t. ex. Karl den store. 3) När adjektivet står ensamt; t. ex. Den redlige högaktas. Om maskulina substantivet är ett dödt ting, ändas dess adjektiv alltid på aj t. ex. Den klara månan. Den stora 'skogen,

*) Då adjektivet står före substantivet, blir det oförändradt i alla kasus; t. ex. Den tolfte Karls doL. Men om adjektivet står efter substantivet, blir substantivet oförändradt, men adjektivet antar i genitiven ändelsen på s; t. ex. Karl den tolftes död.

**) Adjektivet har bestämd artikel, men ej substantivet: 1) Efter en genitiv; t. ex. Fadrens starka häst. 1) Efter pronomen possessivum; t. ex. Min god* far. 3) Merendels efter pronomen Denna; t. ex. Denna långa mur. 4) Efter pronomen Hvilken,- t. ex. Hvilken långa väg han sedan for. 5) Vid tilltal eller utrop; t. ex. Redlige vän/ 6) Då adjektivet är bestämdt med pronomen determinativum och substantivet med en relativ bisats; t. ex. Den store konung, som räddade Sverge. Med (den) första lägenhet, (som blifver).

Anm. Adjektivet Egen står alltid i obestämd form uti första, andra och femte händelsen; t. ex. Konungens egen son. Vår egen far. Men i bestämd form i de tre andra händelserna. Denna egna händelse.

***) Uti juridisk stil sättes ofta participium activum93

Anm. Denna bestämning kan äfven ske genom tillagg-da substantiver; t. ex. Konung Gustaf Adolf öfvervann

general Tilly. Den blifver då en slags kortare appositionsbisats.

4. Satser utbildas genom genitiver, som sättas framför subslanliverna och bestämma, hvilken .de tillhöra; t. ex. Herrens dräng, Trädets stam s).

Anm, Genitiven kan oflta uttryckas genom preposition; t. ex. Konungen af Sverge. Höjden af tornet, i st. f. Sverges Konung. Tornets höjd.

i st. f. passivum; t. ex. Hans innehafvande ämbete, i st, f. Det ämbete, han innehar.

*) i. Substantiver, som i nominativus slutas pS Sj x, z, brukas ej gerna i genitiven af obestämda formen; t. ex. En pr inses egenskaper. Ett huses prydnader. Man säger då häldre: Egenskaper hos en prins. Prydnader på ett hus.

2. Flera genitiver efter hvarandra undvikas; t. ex. Föreskrifter af professorerna i vettenskaper i st. f. Vettenskaper^ professorers föreskrifter.

3. Genitiven brukas ofta ensam, då dess substantiv förstås inunder; t. ex. Han for till landshöfdingen (boning). Han umgås med prostens (familj).

4> Genitiven sammansmälter i Svenskan ofta med sitt nomen till ett ord, t. ex. Näringsfrihet, Sanningsljus. Ofta försvinner likväl då geniüvi ändelse på »s t. ex. Stenmur, Trädstam.

5. Namnen på Svenska landskap, härad, socknar, städer o. odyl. kunna sättas i genitivus med sina ap-pellativer efteråt; t. ex. Carlstads län, FrycksdaU härad, Lysviks socken, Stockholms stad, m. fL i st. f. häradet Frycksdalen, socknen Lysvik, staden Stockholm, Appellativet Län står alltid efter sitt proprium.

Anm. i. Om dessa namn slutas på s eller på vokal, antaga de icke genitiva ändelsen på s,- t. ex.94

5. Satser utbildas med Datfver, då man vill bestämma , dt eller för hvilken något sker eller är; t. ex. Gif slanten dt barnet. Sverge är kallt för lejonet

Vesterås stad, Örebro län, Kumla härad, Öfversta by. Äfven framför andra ord: Falu koppar, Göta lejon. Södertelje kanal, Arboga kringlor,- o.s. v.'

2. Utländska namn sättas endast i vårdslöst språk efter sina appellativer; t. ex. Londons stad, Englands rike, i st. f. Staden London, Konungariket England.

6. Om flere appellativer efterfölja hvarandra, men deras proprium ej är utsatt, stå de alla i genitivus, utom ordet Herre; t. ex. Jag är Herr Barons, Landshöfdingens och Kommendörens m. m. ödmjukaste tjenare.

7. Om genitiven är utbildad genom flera biord, så har Svenska språket den egenheten, att genitivi ändelse på s gerna lägges blott till det sista ordet; t. ex. Gustaf Adolfs död. Hertigen af Holsteins moder. En af kamraternas halt, i st. f. Gustafs Adolfs död. Hertigens af Holstein moder. Ens af kamraterna hatt,-hvilket är mera grammatikalisk rätt, men stöter ett Svenskt öra. Men, då tvetydighet häraf kunde uppkomma; t. ex. Konungen öfver Spaniens åsnor; bör satsen omvändas; t. ex. Åsnor, tillhöriga Konungen öfver Spanien. I allmänhet söker man, så mycket möjligt, undvika så väl den hårda och osvenska formen; t. ex. Konungens af Frankrike syster, som den ogrammatikaliska formen; t. ex. Konungen af Frankrikes syster.

8. Vissa tittlar uttryckas genom ett appellaliv och ett foregående pronomen; t. ex. Hans Excellens, Hennes nåd, Deras Kongl. Högheter. Härvid märkes den egenheten, att man säger: Eders Kongl. Majestät, Ers nåd, o. s. v. fastän det grammatikalisk! borde heta: Edert Kongl. Majestät, Eder nåd.

* i. Prepositionen^ At, För uteslutas ofta, då95

Anm. i • Dativen Lar uti flere språk en egen ändelse. Uti Svenskan utmärkes den genom prepositio-nerna At, För eller Till, och får derföre mycken likhet med bestämningar af nomen och preposition. Men i anseende till dess inre olikhet och utmärkta vigt, framställes den här uti en egen afdelning.

6. Salser utbildas genom Adverber, som läggas till adjektiver och verber; och närmare bestämma dem i lika mångfaldiga hänseende; som olika slags adverber kunna finnas. "Vi vilja här blott som exempel upptaga Jern de

vanligaste bestämningarna; nemligen till Rum, Tid, Sätt, Myckenhet och Visshet,

1. Till Rum, t. ex. Solen lyser der. — Det utanpå svarta trädet.

2. Till Tid; t. ex. Solen lyser nu. — Den alltid gode Guden.

3. Till Sätt; t. ex. Solen lyser klart. — Den klokt modiga hjelten.

4- Till Myckenhet; t. ex. Solen lyser öfverflödigt. — Den förmycket lilla tallen

dativen står mellan verbet och hufvudbestämningen; t. ex. Han gaf (åt) gossen boken. Boken gafs mig af fadren. Det är. (åt) mig för djrrt.

2. Efter verber, som bemärka Lända, Räkna, m. fi.; kunna tvenne daliver sättas, den ena i anseende till personen, den andra till saken, hvilken sednare då vanligen utmärkes genom prepositionen tilli t. ex. Jag räknar det (åt) dig till last. Den gerningen länder (för) honom till heder.

*) Adverbet Ganska^ kan endast nyttjas framfor adjektiver och adverber, oeh det blott i positivu?; t. ex. Ganska stor,Ganska väl. Man kan ej säga: Ganska större, Han äter ganska.96

5. Till Visshet; t. ex. Solen lyser visserligen. — Det säkerligen hvassa spjutet.

7. Satser utbildas med Nomen och Preposition, när man ej vill eller kan bestämma med adverb t. ex.

i. Till Rum; t. ex. Soleh lyser på berget. — Det på ytan svarta trädet.

3. Till Tid; t. ex. Solen lyser i dag. — Den i evighet gode Guden öa).

*) i. Vid sådana bestämningar uteslutes oftast preposition framför grundtalen bland räkneorden; t. ex. Han är sex år gammal, men du är två gånger si gammal. Han är en tredjedel större. Landet är 5o mil långt, o. s. v.

2. Ofta uteslutes preposition och nomen sättes i genitivus; t. ex. Sju mils väg. Sex års tid, Tre slags vin, Flera dagars resa,- o. s. v. i st. f. En väg af sju mil, o. s. v.

3. Framför substantiver, som äro, eller nyttjas som materiella, uteslutes oflta preposition, då det foregående substantivet uttrycker någon storhet; t. ex. Ett ämbare (af) vatten. Ett ark (af) papper. En hop (af) folk.

4. Stundom 6ättes nomen i genitivus, ty prepositionen tog till sig genitivus i fornspråket; t. ex. Till skogs, till bords, ni. fi. Häraf hafva uppkommit ad-verberna Inomskärs, Utomdess, Utomlands, ra, fl.

5. Värdet eller priset uttryckes ofta utan preposition; t. ex. Många skatter värd. Det kostar mycket pengar.

6. Orden Daler, Fot, Mark, Tum, m. fl. blifva oförändrade i pluralis, då de nyttjas att bestämma priset, längden, mängden eller vigten; t. ex. Det kostar sex daler. Fyra fot lång. Åtta man stark, o. s. v. Man säger icke: Det kostar sex dalrar. Fyra fötter lång,- o. s. v.

**) i. När man vill bestämma tiden, på frågorna97

3. Till Sätt; t, ex. Solen lyser med klarhet. — Den med klokhet modiga hjelten

4- Till Myckenhet; t. ex. Sölen lyser till öfverflöd. — Den under medelmåttan lilla tallen.

5. Till Visshet; t. ex. Solen lyser utan tvifvel. — Det med säkerhet hvassa spjutet.

Reg. Man kan ej säga, om det nomen, som hör till preposition, står uti ackusativen eller ablativen; ty dessa kasus äro lika i Svenskan.

Anm. i. För dem, som bereda sig till lisning af främmande språk, kan i förväg anmärkas följande: Acnusvmus anses vanligen följa på frågorna Hvart och Huru länges t. ex. Han for in i staden. Han sof tre limmar. Här anses staden och timmar stå i ackutativus. — Ablativus följer vanligen p& frågorna När, Hvar, Hvarifrån Hvarmed, Hvaraf, Till hvad pris, m.fL; t. ex. Han kom på tredje timman. Han bor i Stockholm, och kom

Nar och Huru länge, och nomen är utbildadt med adjektiv, så kan preposition uteslutas; t. ex. Han kom (på) samma dag. Han dog (på) förra året. Björnen hvilar .(under) hela vintern.

1. För att utmärka en nyss förfluten tid nyttjas ändelsen på ss t. ex. I Våras, 1 Julas, I Måndags, 1 morse (morgons).

*) Sättet huru något sker uttryckes ofta med par-ticipium akt. presens på ss t. ex. Han tom springandes. Det hände oförvarandes. Orsaken till talesättet är, att i fornspråket nyttjades en verklig genitivus för denna slags bestämning; t. ex. Det hände oförvarandes sätt. Sedermera har substantivet blifvit utelemnade

598

frin Uppsala med sin bror. Han lefde af ren— skrifning, och köpte papper för tvåhundrade riksdaler. Här anses orden timman, Stockholm, Uppsala, bror, renskrifning, riksdaler stå i ablativus.

2. Bestämningar med nomen och preposition kunna nyttjas uti mång a flera hänseenden, än hSi* äro upptagna; t. ex. Begärlig efter beröm. Bänken göres af träd. En mängd med folk, o. s. v.

3. I stället for nomen kan ett verb nyttjas. Det står då i infinitivus; t. ex. Han uppstod efter att hafva sofvit. Han blef stark genom att arbeta. Han gick till att se. Han fäklade utan alt vika. Jag har lust (till) att läsa. Några främmande språk hafva uli infinitiven serskilda former för en del af dessa slags bestämningar. Dessa former kallas Gbrumditjm och Supinum; t. ex. Han blir lärd genom att läsa/ här uttryckes genom att läsa uti latinet med det enda ordet Le-gendo, som kallas Gerundium. De komma för att se/ här uttryckes för att se uti Latinet med det enda ordet Spectatnm, som kallas Supinum.

4. I stället för nomen eller infinitiv kan en bel sats nyttjas; t. ex.- Han uppstod, ef tel" att han hade sofvit. Han blef stark, genom att han arbetat. Han har ofta fäktat, utan att man någonsin sett honom vika. — Detta bectämningssätt nyttjas dock icke gerna; ty man förvandlar hädre satsen till en relativ eller konjunktional-bisats; t. ex. Han uppstod, sedan han sofvit, o. s. v.

5. Stundom uteslutes nomen, och preposition står ensam: den säges då stå adverbialt/ t. ex. Han föll af (hästen). De springa till (stället).

6. Ofta uteslutes prepositionen framför infinitiven; t. ex. Rädd (för) att tala. Lust (till) att läsa. Nöjd (med) att dö.

7. Den preposition, som i begreppet hör till nomen eller pronomen, är ofta sammansatt roed verb; t. ex. Moses föreskref folket lagar, i st. f. Moses skref lagar för folket, o. s: v.99

§ 3.

Satsers utbildande med bisatser. i. De bisatser, som nytras för att utbilda orden i en hufvudsats, äro af tre slag, neml.: Appositions-bisatser, Relativa bisatser och Konjunktional-bisatser.

3. Appositions-bisats består af subgtanti-Ver, adjektiver eller participier, hvilka läggasr tillför att bestämma något ord i hufvudsät-sen. En appositionsbisats kan aldrig innehålla något annat verbum, än understundom participium; t. ex. Elefanten, det största landt-djur, lefver af gräs. Tigern, grym till sin natur, dödar sina ungar, örnen, flygande i luften, söker sitt rof.

Reg. Hufvudordet uti appositions-bisats sen skall alltid till numerus och kasus, samt så vidt ske kan, till genus rätta sig efter det ord i hufvudsatsen, hvilket det skall bestämma; t. ex. Drängen, kallad af fadren,j Bar-, net, kalladt af fadren; Barnen, kallade .af fadren.

Anm. Appositions-bisatser stå ofta i stället fèr relativa eller konjuoktional-satser; t. ex; Drängen> kallad af fadren, sprang, i st. f. Drängen, hvilken kallades af fadren, sprang. Eller (i st. f. Drängen sprang, emedan han kallades af fadren, o. s.

3. Relativ Bisats börjar med pronomen relativum och innehåller alltid subjekt och verbum; t. ex. Den kungen, som föll vid Fredrikshall, hette Karl den tolfte ?),

*) iSom nyttjas ej tillhopa med preposition; ty sådant fall måste ordet hvUktn användas; t. cx, F»l-100

Reg. i. Pronomen relativnm skall rätta sig efter det ord i bufrudsatsen, som deraf bestämmes, li^ genus, numerus

och person; men kasus bestämmes af det förhällande, pronomen sjelft har i bisatsen; t. ex. Björnen, som är stark, lefver i skogar. B äj vern, hvil-

ket, af hvilket konungen valdes. Man kan ej säga: Folket, af som konungen valdes. Men om preposition sättes sist uti bisatsen, så kan sorti nyttjas; Folket, som konungen valdes af.

3. Som kan ej nyttjas, när pronomen relativum står som adjektiv till ett substantiv; ty d& måste hvilken användas; t. ex. Erik 14 frigaf sin bror, han, hvilken godhet han sedan ångrade. Man kan, ej säga: Som godhet, m. m.

3. Som brukas ej i vårdad stil, då det hänföres till en hel sats; t. ex. Olof Tryggvason slog Sigrid Storråda i ansigtet med sin handske, hvilket sedan förorsakade hans död. Man bör ej säga: Som sedan fororsakade m. m.

4. Pronomen relativum kan uteslutas, då det ord, som deraf skall bestämmas, förut har pronomen determinativum, samt pronomen relativnm sjelft står som objekt, eller är förenadt med en i slutet af bisatsen, förekommande preposition; t. ex. Del rike, (som) Alexander intog, hette Persien. Den stol, (som) han setat på.

5. I stället for Hvilken brukas ofta pronomen Den som relativum; t ex. Han straffade dig för brott, dem (hvilka) du aldrig begått.

6. Hvad som kan sättas i st. 1. Hvilket Jeller Del som, då relativet är subjekt eller objekt och svarar mot en hel sats; t. ex. Om, hvad som vore olyckligt, han skulle dö. Om, hvad som jag aldrig ämnat, jag skulle resa. — Om relativet är objekt, kan ordet Hvad ensamt stå i st. f. Det som, t. ex. Om, hvad jag aldrig ämnat, jag skulle resa.\101

feens hår är dyrbart, bygger bo vid strömmar. Påfågeln, åt hvilken naturen gifvit de skönaste fjedrar, har en obehaglig röst. Kamelen, hvilken Araberna nyttja, lefver i sandöknar. Svalorna, af hvilka flugor fångas, flyga fort. I, som döpte ären.

Reg. a. Man bör alltid laga så, att pronomen relativum kommer att följa så nära, som ,möjligt, efter det ord, som det bestämmer.

Anm. i. En relativ bisats förenas med hufvudsatsen vanligen genom pronomen determinativum i hufvudsatsen och relativum uti bisatsen, ehuru det förra ofta icke behöfver utsättas; t. ex. Jag såg den eken, som Gustaf Wasa planterat.

2. Då pronomen relativum är förenadt med preposition, förvandlas det ofta till ett relativt adverb; t. ex. i hvilket till hvari. På samma sätt , förvandlas äfven det foregående pronomen determinativum med preposition till ett determinativt adverb; t. ex. i det till der. Sedan uteslutes ofta ett af dessa adverber, så att det återstående liksom innefattar både det determinativa och relativa elementet. Dessa förändringar inses tydligare af följande uppställning.

Hufvudsatsen med pronomen determin. Han bor i det land, Han bor der Han bor der, Han bor, der

Han reste på den tid, Han reste då, Han reste, då Han reste,

Bisatsen med pronomen relativum. i hvilket guldet fås. hvarest guldet fas. som guldet fås. guldet fås.

på hvilken du kom. nar du kom. du kom. när du kom.116

Han fHktade på det »ätt, Han fäktade, så Han fäktade,

på hvilket du fäktat. som da fäktat. som du fäktat.

Du dör af den orsak, Du dör deraf, Du dör deraf, Du dör, deraf

af hvilken han dödt. hvaraf han dött. som han dött. han dött.

Du har den myckenhet, Du har så mycket, :Du har, så mycket

hvilken du kan skötas som du kan sköta, du kan sköta.

Mitt ord är af den säkerhet, Mitt ord är så säkert, Mitt ord är säkert,

af hvilken, ditt är. som ditt är. som ditt är.

o. s. v.

. Anm. 3.. Relativa bisatser, som hes tära ma till tid kunna sammandragas på det sätt, att adverberna uteslutas, subjektet sättes i ackusativus och verbet i participimn; t. ex. Honom inberäknad i st. f. Då han inberäknades; Mig ovetande, o. s. v. Detta sivarar not Latinets tvenne abl. conseqwentiæ.

4. Konjunktion al-bisats börjar med en pronominal-konjunktion samt iunehåJhrr subjekt oehverbum.

Konj|Unktional-bisatser kunna bildas af alla slags pronomioal-kojojunktioner; t. ex.:

Villkorliga; t. ex. Han gör det, om ban kan. Spring, så vida du förmår.

Medgifvande; t. ex. Elefanten kan öfvervinnas , fastän ban är stark. Gå, oaktadt du är trött.io3-

*

Härledande; t. ex. Lejonet är modigt, ty det är starkt, Haren' springer, att han må undkomma hundarna.

Anm. i. Konjunktional-bisatser kunna bildas af konjunktionen att efter pronomen determinativum eller determinativa advérber i flera hänseenden än här ofvan är upptaget; t. ex. Den händelsen, att åskan går om vintern, är sällsynt. CDetJj att du är frisk, gläder mig. Han berättade fdetjatt konungen skulle komma. Han går så lätt, att det ej höres, o. s. v.

2. En konjunktional-bisats förenas ursprungligen med hufvudsatsen medelst pronomen determinativum i hufvudsatsen och konjunktionen att i bisatsen. Pronomen med preposition förvandlas sedan ofta till adverb; t. ex. af det till deraf; hvarefter en af partiklarna, vanligen konjunktionen att, uteslutes; så att den återstående partikeln innefattar begreppet af både pronomen determinativum och konjunktionen att. Det tyckes derföre, som alla konjunktioner, utom alt, ursprungligen varit determinativa adverber, ehuru de genom förenämnde förkortning kommit att innefatta begreppet af konjunktion. Ofvannämnde förkortning ses tydligare af följande uppställniüg.

Hufvudsatsen med pronomen determinativum.

Han kommer i det fall,

Han kommer sa. framt, Han kommer, så framt

Bisatsen med konjunktionen Att. att han kan. att han kan. han kan.

Han gick utan att akta det, Han gick oaktadt Han gick, oaktadt

att han var sjuk. att han var sjuk. han var sjuk.io4

Han satte sig af den orsak, Han satte sig alldenstund, Han satte sig, alldenstund

att ban var trött. att ban var trött, ban var trött.

Jag gjorde sä for den orsak, Jag gjorde så för det, Jag gjorde så derföre, Jag gjorde så, för

att du skulle komma. alt du skulle komma. att du skulle komma. att du skulle komma.

Jag sade det, Jag sade,

att du skulle gå. att du skulle gå. o. s. v.

3. Relativa och konjunktional-bisatser åtskiljas derigenom, alt relativa bisatsen börjar med pronomen relativum och bestämmer det föregående medelst att om det samma anföra någon utmärkande omständighet. Konjunktional-bisatsen börjar med en konjunktion och bestämmer det föregående genom att utförligen anföra hela det förhållande, som dermed åsyftades. Denna deras inbördes olikhet ses tydligare af följande uppställning:

Relät. Det hinder, som du anför--

Konjunit. Det hinder, att din far sjuknade, — —-Relät. Han dog deraf, som hans far dött. Kon/unkt. Han dog deraf, att han blef förkyld. Relät. Han vann så mycket, som du vunnit. Kon/unkt. Han vann så mycket, att ban blef rik. o. s. v,

Nybegynnaren kan lättast åtskilja relativa och konjunktional-bisatser, om följande iakttages: 1:0 Om antingen pronomen relativum Hvilken, Som finnes, eller vid omskrifning kan komma att finnas i bisatsen, så Sr den relativ; t. ex. Jag kom, då du for, kan om-skrifvas med Jag kom på dm tid, på hvilken du for,-ro5

derföre är bisatsen, då du for, relativ. 1:0 Om konjunktionen Att finnes eller vid omskrifning kan kom» ma att finnas i bisatsen, så air den konjuriktiosal; t. ex. Jag går, om du kommer, kan skrifvas liaed Jag går i den händelse, att du kommer; derföre är bisatsen, om du kommer, konjunktional.

Allmänna anmärkningar om bisatser.

1. Då det determinativa adverbet står ensamt ocli det relativa eller konjunktionen att äro uteslutna, sättes komma före det determinativa adverbet, ehuru det borde stå efter; t. ex. Jag bor, der du bor, i st. f. Jag bor der, (som) du bor. Han kommer, så framt ban kan, i st. f. Han kommer så framt, (att) han kan.

2. Så snart flere bisatser läggas till ett ord, måste de åtskiljas genom rena konjunktioner för att undvika tvetydighet; t. ex. Bonden, som hade en vacker häst, och som alltid brukade en blå röck, o. s. v.

3. Satser kunna ej blott utbildas ij den ordning» som hir blifvit framställd. Hvarje ord, hvarje bisats kunna utbildas så, som om hufvudsatsen lärdt är.

Kap. IV.

Om sammansatta satser.

Sammansatt Sats kallas den, uti hvilken två eller flere sins emellan oberoende satser äro förenade.

a. Satser sammansättas med rena konjunktioner, antingen förenande eller söndrande? t. ex. Fadren älskade sonen, och modrenioß

älskade sonen» Sonen älskades icke af fadren, ej heller älskades sonen af modren.

Anm. En sammansatt sats kan hopdragas, att dea får utseende af en enkel sats; t. ex. Fadren och modren älskade sonen, i st. f. Fadren älskade sonen och modren älskade sonen. — Sonen älskades hvarken af fadren eller modren, i st. f. Sonen älskades icke af fadren, ej heller älskades han af modren. — Detta sätt att hopdraga sammansatt» meningar nyttjas nästan alltid, då samma subjekt har samma verber eller hufvudbestämningac, eller tvärtom.

Kap. V.

Konstruktions- Ordning.

Det gifves uti hvarje språk en viss bestämd ordning, enligt hvilken orden uti en sals vanligtvis äro ställda. Denna kallas konstruktions-ordning, och dess hufvudsakligaste' reglor i Svenskan äro följande:

i. Subjektet sättes framför verbum.

Undantag. "Verbet står före subjektet:

A) så snart en sals börjar med ett ord, som bestämmer verbet (det må vara adverb, nomen med preposition eller en bisats); eller em satsen börjas med en apposition, som bör till subjektet t. ex. Här slutar vägen. I närmaste stad träffas vi. Då solen gick ner, kom han. Om du dröjer, går jag. Stående på berget, såg jag, o. s. v. Amn. i. Det första förhållandet tyckes komma deraf,107

alt de ord, som'hera till samma bestämning, f& ejj åtskiljas från de ord de bestämma. 3. Uti alla bisatser står subjektet förut.

B) ; "Vid frågor; t. ex. Är han tokig. Kommer du? Hvar bor du?

Anm. Då frågan innehåller frågeorden Ju? eller Månne? sättes subjektet fore verbet; t. ex. Du dr ju sjuk? Månne han kommer?

C) Vid önskningar; t. ex. Lefve konungen!

D) När en conjunclio conditionalis är utelémnad; t. ex. Springer du fort, så hinner du fram.

E) När man börjar med hufvudbestäm-ningen; t. ex. Dènna bok äger jag. Af. mig köptes den. Min är boken. Prisa vill jag Gud.

Anm. Om verbet är förenadt med ett hjelpverb, så står subjektet mellan hjelpverbet och verbet i alla fem ofvananförda händelser-; t. ex. Här skall vägen sluta. Har du gjort det? Måtte konungen lefva! Kan du springa fort, så tör du hinna. Denna bok har jag haft. Prisa har jag gjort.

2. Hufvudbestämuingea följer efter verbet.

3. Vid satsernas utbildande iakttages i allmänhet, att tillaggda bestämmande biord och bisatser böra, så litet som möjligt, skiljas från de ord, som de bestämma.

4> Artiklarna sättas näst före sina nomina. Und. Om nomen är bestämdt med genitiv, adverb, nomen med preposition, relativ- eller konjunktio-nalbisats, inskjutas dessa vanligen mellan artikeln och dess nomen; t. ex. En landets vän. Den alltid flitiga gossen. Den af hunger plågade staden.iq8

Den, dà konungen kom, g lada, bondan. Men om substantivet är bestämdt med nomen och preposition, stå dessa efter; t. ex. En dräng frän Uppland. Ett begär efter ära.

v v5. Adjektiver sättas näst före sina substantiver.

Und. Då ett substantiv är bestämdt med adjekti-_ . verna: Alla, Annan, Den, Denna, Hel, Hvar, Hvilken, Ingen, Någon, ro. fl., och ett genitiv, inskjutes genitivet mellan adjektivet och substantivet; t. ex. Alla konungens undersåtare. Detta hans svar. Ingen deras vän, o. s. v. Dock bör tvetydighet undvikas. Man bör ej skrifva, t. ex. Alla konungarnas riken, i st. f. Konungarnas alla riken.

6. Genitiver, gå före sina substantiver; t. ex. Trädets stam. Men, om genitiven uttryckes genom nomen med preposition, står den efter sitt substantiv; t. ex Stammen aj trädet.

7. Preposition står vanligen före sitt nomen, utom i några fall; t. ex. Dig Jörutan, Oss emellan, Honom emot, m. fl.

Anm. Om nomen är utbildadt genom adjektiver eller genitiver, så inskjutas dessa mellan prepositionen och dess nomen; t. ex. Till den stora staden, modrens godhet.

8. Ad verber, nomen med preposition, relativa och konjunktional-bisatser stå förut, om de böra till nomen. Den, nu starka drängen. Det i dag ßitiga barnet. Den, då da-gon Sr slut, döende fjärilen. Den, om Gud vill lyckliga utgången. — Men höra de till verbet, $tå de efter detsamma och. ofta» efterlog

hufvudbestämningen; t. ex. Han dör nu. Han köpte boken i går. Fjärilens lif är förbi, dä dagen slutar. Jag kommer , om jag kan. Men om någon synnerlig vigt lägges på be* stämningen, så börjar man med den. Se Reg. i. Undant. i.

Anm. Dä ett verb, som är förenadt med hjelp-verb, bestämmes pä ofvannämnde sätt, sä inskjutas dessa bestämningar ofta mellan hjelpverbet och verbet; t. ex. Han har ofta varit sjuk. Han skall i morgon resa ur staden. Han hade, hvilket jag ej kunde tro, redan hunnit fram. Men adverber, som bestämma till rum, sätt, myckenhet och likhet, stå ofta efter både verbet och hjelpverbet; t. ex. Han skall bo här. Han har gjort så, o. s. v.

g. Relativa bisatser sättas alltid efler det substantiv, de bestämma; t. ex. Alexander, som var Macedoniens konung, intog Persien.

Anm. Vid relativa bisatser märkes, att fastän"sat-sen börjas med objekt, agent, eller nomen med preposition, skall dock alltid subjektet g^fcire verbum ; t. ex. Gossen, dt hvilken du gaf boken. Boken, som du köpte. Boden, i

hvilken du handlade.

i o. Om bjelpverbernes uteslutande märkes i allmänhet. Då ett hjelpverb tillhör flera efterföljande yerber, utsättes det blott vid det första; t. ex. Hän må gä eller springa eller rida eller flyga. Du skall både höra och se. Han har redan skrif vit och fått svar.

ii. Hjelpverbet Hafva kan uteslutas: A) Uti relativa och konjunktional-bisatser; t. ex. Hvar och en> som (hade) kom-I 10

mit. Han föll., der han (hade) fallit för ut. Han kom, sedan klockan (hade) slagit fyra. Om du ej (hade) kommit, hade jag blifvit ledsen. Fastän han (hade) lofvat, kommer han dock icke. Han är blek. emedan han (har) varit sjuk, o. s. v.

12. Dessa äro de allmännaste reglorna för konstruktionen uti Svenska språket Men uti föråldrad eller oratorisk eller i synnerhet poetisk stil följas ej dessa reglor sà noga.

BIHANG.

Kap. I.

Kort Öfversigt

af

Svenska Språkets och Litteraturens historia.

Vårt modersmål Lar genomgått så betydliga förändringar, att ingen nu mera utan särskildt studium kan förstå den Svenska, som talades för vid pass ett tusen år sedan. Med afseende på hufvuddragen i dessa förändringar indelar man språkets historia uti fyra tidehvarf, hvilka skiljas åt efter språkets olika ändelser för kasus och personer.

i:sta Tidehvarfvet, före år iooo, innefattar den äldsta tiden, då troligtvis ett gemensamt ehuru nu nästan okändt språk herrskade hos de uti norden boende Götiska folkstammarna.

a:dra. Från iooo till i3oo, då Svenskan med åtskilliga smärre föiändringar hade samma kasual- och personal-ändelser, som gamla Isländska språket. (Se efterföljande tabeller, böjningsformerna för Fornsvenskan.)

3:e. Från i3oo till i523, då Svenskan genom inflytande af flere främmande språk och genom inre förändringar vacklade emellan Forn-Svenskan och det nu varande språket. (Se efterföljande tabeller, böjningsformerna för Medel-Svenskap.)

4:e. Från i5a3 till närvarande tid, då Svenskan med undantag af genitiver pä s och andra person

BIHANG.

Kap. I.

Kort Öfversigt

af

Svenska Språkets och Litteraturens historia.

Vårt modersmål Lar genomgått så betydliga förändringar, att ingen nu mera utan särskildt studium kan förstå den Svenska, som talades för vid pass ett tusen år sedan. Med afseende på hufvuddragen i dessa förändringar indelar man språkets historia uti fyra tidehvarf, hvilka skiljas åt efter språkets olika ändelser för kasus och personer.

i:sta Tidehvarfvet, före år iooo, innefattar den äldsta tiden, då troligtvis ett gemensamt ehuru nu nästan okändt språk herrskade hos de uti norden boende Götiska folkstammarna.

a:dra. Från iooo till i3oo, då Svenskan med åtskilliga smärre föiändringar hade samma kasual- och personal-ändelser, som gamla Isländska språket. (Se efterföljande tabeller, böjningsformerna för Fornsvenskan.)

3:e. Från i3oo till i523, då Svenskan genom inflytande af flere främmande språk och genom inre förändringar vacklade emellan Forn-Svenskan och det nu varande språket. (Se efterföljande tabeller, böjningsformerna för Medel-Svenskap.)

4:e. Från i5a3 till närvarande tid, då Svenskan med undantag af genitiver pä s och andra person112

pluralis pä en, bortlaggt alla kasual- och personal-ändelser.

För att lättare kunna afhandla dessa ämnen, vilja vi med följande namn utmärka de olika språken under olika tidehvarf. Första tidehvarfvet Ur-Svenskan; andra Forn-Svenskan; tredje Medel-Svenskan,- fjerde Ny-Svenskan.

FÖRSTA TIDEHVARFVET.

-1000.

Vi sakna belt och hållet alla inhemska källor till närmare kännedom om språket under detta tidehvarf; emedan ingen så gammal skrift ännu finnes i behåll. Troligtvis voro Svénska, Norrska och Danska språken, med få undantag, hvarandra tämligen lika. Detta gemensamma urspråk kallas än Götiska, än Nor-rtena än Danska.

Ungefär vid slutet af tidehvarfvet blef Island upptäckt och befolkadt, mest af Norrmän. Dessa ditförde det då ännu gängse urspråket samt en' mängd sången-och sagor; hvilket allt genom Islands afsöndrade läge bibehöll sig nästan oförändradt i flere hundrade år. Från denna Isländska litteratur hafva vi sedan hämtat åtskilliga upplysningar om vår egea under detta tidehvarf.

Ortografien.

De bokstäfver, som nyttjade», kallades Runor. De voro sexton, neml.:

Form. Ifamn. Uttal.

V> Frej F, FV.

H Ur U, V.Å.

p Tbor TH, D.

* Os O.

PS Heder B.

I* Kön K, C.

T Tyr T, D. | Bjarkal B, P. f Lager L. Vf* Madur M. <+> Ör ö, B.

Form. Namn. Uttal.

‡ Hagel H.

"f Nöd N.

Is I, E.

<f Ar A, k.

H Sol Si113

Banorna kändes och nyttjades endast af några få; mängde» ansåg dera som trolleri. De ristades på stenar, käppar eller tunna skifvor, ofta af Bokträds derföre ordet bokstaf j ty staf betyder det raka hufvuddäcket i hvarje runa. Man hade ingen skilnad mellan stort och litet alfabet, inga ordentliga skiljetecken dier stafreglor, o. s. v. Bruket af runor fortfor långt fram i nästa tidehvarf.

Etymologierr.

Emedan vi icke äga någon skrift sedan denna tiden, kunna vi ingenting anföra om dess Etymologi. Troligen utgjorde den en slags mellanlänk emellan Forn-Svenskan och Isländskan.

Ordförrådet.

Ordförrådet var ganska ringa och upptog endast de begrepp, som förekomma i jagt, krig, det husliga lifvet och Gudstjensten, hvilka ämnen voro enda föremålen för folkets tankar, tal och sysselsättningar

Litteraturen.

Gudalära och krigsbragder utgjorde Vanliga innehållet af tidens litteratur. Den bestod uti Gånger och Sagorj sillan upptecknade, utan genom minnet lemnade från slägt till slägt. Så öfverfördes de till Island, blefvo der upptecknade uti den såkallade Eddan, och kommo i denna nya gestalt efter sexhundrade år åter till de nordiska stamländerna. Bland dessa sånger märkas Voluspa (Walas visdom), en beskrifning om Gudarna samt om verldens skapelse och förstöring. Havamal (Höga sången) innehåller tidens sedelära. Bjar-kamalcWev Ragnar Lodbroks dödssång. Hjalmars dödssång. Sångerna om Sigurd Fafnisbane, m. fl.

I afseende på formen för dessa sånger märkas tre olika rimslag. Alliteration , Assonans och Rim. 1:0 Allitehatiohs eller Bokstafsrim bestod deri, att sed-oare radens första stafvelse skulle börja med sammaI 10

konsonant i som två stafvelser i förra raden, hvilka alla stafvelser borde hafva ljudvigt; t. ex. F. i följande:

.Farvel yagnader jFarväl du /röjds och

Fold og heilla. /ridens land.

Vokalerna deremot ansågos alla rimma mot hvarandra. 3. Assonans bestod deri, aft uti samma rad tvenne stafvelser hade antingen samma vokal och konsonant bredvid hvarandra (Helassonans); t. ex. eng-eng eller endast samma konsonanter (Halfassonans); t. ex. rd-rd. Se följande exempel; som tillika har alliteration, jfastorrfr skyli f\rda. Ordhällig den kung bör vara, jFengsæü vara fengiil Som tillgifna män skall fi; Hæf\r heit riufa Det höfves dig aldrig byrta Hjaldur mögundr Jsei

aldri. Ditt löfte, du väldige, i strid.

3. Rimmet hade, liksom vår tids rim, sin plats i slutet af raderna, och var antingen tvåstafvigt (qvinnligt),• t. ex. alla kalla, eller enstafvigt {manligt),- t. ex. all kall.

I sammanhang härmed märkas tre olika slag f verser, neml. Talvers, Hjeltevers, Folkvers.

i. Talvers (Fornyrdalag) var den första och enklaste formen. Den bestod af korta rader, två och två tillsammanbundna medelst alliteration. Se ex. vid alliterationsrim. Fyra sådana par utgjorde en strof. Fornyrdalaget vexlade på flere sätt. Äldsta formen kallas Starkadarlag efter Starkotter, hvars qväden, enligt sagorna, äro de äldsta, som man känner.

%. Hjelteversen (Droüejvædi, Dr apa) uppkom sednare och var mera konstig och regelbunden. Raderna voro längre, två och två förenade medelst alliteration, och dessutom hvarje rad serskildt innehållande hela eller halfva assonanser. Se ex. vid assonans.

3. Folkvers fRunhendaj var mindre regelbanden än hjelteversen. Den hade två och två rader förenade medelst

både alliteration och vanliga slutrim.

Författare.

Det våp under detta tidehvarf som Lumber och115

ger Spa samlade och författade sina ryktbara samliogar, hvilka anses hafva legat till grund för sednare lagar. De äro således de första författare Svenska historien nämner, och de enda från detta tidehvarf, så framt man ej på sagans ord antager Odénj Krain och Hjalmar såsom författare till Hawamal, Bjar kam al och Hjalmars dödssång. De öfriga ännu kända författare, som begagnat urspråket, höra till Danmark, Norrge eller Island.

ANDRA TIDEHVARFVET. 1000—1300.

Det föreningsband, som under Ivar Widfamne och dess närmaste efterträdare sammanhöll Nordens trenne riken, sönderföll efter Ragnar Lodbroks död. Hvarje land antog, jemte egen regering, äfven ett eget språk; och af sådan orsak uppkom Forn-Svenskan. Vid samma tid började kristendomen införas och tillika en vigare skrifkonst samt vana att begagna den. Mycket, som förut lefvat i minnet, blef nu upptecknadt, mest af munkarna. Många af dessa skrifter hafva blifvit bevarade, och utgöra källorna för vår kännedom om språkets beskaffenhet under andra tidehvarfvet.

Ortografi.

Runorna blefvo i början af andra tidehvarfvet allmännare både kända och begagnade.. De fleste runstenarna äro från Olof Skötkonungs och dess närmaste efterträdares regering. Under loppet af tidehvarfvet försvann deras bruk småningom och i samma mån, som det vigare latinska alfabetet började auväodas.

Detta alfabet begagnades äfven för Svenska uppsatser, men upptog d& runan |>, för uttrycka dess motsvarande ljud. A skrefs i st. f. Å; samt U (V) inuti ord i st. f. F.I 10

Etymologi.

Deklinationen och konjugationer hade ändelser, hvilka på efterföljande tabeller äro upptagna under namn af Forn-Svenskan. Språket liknar Isländskan, men skiljer sig derifrån bestämdt genom följande: 1:0 Isländska diftonger äro oftast sammandragna till en vokal; t. ex. Isl. hein, peir, laun, leynd. Forn-Sv. ben; per lön, lönd. 2:0 Isländska vokalbytet är pä de flesta ställen bortfallet; t. ex. Isl. Nom. Saga, Gen. Sögu. Forn-Sv. Nom. Saga, Gen. Sagu. 3:o Isländska passivet st är förvandladt till s; t. ex. Isl. kallast, Forn-Sv. kallas. Isländska H försvinner framför flera ord; t. ex. Lutæ Nyckr i. st. Hlutr (Lott), Hnyckr (Nyck) 5:o Isländska F är utbytt mot M eller mot MP; t. ex. Namn eller Nampn i. st. f. Na/n.

Ordförrådet.

Ordförrådet var liksom i Ur-Svenskan och af samma orsaker ringa. Dock måste för kristendomens nya begrepp äfven nya ord antagas. För sådant ändamål använde man dels sammansättningar af gamla Svenska ord; t. ex. Radband, Skär seid. Vigvatten; dels upptog och ombildade man de latinska; t. ex. Lat. Fans, Sv. FonX, (Dop) Funt; Lat. Crux, Sv. Krussa, Kros, Kors. På samma sätt orden Altare, Biskop, Kalk, Kapell, Prest, o. s. v.

Litteratur.

De äldsta minnesmärken af Svenska litteraturen äro Runstenarna, till största delen från 1000 och 11 ootalet. — Sedan kommo gamla Landskapslagarna, mästerstycken uti korthet och kraft. De Svenska Folk-visorna anses också till en del vara från detta tidehvarf; ehuru de genom mnntligt meddelande småningom alldeles förlorat den Forn-Svenska språkformen. För öfrigt hafva vi ingen Forn-Svensk litteratur. Om munkarna, tidens enda lärde, författade något, skedde det vanligen på^latin.ii7

Historien kan ej uppte namn pä en enda Svensk FÖBwrrjjaB frän detta tidehvarf.

TREDJE TIDEHVARFVET.

i3oor—i5a3.

Denna tiderymd innefattar den småningom skeende öfvergången från Forn- till Ny-Svenshan, mellan hvilkas formtr Medel-Svenskan förtttv ett beständigt vacklande. Rikets vexlande öden verkade på språket. Det under Folkunga-ätten tilltagande umgänget med Tyskar och Danskar* samt kännedomen om deras litteratur utöfvade ett raägtigt inflytande, som mot slutet af unionen föranledde en fullkomlig språkförbristring. Gustaf Wasa återförde modersmålet på samma gång som fäderneslandet till stadga och sjelfständighet.]

Ortografi.

Stafsättet undergick flere förändringar, k skrefs i början med A eller O, sedan under unionstiden med AA; Ä och Ö skrefvos med Æ och 0 För att utmärka vokalens längd skrefs den dubbrl; t. ex. Liif, Hood. 1 likhet rjaed Danskan förvandlades Fornsvenskans hårdare konsonanter till mjukare., K till G; t. ex. Rige i st. f. Rike, Jagh i st. f. Jak, o. s. v. Med Tyska skrifvare och boktryckare inkom det sammanbundna CH, så att man i slutet af unioneu skref om hvart annat Rike, Rige, Riche, — I st. f. (3 började man nyttja först DH, sedan under unionen TH. t. ex. pet, dhet, thet, — FU eller FFU började redan på <3oo-talet skrifvas mellan vokaler, förmodligen för att ej förväxlas med U, Hafua t» ex. i st. f. Han. a. Några började att efter kort vokal i stafvelse med ljudvigt nyttja dubbel konsonant

Etymologier!.

Medel-Svenskans kasual- och personal-ändelser utgöra hufvudsakliga kännetecknet pä detta tidehvarf.8

Dessa voro dock ganska vacklande. Danskan hade längesedan bortkastat dem, och på sr.rama sätt började man göra redan till en del under Folkunga-ätten, än mera under Kalmar-union. Olaus och Laurentius Petri sökte i sina skrifter återtaga dessa ändelser, fast något förändrade, hvarefter de skulle utgëra den egentliga högtidliga Svenskan. De långsläpiga ändelserna kunde dock aldrig mera komma till något allmännare bruk. Man begagnade i stället ett språk, som i det närmaste liknade Ny-Svenskan. Sista försöket att upprätthålla Medel-Svenskan skedde af biskop Svedberg i dess Scbibboleth. Hans mening gynnades af Karl den tolfte, och 1703 års upplaga, eller den så kallada Kari den tolftes bibel, trycktes enligt sådana grundsatser. Efter denna tiden förekommer Medel-Svenskan icke annorlunda än i ett elier annat talesätt

Man började att bortkasta R i pluralis af adjekti-ver; t. ex. Alla i st. f. M. Äller F. Allar. I st. f. Forn-Svenskans dativer Mer, Ther, Ser, kommo Migh, Tigh, Sigh. Från Danskan antogs obestämda artikeln En, Ett, samt infinitiven på ey t. ex. Bide i st. f. att Bida. i tillades uti flere infinitiver; t. ex. Ligg/a, men försvann under nästa tidehvarf, utom i några få ord, t. ex. Skilja, Vilja. Många Tyska former infördes, t. ex. Måste, Visste, o. s. v. De första deponen-tier började visa sig.

Ordförrådet.

Ordförrådet ökades i förhållande till de nya begrepp, som umgänget med främlingar och en tilltagande bildning alstrade. Detta var 1 synnerhet händelsen under Folkunga-ätten och Kalmar-Union.. Från Tyskan infördes dels nya ord; t. ex. Jungfru, Junker, Mantel, Pall, Skymf, ra. fl., dels förstafvelserna an, be, bi, er, ge, vor, und m. fl. dels tilläggningsstafvel-serna dom, het, skåp, m. fi., genom hvilkas användande nya Svenska ord bildades; t. ex. Anstå, Betaga, Erhålla, Förstöra, Höghet, o. s. v. Tyska inflyttade handtverkare medförde också många benämningar, hvilka ännu qvarblifvit; t ex. Gesints, Mittclbandslist,lI9

ro. fl. — FråD Danskan infördes tilläggningsstafvelser-ne else, rung, no. fl. till bildande af nya ord; t. ex. Begärelse. Från Latinet Artikel, Bulla, Datum, Mandat, Universitet, m. m. Från Fransyskan Kurteit, Sveit, Äfventyr, o. s. v.

Flere omständigheter bidrogo att sätta Svenskarna i närmare förhållande till främmande folkslag och deras språk. Tyska legotroppar under Folkunga-striderna, Tyska konungarna Albrekt, Erik, Kristoffer, Kristian med åtföljande Tyska ämbetsmän, många Tyska drottningar och slutligen, samt mest af allt, de Öfver hela norden utbredda Hanseatiska handtverkare och köpmännen; dessa omständigheter gemensamt införde en mängd ord och talesätt från Tyska språket. Grannskapet och unionen verkade föga mindre för det Danska. De från Paris (den tidens mest besökta akademi) hemkomna studenterna medförde Fransyskan, under det munkar och prester arbetade på

Latinet. Dessa olika nästan på en gång tillströmmande språk skulle nödvändigt uti den ännu icke stadgade Svenskan åstadkomma förvirring. Men å andra sidan gåfvo de äfven väckelse åt det vittra lifvet. Serdeles lysande i sådant hänseende är just detta tidehvarfvets början. Norrska drottningen. Eufemia lät på Svenska öfversätta några af Tysklands och Frankrikes romantiska dikter; t. ex. Hertig Fredrik af Normandie, Iwan och Gawian, Konung Artur, Karl den store, m. fl.; hvilka utbredde högen för dylika ämnen, och föranledde härmnin-gar. Vid samma tid (omkring i32o) anses konungastyrelsen vara skrifven, ett mästerstycke till innehåll och språk, och det for alla tider. Författaren är okänd; man gissar på Torkel Knutson, Matts Kettilmundsson eller biskop Brynolf i Skara. De öfriga skrifter sedan denna tiden äro för det mesta riddarevisor, legender, krönikor, konunga- och köpebref. Under Kalmar-unions tilltagande oroligheter aftog den litterära verksamheten. Man utmärker blott biskop Tomas' skrifter och stora Rimkrönikan, af okända författare och vid olika tider skrifven på knittelvers, som den130

tiden kommit i bruk i st, f. Ruhhenda. De lärdare Svenskarna skrefvo ofta pä latin.

Författare under katolska tiden. — S.-t Brita, död i3^r3, bekant för sina uppenbarelser och andra teologiska skrifter; deribland en af henne föranstaltad öfversättning af Bibeln. Nicolaus Hermannibiskop i Linköping d. i3gi (Visan om S:t Elisif, Ansgarii lefverne m. m,). Mäster Tomas, biskop i Strängnäs, d. i443 (Sånger om Engelbrecht, om Friheten, Troheten m, m.). Dessa sånger, några bland folkvisorna och konungastyrelsen är det enda af högre vittert värde från detta tidehvarf. Konung Karl VIII Knutson, d. 1470, nämnes som stor talare; skref också åtskilliga rim, Ericus Olai, professor i Uppsala, d. 1486 (Psalmer, samt på la|in en historia om Sverge).

FJERDE TIDEHVARFVET,

från i5a3.—

Under detta tidehvarf blef Ny-Svenskan allmänt antagen och så i tal som skrift utbildad till dess närvarande form. Genom Dalin och sedan Kellgren lyfte sig också litteraturen till en förut okänd höjd.

Ortografien.

Gustaf Wasa och bröderna Petri antogo ett mer stadgadt och Svenskt stafsätt, som man gissat, för att derigenom skilja sig från Danskarna. Bokstäfverna 1, Ä, Ö infördes; det Svenska K återtogs i st. f. det Danska G, utom i några ord; t. ex. Jag, Dig, Sverge,, Taga, der det sednare bibehållit sig. I stället för p, DH, T, stadgades bruket af TH. CB behölls qvar. Lång vokal utmärktes antingen genom dess fördubbling ; t. ex. Rööd eller genom tillqggdt Hj t, ex. Rö hd, Dubbel konsonant började blifva allmännare.

Stafsättet förblef dock länge vacklande, Är 1696 utgaf Tjällman den första Svenska grammatika och p&121

samma tid bearbetades språket af flere andra lärde. Man lade då bort det Tyska CH, och de dubbla vokalerna, samt det vid långa vokaler tillaggda II. I st. f. TH kom D. Bruket af dubbel konsonant blef antaget som regel. Ihre stadfästade den grundsatsen att stafva efter stamordet.

År 1801 utgaf Svenska Akademien sin Afhandling om Svenska sta/sättet, hvarigenom detta stadgades hufvudsakligen enligt de grunder, som ännu äro gällande.

Etymologier

Genom bröderna Petris bemödande för Medel-Svenskan, fördröjdes Ny-Svenskans fullständiga antagande, dock icke länge. Genitivens ändelse på 5 var till och med förut gemensam för alla deklinationer. Accu-sativus sammansmälte med noininativus. Sednare försvunno ändelserna för dativus och verbernas personer. Danska ändelsen på £ i infinitivus försvann under Karl den nionde för det Svenska A; Bide för Bida. Ad-jektivernas form på og, ugh, oty t. ex. Vàrdog, Kro-kot öfvergick till ig, igty t. ex. Färdig,Krokige. Sahlstedt uti sin grammatika 1747 är den förste, som indelat Svenska orden uti nu brukliga deklinationer och konjugationer. Sådan, som Svenska etynologien vid denna tiden genom Ihres, Sahlstedts och Botins bemödanden blef, har den sedermera hufvudsakligen bibehållit sig.

Ordförrådet.

Under reformations-tiden ökades ordförrådet betydligt, serdeles i teologiska ämnen. Olaus och Laurentius Petri nödgades i skrifter och öfversättningar dels upptaga Tyska ord, dels bilda nya Svenska. Sedan denna tid har man, t. ex. orden Gudaktighet, JYit, Rättfärdighet, Tillbedja m. fl. Deremot sökte man under iSoo-talet hålla Svenskan fri från hvarje annan främmande inblandning. Den kännedom om Latinska litteraturen, som utbreddes genom Gustaf Adolfs skolor och gymnasier, medförde dock bruket af Latinska

6136

ord och talesätt. Under trettioåriga och följande krigen blef språket dessutom alldeles öfverlastadt med andra utländska ord, serdeles Fransyska, och detta oaktadt Stjernhjelms ifriga motarbetande. Man skref, t. ex. Mit humeur Hr icke porterat att ingerera mig i den saken. Jag promitterar mig att varda protegerat, o. s. v. Under slutet af sjuttonde århundradet och Karl den elftes allvarliga regering blef detta virrvarr af konungen förbjudet och af folket till större delen öfvergifvet.

Hvarje ny litteratur eller vetenskaplig åsigt, som sedermera blifvit känd eller gällande inom fäderneslandet, har också medfört åskilliga nya ord. Dock blef man mera försigtig och sparsam med deras antagande, hvaremot en serdeles vigt lades på ren och oblandad Svenska. Under och straxt efter Gustaf den tredjes tid upptogos väl i konstruktionssättet åtskilliga vändningar från Fransyskan, likasom några af Nya Skolan inblandade främmande, mest Tyska ord, och sökte återföra några belt och hållet föråldrade Svenska; men allt detta har småningom rättat sig. Svenska språket saknar dock ännu så väl en utförlig och omfattande ordbok, som språklära.

Litteratur.

Litteraturens historia under fjerde tidehvarfvet sönderfaller i fem olika under-afdelningar eller perioder. I. Reformations-perioden ji5u3—1632. II. Stjern-hjelmska perioden, i63s—lf33. IIL Dalinska perioden 1733—1778. Gustaf den tredjes period 1778—1795. IV- Lcopoldska perioden 17 9S—1810 V. JSya Skolan 1810.

Litteratur under Reformations-perioden. Reformationen gaf ny väckelse åt Svenska litteraturen, dock förnämligast åt den teologiska, en följd af de under bela tidehvarfvet fortfarande tvisterna i denna vetteu-skap. Tillika bearbetades historien; skaldekonsten deremot föga. I allmänhet förekomma fä böcker af Sven-«ka författare, knappt 160 (tycken på hela 15oo-talet.ia3

Äfven innehållet höjer .sig med få undantag salUn öfver medelmåttan, ehuru språket, sot» yi förut qq-märkt, var tämligen rent.

Författare under Reformations-perioden (i5a3— i632). Konung Gnstaf den förste f. 1490; d. i56o, (Tal, Förordningar, Bref, en liten Rimkrönika). Olaus Petri, pastor i Storkyrkan, f. i497> '552, (Teologiska stridskrifter, Psalmer, Tobiæ Comædia, det första Svenska skådespel, samt en Svensk Krönika). Laurentius Petrij erkebiskop, f. i499> d. 1574 (Bibelöfversättningen i54i, en Svensk krönika, Bref samt öfver 4o skrifter.) Konung Erik 14, f. i533 , d. 1577, (Psalmer, Verser till Karin Månsdotter, Förordningar ra. ra.). Erik Sparre, riks-kansler, f. i55q, d, 1600 (Politiska och Försvarsskrifter). Axel Oxenstjerna , rikskansler, f. i583, d. i654 (Bref, Regerings-formen 1634. Början till Gustaf Adolfs historia). Konung Gustaf JI Adolf, f. i5g4, d. i63a, (Tal, Bref, Sånger, Psalmer Början till sin egen historia). For öfrigt märkas i Teologien i Laurentius Andreæ, Ansermannus, d. 1607. Johan den tredje, d. 1592. Karl den nionde, d. ißi 1 Johannes Rudbeck, d. 1646. Karl Karlsson Gyllenhjelm, d. i65o, m. fi. — Uti historien Erik Göransson Tegel, d. i636 (Gustaf Wasas och Erik i4.'s historia). Ægidius Girs, d, 1689 och Johannes Messenius, d. 1637 (Scondia Illustrata, och på Svenska några Skådespel ur fäderneslandets historia).

Litteratur under Stjernhjelniska perioden. (i63a—-1733), De under Gustaf Adolfs och Kristinas tid inrättade gymnasierna spridde snart en allmännare kännedom om gamla litteraturen. Under Svenskarnas segertåg genom Europa och dervid växande förbindelser med främmande magter, blef äfven nyare tiders vitterhet mera känd. Dessa dubbla orsaker väckte intresset och hiirmningslusten. Drottning Kristina gynnade lärdom och vitterhet; likaså de förnämsta bland rikets stora, Axel Oxenstjerna, Per Brahe, Magnus Gabriel De la Gardie. Också märkes

från denna tid en ökad liflighet i i Svenska litteraturen, dock mest bestående uti häraraiagar. Stjernhjelm, tidehvarfvetsis4

störste författare, sökte väl utveckla en egentlig nationell vitterhet; men hans èfterträdare voro verket icke vuxna; språket måhända ej heller dertill moget, och efterbildningar och öfversättningar från främmande språk togo öfverhand, tfnder Karl den elftes tid sysselsatte man sig mycket med Tyska, men mest roed den Italienska poesien; under Karl den tolfte började den Fransyska att väcka uppseende, dock långsamt; ty konungen äUkade icke detta språk. Efter hans död gjorde det så mycket större framsteg.

Innehållet af tidens vitterhet blef till en stor del poesi. Stjernhjelm skref sin Hercules, samt några balletter (operor) för drottning Kristinas hof, hvarigenom dessa arter af skaldekonst kommo i bruk. De sednare nyttjades vid hofvet, under hela denna tid, hvaremot egentliga skådespel, som under reformationstiden skrefvos och uppfördes i skolorna, föllo i glömska. Kännedomen om Italienska litteraturen föranledide en mängd härmningar och öfversättningar, t. ex. af Petrarcas sonnetter och Guarinis Pastor Fido. Flere samtidiga lyckliga Psalmförfattare föranledde i6g5 års Psalmbok, hvarförutan också några större andeliga dikter utgåfvos. — I afseende på formen märkes, att man införde bruket af Hexametrar, Alexandriner, Orimmade jamber, samt Sonetter och dylika konstir gare former.

I början af denna period bestod historiska litteraturen, liksom under reformationstiden, endast af prosaiska krönikor. Sedan kastade man sig med svärmande ifver på studium af antiqviteterna, samt sökte be— visa Sveriges företräde i ålder och ära framför alla andra lemd på jorden.

Svenska språket, som sådant, började först på 1690-talet vettenskapligen undersökas. Nils Tjdllman utgaf 1696 den första Svenska grammatika. På samma tid utkommo flere andra skrifter i detta ämne; hvarme-delst efter någon strid slutligen Ny-Svenskans böjningsformer och stafsätt blefvo stadgade.

Åtskilliga skrifter i andra vettenskapliga ämo*a125

började äfven utkomma på modersmålet, ehuru man ännu dertill oftast begagnade latinet.

Författare under Stjernhjelmska perioden. De üt-t màrktaste skalder under denna tid hafva varit: Georg j Stjernhjelm, krigsråd, f. i5g8, d. 1672 (Lärodikten I Hercules, hans och tidehvarfvets mästerstycke; Sonetter Balletter, m. m. Dessutom Svea och Göta Målets '• fatabur (ett försök att upptaga gamla Svenska ord i st. f. de då inkommande Fransyska), slutligen några matematiska skrifter). Jacob Arrhenius, professor, f, 1642, d. 1725 (Psalmer). Haqvin Spegel, erkebiskop, f. 1645, d. 1714 (Psalmer, Guds verk och hvila m. m. På prosa, Svenska Kyrkohistorien; Predikningar; Den första Svenska ordbok). Gunnar Eurelius, adlad Dahlstjernas öfver-direktör, f. iS58, d. 170g (Konungaskald; Öfversättning af Pastor Fido;" Visa om Konungen och Herr Peder eller om slaget vid Narva, m. m.j Jacob Frese, kanslist, d. ung, vid pass 1728 (Dikter), Poetiska samlingar m. m.). S. Columbus, d. 1769. E. Lindsköld, d. 1690. Sveno Dalius, d. 169'i, en fö mindre skicklighet ryktbar rimmare, kallad af Stjernhjelm Latinska Kapten, af Dalin Salig Gubben. G. Rosenhane, d. 1684. P. Lagerlöf, d. 1699. Lasse Johansson Lucidor, d. 1674. J. Svedberg, d. 1735 (del-, tog i redaktion af 1695 års psalmbok). Sofia Elisab, Brenner, d. 1730. T. Rudéen, d. 1729. J. Holmström, d. 1708. De tre grefvarne J., O. och C. Gyl-leuborg, d. 1701, 1737, 1746- J- Runius, d. 1713. S. Triewald, d. 1724. O. Kolmodin, d. 1753.

Bland historiska författare märkas: J. Loccenius, d. »677 (äfven jurist). J. TVidikindi och J. IVerwing, båda döda 1697 och författare af krönikor. Bland an-tiqvarierna: Olof Rudbeck , kallad Slorhufvud ,à. 1700 (Atlantica, Öfversättningar från Isländskan, samt Botaniska och Anatomiska skrifter). Olof Verelius, d. 1^82. J. och J. F. Peringsköld, döda 1720, i725. E. J. Björner, d. ij5o. Gustaf Bonde, d 1764.

Bland filosofer märkas: Andreas Rydelius, biskop i Lund; f. 1671, d. 1738, Sverges förste sjelfständig» filosof; utmärkt också som predikant samt latinsk tala-126

re och skald. Som jurist, J. O. Stjernhöök, död 1675. Sjemhielm, Stjernhöök och Luodius anses varà författare till 1736 års lagbok, hvilken utmärker sig genom klokhet, kraft och bestämdhet. Som kemist, m. m., t7. Hjärne, d. 1724- Som arkitekt, N. Tessin, d. 1716. Som målare, David Klöker v. Ehrenstrahl, d. 1698. Som tecknare, Erik

Dahlberg, kongl, råd, d. 1703 (Svecia Bodierna et Antiqua, m. m.).

Bland Språkforskare märkas utom ofvannämnde, Stjernhjelm, Spegel, Lagerlöf, Tjällman, Svedberg, U. Hjärne, äfven E. Aurivillius, d. 1702. Alla dessa bemödade sig att göra Ny-Svenskan gällande; utom Svedberg, som uti sin Schibboleth försvarade Medel-Svenskan.

Litteraturen under Dalinska perioden. Till lifvande och lyftande af Svenska litteraturen bidrogo mycket de efter Karl den tolftes död infallande lugnare tiderna, hvilka lemnade tillfälle att sysselsätta sig med fredliga yrken. Ny-Svenskan började också nu först att mogna föt* vittra foretag; hvilka dessutom uppmuntrades så väl af nationen sjelf, som af flere lärda och mägtiga herrar. Kännedomen om den mera utbildade Franska vitterheten lockade äfven till efterföljd. Ofvannämnde allt orsaker verkade gemensamt och förberedde Dalins uppträdande. Detta skedde 1733 medelst utgifvande af tidskriften Den Svenske Argus. Uti denna och flere sednare skrifter öfverträffade Dalin alla sina företrädare, så väl uti språkets renhet och versbyggnadens ledighet och behag, som i innehållets klarhet och bestämning. Samma förhållande var med hans prosa. Han ansågs och var verkligen Svenska språkels och Vitterhetens pånyttfödas. Ett betydligt antal skalder och författare i alla ämnen följde hans spår. Språket utvecklade under deras hand sina tillgångar och började i st. f. latinet användas äfven uti vettenskapliga afhandlingar, Ett ovanligt lif röjde sig uti hela den lärda verlden. För vitterhetens befordrande bildade sig sällskapet-, t. ex. 1753 fru Nordenflycht enskilda sällskapskrets (Creuta, Gvllenborg, Fischer-137

ström m. fl.), hvilken sedan med namnet Utile Dulci fortsattes af Schröderheim till 1795. Drottning Lovisa Ulrika stiftade 1753 en Vitterhetsakademi, hvilken 1756 indrogs, men förnyades 177a. Teatrar för Svenska skådespel öppnades, den första 1737. I afseende på andan af tidéns vitterhet visade sig en tvåfaldig riktning. Dalins egentliga styrka bestod uti qvickhet, klarhet och behag; hvilka egenskaper eftersträfvades af hans efterföljare, bland hvilka dock ingen blef serdeles ryktbar. Fru Nordenflycht deremot och hennes vänner utmärkte sig mera genom varm känsla, lifligare inbillning, samt en innerlig kärlek för naturmålningar.

Tidehvarfvets litterära verksamhet sträckte sig äfven till allvarsammare ämnen, Bergman, Scheele och Wargentin bildade sig sjelfva och sin ryktbarhet. Ihne väckte Europas uppmärksamhet med sitt Glossarium Suiogothicum; Svenska historien hade sin skönaste blomstringstid, och Linnés namn sträckte sig öfver ht-ja den bildade verlden.

Författare under den Dalinska perioden. Bland skalder märkas: Olof von Dalin, hofkansler, f. 1708, d. 1763 (Tidningen Svenske Argus, Svenska Fribeten, Tragedier, tillfällighetsvers, Svea Bikes historia). Johan Henrik Mörk, kyrkoherde, f. 1714, d. 1763 (Adal-rik och Götilda, den första Svenska roman; Thekla, m. m.). Hedvig Charlotta Nordenflycht, f. 1718, d. 1763 (Den sörjande turturdufvan, Tankar om skaldekonsten, Qvinligt tankespel, m. m.). Gustaf Filip Creutz j kansli-president, f. 1729 d. i785 (Atis och Camilla, Vitterhetsarbetsa). Gustaf Fredrik Gyllenborg, kansliråd, f. 1731, d. 1808 (Tåget öfver Bält, Satiren öfver mina vänner, m. fl.). Jakob Wallenberg, kyrkoherde, f. 1746» d. 1778 (Min son på Galejan). C. G. Tessin, d. 1770. J. V. Liljestråle> d. 1807. Erik Sköldebrandj d. 1814. E af Sotberg, d. 1782. O. Bergklint, d. i8o5. J. Wellander, d. 1782, samt slutligen den för sina löjliga och förvända skaldestycken ryktbare Haqvin Bager> d. 178a.

Uti historiska litteraturen upphörde det förra an-128

tiqvariska svärmeriet, och grundliga undersökningar och samlingar, jemte väl skrifna historiska arbeten, kommo i stället. Såsom samlare och granskare utmärkte sig: S. Lönbom, B. Bergius, d. 1784. C. R. Berch, d. 1777. A. Schönberg, A. 1811, samt framför alla andra C. C. Gjörwell, Kongl, bibliothekarie, f,, 1731, d. 1811, hvilken utgifvit mångfaldiga historiska samlingar och dessutom genom sin Svenska Mercurius åren 1755—1765 betydligt b'idrog till kännedom om främmande länders litteratur och till en bättre kritik. Som författare märkas: Anders af Botin, kammarråd, född 1724, d. 1790 (Svenska folkets historia). Olof von Dalin (se ofvan), Sven Lagerbring, kansliråd, f. 1797, d. 1787 (Svea rikes historia). Olof Celsius, biskop i Lund, f. 1716, d. 1794» hvars Gustaf den förste och Erik den fjortonde äro Svenska historien^ mästerstycken. Celsius har äfven utgifvit skaldestycken och tal. Här märkes också Erik Tuneld, Assessor, f. 1709, d. 1788 (Geografi öfver Sverge).

Som teologer märkas: Erik Tollstadius, d. 1759. Emanuel Svedenborg, assessor, f. 1688, d. 1772 (Itskil-, liga

teologiska och matematiska arbeten).

Som språkforskare: Johan Ihre, kansliråd, f. 1707 d. 1780 (Glossarium Suiogothicum, ro. m.). Abraham Sahlstedt, Kgl. Secreterare, f. 1716, dr 1766 (Den enda Ordbok, som ännn finnes för Ny-Svenskan; Språklära). Som jurister D. Nehrman, adlad Ehrenstråhle. "Uti lakarevettenskapen Nils Rosén von Rosenstein, Arcbiater, f. 1706, d. 1773. L. Roberg, d. 1742. R. Martin, d. 1788. P. J. Bergius, d. 1790. Uti matematiska vettenskaperna: C. Polhem, kommerseråd, d. I75i. A. Celsius, d. 1744- S. Klingenstjerna, d. 1765. D. Melanderhjelm, d. i8ro. Ryktbarast bland alla Svenska lärda blef Carl v. Linnte, Arcbiater, f. 1707, d. 1778 (Philosopbia Botanica, Systema Naturae, m. fi.) genom hvilken naturalhistorien och i synnerhet botaniken omskapades till en ny vettenskap.

Litteraturen under Gustaf den tredjes period. Denna period räknar sin begynnelse från år 1778, då Kellgren började utgifva tidningen Stockholms-Posten. Den29

utmärker sig betydligt framför den Dalinska genom så väl språkets som smakens ökade renhet och är uti poetiskt hänseende kanske den mest lysande, som Sveriges historia kan uppte. Genom en sällsynt händelse sammanträffade ovanliga och olikartade snillen, alfa genom Gustaf den tredjes skarpa blick och konungsliga frikostighet framdragna och hy Hade. I allmänhet var Franska vitterheten tidens mönster. Den följdes af Leopold, Oxenstjerna, Adlerbeth, ja af konungen sjelf, hvilken i likhet dermed inrättade Svenska Akademien 1786. Men Gustaf den tredje visste värdera snillet äfven i andra riktningar; derföre såg man tidehvarfvets stjernor Kellgren , Lidner, Bellman, Thorild, Ehrensvärd, Leopold hvar för sig gå en egen, men lysande bana. I medelpunkten stod den glade, snillrike och frikostige konungen, gifvande lif och sammanhållning åt det hela.

Dalin, fru Nordenflycht och Mörk hade dött på samma år. På lika sätt såg man också nu inom kort tid tidehvarfvets förnämsta snillen falla undan: Konungen sjelf 1792, Lidner 1793, Kellgren, Bellman och Schröderheim 1795.

Författare under Gustaf den tredjes period. Konung Gustaf den tredje, f. 1746» d. '793 (Äreminne, Skådespel, Tal, Bref, m. m.). Johan Henrik Kellgren, kgl. handsekreterare, f. 1751, d. 1795; uppträdde först i vittra sällskapet Aurora i Åbo; sedan 1778 i Stockholms-Posten, der han inom kort förde spiran inom Svenska Litteraturens verld. (Skådespel, Poemer: t. ex. Mina Löjen, Ljusets Fiender, Nya Skapelsen, m. m.). Karl Mikael Bellman, hof-sekreterare, f. 1741, d. 1795 (Fredmans Sånger, Fredmans Epistlar, m. m.). Samuel Ödmann, professor, f. 1750, d. 1829 (psalmer, flere teologiska, äfven naturhistoriska och geografiska skrifter). Johan Gabriel Oxenstjerna, riksmarskalk, f. 1751, d. 1818 (Hoppet, Dagens Stunder, Skördarna, m. m.). Gudmund Göran Adlerbeth, statsråd, f. 1751, d. 1818 (Skådespel, Öfversättningar af Virgilius, Horatius, Ovidius). Bengt Lidner, kanslist, f. 1759, d. 1793 (Spastaras död, Medea, Året 1783, Yttersta Dömen, m. m.). Tomas Thorild, professor, f. 1759, d.i3o

1808 (Passionerna, Flere prosaiska skrifter), JnnaMaria Lenngren, f. Malmstedt, d. 1817 (Råd till min dotter, Den 1 November, Herrskapsbesöket i prestgår-den, Födelsedagen m. m.). C. B. Zibet, d. 1809, C. Johan Hallman, d. 1800 (Tillfället gör tjufven). C. Envallsson, (Kronofogdarne). G. Regnér, d. 1819. A. N. Edelcrantz, d. i8a3. E. Schröderheim, d. 1793. O. Kexell, (Kapten Puff); och slutligen M. Bjugg, Sveno Dalii och Hnquin Bagers efterträdare i skalderykte.

Uti Historien märkas: Jonas Hallenberg, kansliråd, f. 1748 d. 1838, (Allmän Historia, Gustaf Adolfs Historia, Anmärkningar vid Lagerbring, m. ro.). E. M. Fant, d. 1817.

Som teologer: S. Ödmann, (se ofvan), C. Dahl, d. 1809, och Magnus Lehnberg, biskop i Linköping, f. 1758, d. 1808 (Predikningar, tillika Äreminnen öfver Birger Jarl och Karl Gyllenhjelm). Som filosofer: T. Thorild, (se ofvan), N. v. Rosenstein, d. 1824, och Karl August Ehrensvärd, . öfveramiral, f. 1745, d. 1800 (Resa till Italien, De sköna konsternas filosofi, m. ra.). Som språkforskare: J. Hallenberg (se ofvan). M. Norberg, d. 1826. J. A. Tingstadius, d. 1827. Som jurist M. Calonius, d. i8i3. Som kemister: J. Bergman, d. 1784. J. G. Wallerius, d. 1785, och C. V. Scheele, d. 1786. Som läkare: D. v. Schulzenheim, d. i8a3. A. Murray, d. i8o3. Olof aj Akrell, d.

1806. Som matematiker P. V. Wargentin, d. 1783. J. G. Wilcke, d. 1796. F. Mallet, d. 1797. Som bildhuggare ~ T. af Ser ge II, d. 1814-

Litteraturen under Leopoldska perioden. År 1794 började Leopold utgifva tidningen Extra Posten, medelst hvilken han sedan höjde sig till ledare af Svenska vitterheten. Teologiska litteraturen bestod, likasom i föregående tidehvarf, af predikosamlingar. Uti filosofien följdes förnämligast Franska så kallade ency-klopedistiska skolan. Men i allmänhet var denna vet-tenskap mindre väl ansedd af regenten. Naturvetten-skaperna deremot gynnades och gjorde betydliga framsteg. Det var under denna tid, som Berzelius först uppträdde och grundlade sin Europeiska ryktbarhet.Under denna period började roman-litteraturen framtränga till Sverge, serdeles A. v. Kotzebués och A. Lafontaines arbeten, hvilka öfversattes och begärligt lästes.

Författare under Leopoldska perioden. Skalder: Karl Gustaf af Leopold, stats-sekreterare, f. 1756, d. 1829 (Tidningen Extra Posten; Skådespelen Odén; Virginia, m. fi.; Dikterne Annelte och Egtø, Vackra Bedjerskan, Predikaren i gamla drägten: ro. m.; Filosofiska och kritiska arbeten på prosa). Axel Gabriel Silfverstolpe, riddarhus-sekreterare, f. 1763, d. 1816. (Djurkretsen; Fabler, m. fl, Pedagogiska skrifter). Anders Karlsson af Kullberg, biskop, f. 1774 (Ålderdomen, Husliga sällheten, m. fl.). Johan David Valerius, (Tålamodetj Allmänna kärleken, m. ra., Sånger). J. Stenhammar, d. 1799. A. F. Sköldebrand, f. 1757. C. Lindegren, d. 1815. M. Choræus, d. 1Ö06. P. A. Wallmark, f. 1777. J. F. Stjernstolpe, d. i83i, K. (v. Becker, d. i83i. F. Cederborgh, P. A. Granberg. A. Lindeberg, m. fl. För öfrigt märkas de trenne, skalderna Franzén, FVallin och Tegnér, hvilka först uppträdde under Leopoldska perioden, men hvilkas förnämsta verksamhet inträffade under nya skolans tid. tranzMikael Franzén,biskop, f. 1769 (Sång öfver Crejtz, Frihetsbilden, Mötet vid Alvastra, Columbus, Psalmer, Sånger, m. m.). Johan Olof Wallin, erkebiskop, f. 1779, d. i83g (Uppfostraren; Psalmer; Religionstal; Redaktionen af 1819 års Psalmbok, m. m.). Esaias Tegnér, biskop, f. 1782 (Svea, Nattvardsbarnen, Axel, Frithiof , Smärre dikter. På Prosa: Tal vid Jubelfesten 1817, m. fl.).

Bland historiska författare märkas: F. M. Franzén, se »fvan (Tal om Svenska drottningar, Minnen). F. B. v. Schwerin, f. 1764. G. A. Silfverstolpe, P. A. Granberg.

Som teologer hafva uppträdt: F. M. Franzén,{st ofvtn), J. O. Wallin, (se ofvan), J. Jström, f. 1767. J. <k Hedrén, f. 1775. K. P. Hagberg, f. 1778. — Som filosofer: K. G. af Leopold, (se ofvan). A. Liedbeck, L. M. Enberg, f. 1787. Som språkforskare, förta t te Tin^stadius, Norberg och Hallenberg sina arbeta). — bom jurist: S. Holmbergsson, professor,i3a

f. 1764. I medicinska vettenskaperna: bröderna A., J.

och P. Afzelius, f. iy5o, iy53, 1760. A. H. Florman, f. 1761. J. F. Sacklén, f. iy6i. Uti kemién: J. Berzelius, professor, friherre, f. 1779. Uti naturalhistorien: O. Swartz, d. 1818. A. J. Retzius, d. 1821. K. P. Thunberg, d. 1828. J. F. Dahlman, d." 1828. Uti matematiken: J. Svanberg, f. 1771. Som målare: P. Hörberg, d. i8i5.

Litteraturen under Nya Skolans period. Med år 1810 började i Svenska litteraturen ett nytt tidskifte, medelst utgifvandet af tidningen Polyfem, redigerad af J. C. Askelöfoch tidskriften Phosphorus, af Atterbom och Palmblad; derpå följde tidskriften Iduna 1811, af E. G. Geijer, Poetisk Ka leder 1812, af Atterbom och Svensk Litteraturtidning i8†3, af Atterbom och Palmblad; m. fl. Dessa litteratörer med deras anhängare kallades vanligen Nya Skolan. De beskylde föregående tidehvarf att med för mycken ensidighet följa den Fransyska bildningen i alla dess riktningar, hvaremot nya skolan yrkade, att den Tyska litteraturen snarare förtjente efterföljd, så väl i anseende till dess öfverträffande värde i sig sjelf, som dess frändskap med Svenskan. Denna litteratur fick äfven mycket insteg hos nationen medelst den på samma gång utkommande upplagan af Bibliotek der Deutschen Classiker. Man började äfven med varmare ifver omfatta Sveriges äldre historia och litteratur, hvarjemte den gamla Nordiska mytologien begynte i skön konst användas; t. n. (Iduna af Geijer; Afzelii Folkvisor; Tegnérs dikter; P. H. Lings arbeten, m. m.)

Striden mellan dessa båda partier fördes å lya Skolans sida af Svensk Litteraturtidning, å den anira af tidningen Allmänna Journalen och varade flere år, tills den småningom aftog och upphörde. (

Vid denna tid började Walter Scotts romsner öfversättas och blifva allmänhetens käraste läsning. Å en annan sida framträdde ungefär också på sjnma gång Tidningen Argus, hvarefter den politiska tidningslitteraturen fått en förut okänd vigt och alinän-lighet. Det är beklagligt, att Sverges litteratörer icke133

kunnat förena sig till utgifvande af en omfattande Svensk Litteratur-tidning.

Författare under Nya Skolans period. Som skalder märkas: Erik Gustaf Geijer, professor, f. 1783 (Iduna, tidskrift; flere filosofiska osh historiska afhandlingar, Svea Rikes häfder, Svenska Folkets historia, m. ro.). Per Daniel Amadeus Atterbom, professor, f. 179g-(Blommorna, Fågel Blå, Lycksalighetens Ö m. ni.; Redaktör af Phosphorus, Poetisk kalender, Svensk Litteraturtidning; flere filosofiska afhandlingar). Erik Stagnelius, kanslist, f. 1793, d. 1823 (Liljori Saron; Mar-' tyrerna; Bacchanterna m. m.). P. H. Ling, f. 1776, d. 1838. S. Hedborn, i. i783. A. A. Afzelius, f. i785. Fru J. C. Nyberg, känd under namnet Euphrosyne, f. 1785. C. Livijn, f. 1781. A. A. Grafström, f. 1790. C. E. Fahlcrantz, f. 1790. B. v. Beskow, f. 1796. K. F. Dahlgren, f. 1791- P. A. Sondén, i. 1792, d. 1837. J. Sjöberg, kallad Vitalis, f. 1794. J. H. Thomander, f. 1798. G. G. Ingelman, f. 1788. K. A. Nicander, f. 1799, d. i83g. J. E. Rydqvist, f. 1800. P. Wieselgren, f. 1800. A. Lindeblad, f. 1800. Fredrika Bremer, f. 1802 (Teckningar ur Hvardagslifvet). Friherrinnan Knorring, f. Zelow (Romaner: Illusionerna, Qvinnorna, Vännerna) m. fi. C. H.Mel-lin, f. i8o3. Ridderstad, Adlersparre, in. fl.

Studium af antiquiteterna har åter blifvit uppväckt af N. H. Sjöborg, J. G. Liljegren, J. H. Schröder. — (Som häfdatecknare märkas: E. G. Geijer (se ofvan). A. M. Strinnholm, f. 1787 (Svenska folkets historia under konungarna af Wasaätten; Svenska folkets historia från äldsta till Därvarande tid). M Bruzelius, t. 1786. J. F. af Lundblad. J. Ekelund.- f. 1790; samt Fredrik Wilhelm Palmblad, professor, f. 1780. (Flere historiska och särdeles geografiska arbeten).

Jemte fortfarandet af predikosamlingars utgifvande har under sednare perioden Teologien äfven på ett mera vettenskapligt sätt blifvit bearbetad, medelst afhandlingar och tidskrifter; t. ex. Teologisk Qvartals-skrift och Ecclesiastisk Tidskrift, samt Theophrosyne. Som författare märkas: S. Lundblad, G. Knös, C. G. Rogberg, H. Reuterdahl, J. H. Thomander, m. fl.Uti filosofien mirkas: Benjamin Karl Henrik Höijer, professor, f. 1767, d. 1812. N. F. Biberg, f. 1776, d. 1827. S. Grubbe, f. 1786. A. Atterbom, samt Lorenzo Hammarsköld, tgl. bibliothekarie, f. 1785, d. 1827, hvilken utgifvit skrifter i de flesta grenar af litteraturen. Uti filologien: P, G. Boivie, H. S. Collin, C. /.Schlyter. I juridiken: Richert, Collin , Schlyter. I medicinska vettenskaper P. G. Cederschöld. Uti matematiska: F. Rudberg. I naturhistorien: Agardh, Wahlenberg, Fries , Nilsson. Som målare: Fahlcrantz, Lauræus, Sandberg, Som bildhuggare: Byström och Fogelberg.

*

Kap. 2.

SPRÅK-PROF.

Såsom prof på språket» olika utseende under olika tidehvarf vilja vi t:o anföra en kort öfversigt af Faro-, Medel- och JVJfw-Svenskant deklinationer och k onjaga tioner. 2:o Några prosaiska och poetiska stycken från olika åldrar.

s- >•

Öfversigt af äldre och nyare Deklinations- och ' konjugationsformer.

Substanti vernas Deklinationsformer.

Första Deklinationen.

Sing. Obestämd Form.

Forn-Svenslt». Medel-Svenska* Ny~St>enska.

N. Vika Veeka Vecka

G. Viku Veeko Vecka

D. Viku Veeko åt Vecka

A. Viku Veeko Vecka

V. Vika Veeka o Vecka

A. Viku Vewko af Veck». Uti filosofien mirkas: Benjamin Karl Henrik Höijer, professor, f. 1767, d. 1812. N. F. Biberg, f. 1776, d. 1827. S. Grubbe, f. 1786. A. Atterbom, samt Lorenzo Hammarsköld, tgl. bibliothekarie, f. 1785, d. 1827, hvilken utgifvit skrifter i de flesta grenar af litteraturen. Uti filologien: P, G. Boivie, H. S. Collin, C. /.Schlyter. I juridiken: Richert, Collin , Schlyter. I medicinska vettenskaper P. G. Cederschöld. Uti matematiska: F. Rudberg. I naturhistorien: Agardh, Wahlenberg, Fries , Nilsson. Som målare: Fahlcrantz, Lauræus, Sandberg, Som bildhuggare: Byström och Fogelberg.

*

Kap. 2.

SPRÅK-PROF.

Såsom prof på språket» olika utseende under olika tidehvarf vilja vi t:o anföra en kort öfversigt af Faro-, Medel- och JVJfw-Svenskant deklinationer och k onjaga tioner. 2:o Några prosaiska och poetiska stycken från olika åldrar.

s- >•

Öfversigt af äldre och nyare Deklinations- och ' konjugationsformer.

Substanti vernas Deklinationsformer.

Första Deklinationen.

Sing. Obestämd Form.

Forn-Svenslt». Medel-Svenska* Ny~St>enska.

N. Vika Veeka Vecka

G. Viku Veeko Vecka

D. Viku Veeko åt Vecka

A. Viku Veeko Vecka

V. Vika Veeka o Vecka

A. Viku Vewko af Veck».35

Belt. Farm.

N. Vikan Veekan Veckan

G. Vikunar Veekone» Veckans

D. Vikuni Veekone ät Veckan

A. Vikana Veelona Veckan

V. Vitan Veekan — ,

A. Vikuni Veekone af Veckan.

Plur. Obestämd Form.

N. Vikur Veekor Veckor

G. Vilna Veekna Veckor»

D. Vikum Veekom it Veckor

A. Vikur Veekor Veckor

V. Vikur Veekor o Veckor

A. Vikum Veekom af Veckor.

Best. Form.

N. Vikurnar Veekorna Veckorna

G. Viknanna Veekornas Veckorna»

D. Vikumin Veekomen St Veckorna

A. Vikurnar Veekorna Veckorna

V. Vikurnar Veekorna —

A. Vikumin • Veekomen af Veckorna.

Andra Deklinationen.

Singl. Obestämd Form.

Forn-Svenska. Medel-Svenska- Ny-Svenska.

N. Anti Andbe Ande

G. Anta Andha Andes

D. Anta Andha åt Ande

A. Anta Andha Ande

V. Anti Andhe o Ande

A. Anta Andha af Ande.

Bestämda Formen.

N. Antin Andhen Anden

G. Antans Andhens Auden»

D. Antanum Andbanom it Anden

A. Antan Andhan Anden

V. Antin Andhen —

A. Antanum Andhanom af Anden.

Pluralis. Obestämd Form.

N. Antar Andbar Andar136

G. Anta Andha Andars

D. Antum Andbom it Andar

A. Anta Andha Andar

V. Antar Andhar o Andar

A. Antum Andhom af Andar.

Bestämd Form.

lf. Antarnir Andharne (r) Andarne

G. Antanna Andharnas Andarne!

D. Antumin Andhomen åt Andarna

A. Antana Andharna Andarna

V. Antana Andharna —

A. Antumin Andhomen af Andarna.

Singular. Obest. Form.

Forn-Svenska Medel-Svenska. Ny-Sventka.

TT. Flukkur Flocker Flock

G. Flukks Flocks Flocks

D. Flukki Flocke It Flock

A. Flukk Flock Flock

V. Flukkur Flocker o Flock

A. Flukki Flocke af Flock.

Bestämda Form e*n.

lf. Flukkrin Flocken Flocken

G. Flukksins Flocksens Flocken

D. Flukkinum Flokenom åt Flocken

A. Fliükkin Flocken Flock

V. Flukkrin Flocken —

A. Flukkinum Flockcnom af Flocke».

Pluralis Obestämd Form.

lf. Flukkar Flockar Flockar

G. Flukka Flocka Flockars

D. Flukkum Fiockom åt Flockar

A. Flukka Flocka Flockar

V. Flukkar Flockar o Flockar

A. Flukkum Fiockom af Flockar.

Bestämd Form.

lf. Flukkarnir Fl< ckarue (r) Flockarna

G. Flukkana Flockarnaä Flockarnas

D. Flukkumin Floclomcn åt Flockarna'

A. Flukkana Flockarna Flockarna

V. Flukkana Flockarna ' —

A. Flukkumin Flockomen af Flockarna.I 10

Tredje Deklinationen.

Sin g. Obestämd Form.

Forn-Svenska. Medel-Sv en t k a. Ny- Sv entk a>

N. Sun Son Son

G. Sunar Sons Sons

D. Suni Sone St Son

A. Sun Son Son

V. Sun Son o Son

A. Suni Sone af Son

Best. Form.

N. Sunin Sonen Sonen

G. Sunsins Sonsens Sonens

D. Suninum Sonenom ät Sone*

A. Sunin Sonen Sonen

V. Sunin Sonen —

A. Suninum Sonenom af Sonen

Plur. Obestämd Form.

N. Sunir Söner Söner

G. Suna Sona Söners

D. Sunum Sonom St Söner

A. Suni Söner Söners

V. Sunir Söner o Söner

A. Sunum Sonom af Söner

Best. t o r m.

N. Sunirnir Sönerne (r) Sönerna

G. Sunana Sönernes Sönernas

D. Sunumin Sonomen ät Sönerna

A. Sunina Sönerna Sönerna

V. Sunirnir Sönerne (r) —

A. Sunumin Sonomen af Sönerna

Sin g. Obestämd Form.

W. Sak Sak Sak

G. Sakar Sakar Saks

D. Sak (u) Sak ät Sak

A. Sak. Sak Sak

V. Sak Sak o Sak

A. Sak (u) Sak ' »f Sak

Best. Form.

N. Sakin Saken Saken

G. Sakinnar Sakennes SakensI

38

D. Sakinni Sakenne St Saken

A. Sakina Saken Saken

V. Sak in Saken —

A. Sakinni Sakenne af Saken

Pluralis. Obestämd Form.

lf. Sakir Saker Saker

G. Saka Sak Säkert

D. Sakum Sakom it Saker

A. Sakir Saker Saker

V. Sakir Saker o. Saker

A. -Sakum Sakom af Saker

Bestämd Form.

lf. Sakirnar Sakerna (r) Sakerna

G. Sakanna Sakernai Sakernas

I>. Sakumin Sakomen åt Sakerna

A. Sakirnar Sakerna Sakerna

V. Sakirnar Sakerna —

A. Sakumin Sakomen af Sakerna

Fjerde Deklinationen "J. Obestämd Form.

Fom-Sventka. Medel-Svenska. Ny-Sventka.

N. Skib Skep Skepp

G. Skibs Skeps Skepps

D. Skibi Skepe it Skepp

A. Skib Skep Skepp

V. Skib Skep o Skepp

A. Skibi Skepe af Skepp

Pluralis.

lf. Skib Skep Skepp

G. Skiba Skepa Skepps

D. Skibum Skepom it Skepp

A. Skib Skep Skepp

V. Skib Skep o Skepp

A. Skibum Skepom af Skepp

) Uti Forn och Medel-Svenskan utgjorde nuvarande fjerde och femte dektinationerna blott en enda. Man sade Ett rik, fi cre rike, likasom Ett träd, flere träd.I 10

Best. Form.

Font-Svetuha. Medel-Sventha. Ny-Svenska-

N. Skibit Skepet Skeppet

6. Skibsios Skepaeni Skeppet»

D. Skibinu Skepeno St Skeppet

A. Skibit Skepet Skeppet

V. Skibit Skepet -

A. Skibinu Skepeno af Skeppet

Pluralis.

N Skibin Skepen Skeppen

G. Skibanna Skepen* Skeppens

D. Skibumin Skepomen St Skeppen

A. Skibin Skepen Skeppen

V. Skibin Skepen —

A. Skibumin Skepomen af Skeppen.

Substantivernas bestämda form bar uppkommit medelst tillläggande af det gamla pronomen Hin, Hin, Hit, d. t. ». Den Den, Det: t. ex.

Singularis.

Maskulinum.

lf. Sun hin Sunin Sonen Sonen

G. Sunar hins Sunsins Sonsens Sonens

D. Suni hinum Suninum Sonenom St Sonen.

A. Snn bin Sunin Sonen Sonen.

Pluralis.

N. Sunir hinir Sunirnir Sönerne (r) Sönerna

G. Sunar hinna Sunanna Sönernes Sönernas

D. Sunum hinum Sununim Sonomen St Sönerna

A. Suni hina Suuina Sönerna Sönerna.

Femininum. Singularis.

N. Viku hin Vikan Veekan Veckan

G. Viku hinnar Vikunar Veekonne9 Veckans

D. Viku hinni Vikuni Veekonne St Veckan

A. Viku hina Vikuna Veekona Veckans

Pluralis.

N. Vikur hinar Vikurnar Veekorna Veckorna

G. Vikna hinna Viknana Veekornas Veekorna*

D. Vikum hinum Vikumin Veekomen St Veckorna

A. Vikur hinar Vikurnar Veekorna Veckorna.i4 o

N e a t r u m. Singularis.

N. Skib hilt Slibit Skepet Skeppet

G. Skibs hin» Skibsins Skcpsens Skeppets

D. Skibi hinu Skibinu Skepeno åt Skeppet.

A. Skib bit Skibit Skepet Skeppet.

Pluralis.

N. Skib hin Skibin Skepen Skeppen

G. Skiba hinna Skibanna Skepens Skeppens

D. Skibum hinum Skibumin Skepomen St Skeppen

A. Skib hin Skibin Skepen Skeppen.

Äldre deJclinations-former för Pronomen Personale.

Första Personen.

Singularis.

JForn-Svenska. Medel-Svenska. Ni/Svenska.

N. Jak Jagh Jag.

G. Min Mins —

D. Mer MigU It Mig.

A. Mik Migh Mig.

y. Mer Migh af Mig.

Pluralis.

N. Wir Wij Wi.

G. War Wors —

D. Us O» it Om.

A. U» O» Oss.

A. U« Os af Oss.

Andra Personen.

Singularis.

N. Thn Thu Du.

G. Thin Thins _

D. Ther Thigh ät Dir.

A. Tliik Tbigh Dig.

V. Tbu Thu Du

A. Ther Thigh at Dig.i4.

Pluralis.

N. Ith I I.

G. lthar]deri —

D. Ithr Ider åt Eder

A. Ithr Ider Eder

V. Ith I I

A. Ithr Ider af Eder

Tredje Personen.

Maskulinum.

N. Han Han Han.

G. Hans Hans Hans.

O. Hanuna Honam åt Iionom.

A. Han Han Han.

V. — — —

A. Hanum Honum af Honom

Pluralis.

K. Thair The De.

G. Thaira Tbera Deras.

D. Thaim Them It Dem

A. Tha The Dem.

V. — — —

A. Thaim Them af Dem.

Femininum.

N. Hun Hon Hon.'

G. Hinar Bensa (r) Hennes.

D. Hini Heunc St Hen b*.

A. Hana Hana Henne.

V. — — —

A. Hini Henne af Henue.

P l u r a l i s.

lf. Thar The De.

G. Thaira Thera Deras.

D. Thaim Them åt Dem.

A. Thar The Dem.

A. Thaim Them af Dem.

Neutrum.

N. That Thet Det.

G. Tbess Tbess Dessi3a

D. Thui Thy ät Det.

A. That Thet Det.

V. — — —

A Thui Thy af Det.

Plur ali s.

N. Thau The De.

G. Thaira Thera Deras.

D. Thaim Them åt Dem.

A. Thau The Dem

V. — — -

A. Thaim Them af Dem.

Öfversigt af äldre Konjugationsformerna. Första konjugationen. Indikativus.

Torn-Svenska. Medel-Svenska. Ny-Svetuka Pre».

Jak kalla (r) Jagh kallar Jag kallar.

T hu kallar Du kallar Du kallar.

Han kallar Han kallar Han kallar.

Vir kalium Vij kallom Vi kalla.

I (ith) kallin I kallen I kallen.

Thair kalla The kalla De kalla.

Imperf.

Jak kalladi (a) Jaghkalladhe Jag kallade.

_ kalladi (r) — kalladhe — kallade.

— kalladi — kalladhe — kallade.

— kalladum — kalladhom — kallade*

— kalladia — kalladhen — kalladeo.

— kalladu — kalladho (e) — kallade.

Perf.

Jak hafi kallat Jagh hawer kallat Jag hafver kallat

— haflr — — hawer — — hafver —

— hafir — — hawer — — hafver —,

— haftun— — bawom — — hafva —

— hafi — — hawen — — hafven —

— hafa — — hawa — — hafva —

Plutquamp.

Jak hafdi kallat Jag hafdhe kallat Jag hade kallat.

— hafdi(r)— —hafdhe — —hade —43

Jak hafdi kallat Jag hafdhe kallat. Jag hade kallat

— hafdum— — hafdhom— — hade —

— hafdin — — hafdhen —— haden —

— häfda — — hafdho — — hade —-

Fulur.

Jak skal kana Jagh »kal kalla Jag skall kalla.

— skalt — — »kält — — »kall —

— skal — — »kal — — »kall —

— skulum— — skolom — — »köla —

— skulin — — skolen — — akolen •»•

— skulu(o)— — skolo (ej— — skolsi —

Konjunktivus. Pre*.

Jak k aili Jagh kalle Jag kalle.

— kalli (r) — kalle — kalle.

— kalli — kalle — kalle.

— kalium (im) — kal tom — kalle,

— kallin — kallen — kallen.

— kalli — kalle — kalle.

Imperf.

Jak kalladi (a) Jagh kalladhe Jag kallade.

— kalladi (r) — kalladiia — kallade.

— kalladi — kalladhe — kallade.

— kalladum — kalladhom — kallade.

— kalladin — kallarfhen — kalladen.

— kalladi — kalladhe — kallade,

Ferf.

Jak hafi kallat Jag hawe kallat Jag hafver kallat.

— hafi — «-. hawe — — hafver —

— hali — — hawe — — hafver —

— hafum (im) — hawom — — hafve —• —• hafin — —. hawcu — — hafven —

— hafi — — hawe — — hafve —

Plusquamp.

Jak hafdi kallat Jagh hafdhe kallat Jag hade kallat.

— hafdi (r)— — hafdhe — — hade —

— hafdi — — hafdhe — — hade —

— hafdum— — hafdhom— — hade —

— hafden — — hafdhen— — haden —

— häfde — — hafdhe — — hade —

Futur

Jak tkal hafva kallat o. i. r.44

Imperf.

kalla kalla kalla,

kallam kalium kallom.

kallen kallen (r) kallen.

Infinitivus.

Pres. kalla ' kalla kall?,

Pret. hafa kallat hawa kallat hafva kallat.

Fut. skulu (a) kalla skola kalla skola kalla.

Particip, aktiv:

Pres. kàllandi kallandhe kallande.

Pret. bafandi kallat hawandhe kallat hafvande kallat.

Fut. skulundi halla skulundhi kalla skolande kalla.

Particip: past.

Pret. kallathr • kalladber kallad.

Anm. Passivum i tå väl denna, som båda de öfriga kon-jugationerna, bildas på det sättet, att man lägger till ett*. Detta gäller öfver allt, utom der aktivet slutar p& r, hvilken bokstaf di bortbytes mot det tillaggda g. Det beter Thu kallas i st. f. Thu kallars.

Andra konjungationen*).

Indikativus.

Pres3

Jak arfi] Jagh aerwer Jag ärfver.1

— arfir — aerwer — ärfver.

— arßr — aerwer — ärfver.

— arfum — aerwom — ärfva..

— arfin . — aerwen — ärfven.

— arfa — aerwa — firfva.

ptperf

Jak arfdi Jagh aerfdhe[Jag ärfde.

— arfdir — aerfdhe — ärfde.

— arfdi — aerfdhe — ärfde.

— arfdum — aerfdhom — ärfde.

— arfdin — aerfdben — ärfdea.

— arfdu —/ aerfdho (e) — ärfde.

) Vid denna liksom vid tredje konjugationen utsättas icke de med hjelpverber sammansatta tempora, emedan dt bildas alldeles lika som i första konjugationen.««• .. I

Jak arfi Jagh aerwe Jag Srtrë.

— a rår. aerwe — ärf*e.:. i.

— a*fi <• aerwe — ärfye___

— arfum (im) aerwom — :ftrf<e. ...

— acfin • — aerwen — arfyen. —. ar ti — aerwe — ärfve.

Imperf.

Jak arfdi Jjgb aerfdfe Jag ärfde.

— arfdi (r) — aerfdhe — ärfde.

— arfui — aerfdhe — ärfdey,»!

— arfitum (im) ' a,ej;fdhom — . ärfde..

— arfdiu . , »erfdhen — ärfdhenl

— arfdi ... — aerfdhe — ärfd|e."

Imperativ.

arf! aerf! arf! .

arfum (im)! aervom! Srfvom.!

arfin! aerwen (r)! ärfyen (ß^mT

Infinitiv. . , ,1 ^

arfa aerwa ärfva,

hafa ärft hawa aerwt -'hafva SrftJ

skutu (a) arfa' tkola aerwa, »kol* ärfv*

i

Parlie. akti».

arfandi aerwandhe ärfvandel' '

hafandi ärft hawandhe aerwt hafvande ärft.

akvlundi arfa »kolandheaerwa (kolande ärfva.

Pret particip• pott.

•rfthr aerfdh^ irtt

,: Tredje ko.aj u ga t ion'eo.

Indikativus. vs:» ; j Pre*. '

Jak hinn Jagh hititter Jag hiiuM*.

— hinnr — hinner — hinner.

— hinnr — hinner — hinner.

— hiunam - — hinnom Vi 'i • hinåa-.l

45

Konjunktivus.?4
I f>|nnin Ijbinc*n 1 hinnen.

— hinna - ti Wnntf. —hinna.

Jak-hann J«gh Iwnn Jag hann.

— 'hänt fe«nt — hanö. —• hann .. iw -hann .ti- bana.

— hnnnum »• feunnom — huaco.

— "huonin <•»» kunnen — hiianen.

— hunnu — hunno. — hunno.

åMnjunføjvus.

".»• < i-»#: - - , . r

VrM' -

Jat hiaui " Mnne Jag bitme.

— Sinnir ' . ' — Mnne —'hinne. _ tinni • ' — hinne — hinne.

_ hinnum (im) — hinnom — hinne.

_ hinnin — hinnen —' :'-WMMK/».

— hinni i.,. — Mune — hinne..

Imperf- ....

Jak hunni' (e) Jagh hunne Jag hunne.

_ hunni (r) — hunne — .JWtoö^a

— hunni —r B"nne — hunne.

— httWPWÖP) — huonom — Uajjne. _ tJWøi». .'-. , •*,^nnen r~ hunnen. _ hunni ~ kunno "ii.1 hanne.

, .'i a v., .-.j ..,•«. Imperot-

Hh»p! 'hinn! hinn!

QiADpm (iffiö hinnom! hinnom!

Hinnin! hinnen(<)! tinnen (r)!

lnfinitivus. -V^Wwh

Hinna " hinha *"' hinna.

Ha fa hunnit hawa hunnit hafva hunnit

Skulu (a) hinn» ' • J iWi hibøa ; > > vkéla hinna.

PartiC' aktiv* in.i... „ .

Hinnandi hinnandhe hinnande.

HofauU Iraöcit ,iMff«nf(bs^hunnit hafvande* bwniit.

Skuiundi biana .»kftUcdhc hinna skoland*, hinna.

TrU- vortic. past. .. :

Hunni» hunnen hunnen.»47 * 8-

Språk-Prof.

Sång om friheten af biskop Tomas-

Utdrag.

¥riiheeth -Br thet betxsta thing Ther sökias kan all verlden omkring Then friihet .kari väl bära; Wiltrtw wara tik siölffuer bull, TV älska friibeet meer än gull, Thy friibeet fölgher ära.

i

Friiheet må wel liknas widh eth t ho ra, Thejr en wäktar bläsir aff sitt born, Nw tak tik vel til vara.

* Nar tw aff thet thornit gaar, Oc en annar thet i hendir faar Ther fellir tw om thaara.

Är 13oo.

Fadher var i himi-rike haelecht huais thit namn tillkomi oss ythit riki varthi thin vili haer i iord-riki swa srnn han warder i himiriki, wart daglict bröd gif os i dagh oc (irilaat es varae misgerningae swa aum wi firilaatum them sum brutlike aeru wider os'oc laat os aei ledhas i' fre-stilse vtan fraelsae 'af illa. Amen.

Ar 'i

, FaJer vår som är J himblomen. Helghat wardke titt nampn. Tillkomme titt rike, Wartfhe thin wlfie så pfi iordbenne som : j himmelen, Griff oss j dagh vårt daghelighit brödh, Och förlät oss våra skuld såsom oeh wij förlåtom, tham os* .skyldhoge äro, Och inleedh oss icke i frestelse, Utan freli oss från onda. A-JPPH.

Ar 1646.

Fader vår, som äst i himmelen, helgadt varde titt nampn. Tillkomme titt Rij-ke. Skee tin vilie så på iordebne, som i himmelen. Giff oss i dagh vårt dagheliga brödh. Och förlåt oss våra skulder, sjsom ock wij förlåtom, them oss skyldige äro. Och inledh oss icke i frestelse. Uthan fräls os» ifrån ondo. A-tn«B< *

/148

Ok Sr friiheet liik tbfn Stadh Ther all tingh fölghias wel i radh Ther är fullgott att byggia Wardher friiheet fra tik wilt Tha är thet betzsta nedèrspilt, Swa låter jak mik hyggia *).

The gambla script och swa the ny The biudha fridh i hvariom by|, Togh kan ey fridher blitfua Ffor utan friiheet är ther när, Som frid oc frelse uppe bSr Oc ofridh maa fordritiua.

Haffuer tw friiheet f thinne hand, Tw lykt wel til oc bint om-band, Ty friiheet liknas widh en falka At hwo som

friiheet giffuer upp, Han skal taghas widh sin twpp **) Oc säthias ibland skalka.

Flyger friiheet bort fraan tik; Hon kan. väl sid han vakta sik. k hwart tu reedh eller lände, Tw kant ey giffua swa stort roop, Tw sither togh quar i kapo snoop ***). Oc bort flögb hökir af hende.

Jak rader nw tik, haff friiheet kär, Oin tw kan merkia huat friiheet är, Hon är ey- god at mista. Fridh och frelse drager bon heem Hugnat oc glädhi allom them, Som skylas under henne quista.

) Byggia, Tänka, tycka.) Twpp, Hufvud.) Snoop, Flat, förlägen.49

Friiheet är en sigher hampn, Thet wiisar friheèt med sith nampn Thorn som henne kunno lydba. Een hampn war for windh oc wagh, Friiheet beskermer badhe högh och lagh, Thy bör man friiheet prydha.

Utdrag utur Hercules af G. Stjernhjelm.

Märk min Son; som Dygd sig grundar å Gad

och i ähron,

Så är och ingen Dygd, som icke beror opå wiisdom: Wett ir Dygdenes Jjus; och wiisdom ärDygdenes öga. Wett hörer arbete till: vins ej utan iidkeligt omak. Alt hvad dräfligit är, hvad högt, och i kostliga värde; Alt hvad prisligit är,'hvad lof och rosande vardt är, Alt gifver oss vår Gud genom iidkesamt arbet och

yrkan,

Lärdom af idkna; men wiisdoraen aflas i lärdom, Lärdomen är ett fröö; däraf viisdom gröder i hjertat.' Märk dät: Wisdoras Fader och Moder är' arbet och

lärdom.

Faai-lös och Moorlös, ty nes han af; och tränar i

vanrykt.

Själen i allom är eenahand art, utaf himelisk ädli: Skilnaden är: att den ^ne, som glömbd, blir liggjand

i stoftet.

Där den andre tags opp, han vaskas och skiires och

krattsas,

Glättas och ikläds allahand prydlige form och figurer.

Sådan Sr skilnad opå den själ, som är lärd mot een

olärd.

Själen i menniskjo-kropp, som en eld förborgat i flinto; Finner bon ej sitt stål, så gnistrar hon aldrig i glysning,i3o

Själen är hvars mans ägnd; men blind' och bunden i

mörker,

Wiisdom Sr Själenes sool, som töknen skingrar och

dimban.

Att han skynliga see kan hvad henne tjenar och höfver. islu eij lärd; tro Du inte, du vest hvad rätt eller

orätt,

Godt eller ondt är i sanning, ell' i skiinliga måtto; Profven är konstrijk; skyns af flärd uti glimmande

gull-glants;

Will tu nu seija min Hercule: mången Sr lärd men

en Åsar,

Toker i allt hvad ban talar och gör, en tylper i

Gästbod:

Dock är ha» lärd, neij HtrcoAe, neijen sådan är olärd. Fast honom flödde latin öfver öronen ned o på skägget. Den siine seder oeh ord siine lyster och a«fodde sinne låte vet häll* uti töm, styra, fogtigen hyffsa, regera, Han ar ei» olärd man: vari Doctor ell* bete Magister. £n ürek etP, som märkligit ärr om ban allhanda Ijhrdom, Allskétas dygder och himlisk reC dit hjerta bekröaa, Ock 4en ädele mildheet, allen ban fattas i Gröna». Så. är alP öfrige dygder af intet ljus, utan ansecnd. Jag sad' i förstoae, Gud är dygdenes grundval och

uphof,

Nu hvad är G«d? Gad är god och sjefve godheter.»

N ursprung.

Där icke nfins noge gott Dflr är ingen Gud eller ähra. Dygd ntan Dadlige mUdheet een dunst är een målning

i vattne.

Skugg utan kropp: een fyllning-al vind: ett btiøm och

ett nordblys.

Föd der ir ingen man för sin skull allén bit i verlden. , För sin omätlige lust eller all-stund-torstige svalg

skuld,

Fåi. hafver ingen liif. Ty såsom plantor och örter, Fäaat och f»$el, oeh Djur i skogen, och Fiskar i

vattnet

Alle till msnniakjofjänst ira skapad, och ära ad af

Herran;»V/**»

tm

Si 8r och tnannenotü man, till frottiffitt de» éné'dwi

: • androm}'

Ordnat af GudsTförsya; dän lägre skatt tjena.dän högiMf^ Torftiger afla bröd af fiiikom, med tjèttster och slogrfW; Store befrämje de små, den högreskalThjelpa denlä^tB. Derföre lef öck du så, att andre må prrrsa sig sällé,'1 Af dina. mildhets fruckt, Var allom nyttig i verl&nV

Tankar om Guds Fdréyn. |

Af" O. y. Dalin. Utdrag.

förblindade verld, Hvart rasar din färd? I villsammu fält, I brusande strömmar, Hvem har er så stält? Skal folk och natur G& fritt utan t Örn mar Som villaste djur?

Här famlar all ting I oreda kring; Här vinner ett nulf, Den prägtigste lycka; Här andas omkull De rotfasta träd, Och ogräs förtrycka Den renaste säd.

En gamma| ock tung,; TJtlefver en ung. Med darrande staf, En usling bortbjelper

En hjelte till graf; Den fula får märg, När skönheten stjälper, I friskaste ßrg.

Men mäst gör mig ondt, Att dygd ej blir skönt. Det himmelska barn, Af olyckor blifver Nedtrampat i skarn; , . När fräckaste last Till heder uppMlfvW Och hol ler sig fast. '

Jag intet förstår, i < Hvi ödet begår . Så skenbara fel. Mån verlden sig hvälfver På lycka och spe| ? , Månn

himlarnes här • Är gjord af sig sjelfver! Och sjeIfver' sig bär ?pt 5a

Si tajfti: ip^ barm,, j;;, Mot. Allmaktens arm; SMfpa? mit* npod.-jf.,,.

blipjd^et ^ J]r^,, Med kött, ,oph mediblod. ,1 Det önskade få, All yefldpn, bestyra, , En dag eller två.

Men eviga lag, ------

Som finner mig svag, Förlåt mig mitt knot: Hvad, skullejag Dm vishet emcrt/ Ack har jag den nåd, < Att en gång få skåda Ditt hemliga Råd. — . u

En örn har sin fröjd j' I klarhet och höjd, , Från jordenes grus Mot solen han vågnr, Att skåda dess ljus: När fjerlar öch mygg, Vid dunklaste lågor, Få vihgelös rygg. ' '

Så lyft Du och mig Från stoftet tjll Dig Ett ögnablick opp, Att se, hur Du vänder 1 AH verldenes lopp: | Hvad orsaken är, J ; >r Till allt det som händer Så underligt här.

Do<‡ h£ll, jag går nif," Jag hissnar dervjd: Ett alt uti alt, Som tusendé verldar •

l b^nk‡B . befalt,. Éetar mig min syn, Mi,n. flygt bUr förtärder « ,j| strålande skyn. . ,

Förnöjd med min lott,' , Jag anser för godt, Hvad himmelen gör. Jag står och jag sviktar, Jag lefver och dör, I Skaparens hand Som räknar och siktar jDen ringaste pand.

Hv|d mig synes gull, För Honom är mull, .'Hvad mig synes stortj För honörn är ringa, , Som himlarne gjort; Hvad mig utan lag Syns tygelfritt springa, Är himlens behag.

I t •

Mig intet ett hår Af hufvudet går, Mig ingen förtret I hemlighet vankar, Som han icke vet: Han öppnar mitt bröst;' Ha? ser mina tankar, Min ängslan och trösf,

Min lycka han såg, , Då ännu jag låg I mörkheten qvar, Mitt urverk Han stälde, Mitt bröd Han mig skar. Hvi skulle då Du, Allsvåldige Hjelte, Förgäta mig nu ? '153

Nej vet jag ej mer, Så vet jag och ser, At långsen Du böd Den himmelska Rätten Utmäta mitt bröd: Det lemnar du mig, Men medlen och sätten Dem lemnar jag Dig.

Jag tors Dig ej be, Jag kan icke se, * Hvad ondt är och godt Hvad gagnar och skadar;

Men när jag det fått Som frukt af det land Då tackar jag gläder / Och kysser din hand.

Så skall då alt mitt ~ Från sorg blifva fritt; Förnöjd med Guds Råd, Jag aldrig skall skilja Hans tuktan och Nåd. Mitt hus har jag byggt, På Skaparens vilja; Der sofver jag tryggt.

Ur Gustaf Waaa.

Af Kellgren.

Adla skuggor, vördade fäder, Sverges hjeltar och riddersman! Om ännu dess sällhet er gläder. Gifven friheten lif igen! Skola edra helgade grafvar Trampas af tyranner och slafvar? Nej, må träldomens blotta namn Edra vreda vålnader väcka, Och er arm sig hämnande sträcka Ur den eviga grafvens famn! Ädla skuggor, vördade fäder, Sverges bjeftar och riddersman! Om ännu dess sällhet er gläder, Gifven friheten lif igen!54

Predikaren.

Af C. G. af Leopold. Utdrag.

Min son, tag läran af min mund:

Gif akt pS tidens fl|ygt i dina unga dagar

Och lyssna i din vår till lefnans visa lagar!

Hon varder kommande den stund,

Den sttrnd af långsam död, den stund af evig dvala^.

Då inga ämnen mer till dina sinnen ta!a;

Då styrkan brutit upp med viljan sitt förbund; .

Då mjölnarena mer ej mala

Och huset darrar på sin grund

Och tinnarna deraf stå kala

Och mörkret bryter in igenom fönstrens rand.

Till sällheten,, min son, låt visheten dig lora; Allt annat irrar dina fjät.x

Hör då, hvad tidigt nog en dödlig ej kan hörat Att lycklig bli,, att lyt&a, göea;, De tingen äro två, men få begripa det.

Vill du naturens väg till verklig sällhet veta? Se här dess första bud: Arbeta! Det är en dödligs kali, dess ära, dess behof — Hon sade ej: finn sätt att tiden: förnämt döda! Hon sade: menska, Löp din njutning föir din möda,. Och gif ej andras svett din orklöshet till rof. Var nyttig. Nöjet blef till piris åt mödan gifvet. Dagsverkarns timme flyr. Dagdrifvarn släpar lifvet, Och vämjelse vid allt är duglöshetens prof.

Gör rätt åt all förtjenst, min son, och gör det gern*. Men pröfva, att hon fins, och vet att hon är sann. Skilj kärnan från sitt skal, Magnaten från sin stjerna:-De svara ofta nog, rätt illa mot hvarann. Låt ingen fordoms magt; och ingen dåre truga Set bifall af din mun, du dygden borde ge;' För mensklig ordning dock (för hvilken allt bör ske) Inför den höga dåren buga;

Men djupt, så djupt min son, att han ej ser dig le —55

Är memkan skapad mer for dygder etter brott? Hvad bör hon, älskas, hatas mera? Upriktigt svarad t, intetdera; i Men tjenas och beklagas blott.

Gör det! och har din själ nog Ijns, nog styrka lått*, Har gifvarn af ditt lif täckts gåfvor dig förläna Att tjena fosterland, förnuft och mensklighet; Uppoffra dig för dem, och nämn ej Tacksamhet —! Min son, att mensklighet, förnuftet, staten tjena. Och njuta ej blott lugn, men rättvisa derför Är mer, än på en gång en dödlig fordra bör.

Tre stora ord, min son, vår Samhällslära pryda: Upplysning, Frihet, Menskorätt. Om Himlen unnar dig förstå, hvad de betyda, Förklara dem en dag för menskors usla ätt! Har man ännu förstått dem rätt? Hvad skiljer detta blod, som Europa färgar, Från fanatismens bål, och despotismens band? Det är ej sanningen, min son, som jorden härjar, t Som öppnar brottets dam. Nej det är hon, hvars hand, När lik en skyhög flod det svämmar utan straad, Från Himlen sträcks och jorden bergar. —-

I sanning, som i dygd, min son, en måtta vet, Räds , att ditt sanningsnit forleder, Och drif ej dygdens nit, till ofördragiighet! Var sträng i tänkesätt, men len och ljuf i seder! Naturens första*bud är sammanlefnarrs fag, Och menskans första pligt att denna möjlig göra. Om till förnuft och dygd, du vill en dödlig föra, * Så stöt ej honom bort med sättets obehag. Tänk ej att plumpt är starkt, och blygsamheten svag. Tro ej Catoeers namn med Cynisk fräckhet vinnas: Var viss, att den gör mer, som rodnar för ett ord; ✓ Och vet, att knappt ett brott, så timmerhögt »kall

finnas,

Som ej var planta först i skamlöshetens jord. — Fly stojet. Rodna e^ att uadan verlden gömmas!156

Mot hennes spotska blick, förnuftets mognad ställ. Ve den, som, för alt tro sig säll, Af andra måste ses, af .andra sådan dömmas. Som trånar för sig sjelf, och hädre än att glömmns, Dör främling i sitt. eget tjäll.

Min son, haf bygden kär, var känslig för naturen:

Man hårdnar under konstens band.

Byt stadens täppta barm mot sjöar, skog och land;

Se träden utom skrank, och fågeln utom buren.

Säg ofta: det är här, naturen menskan ställt;

Här var dess hjerta rent, och hennes tillstånd sällt.

Det är ej bär dess dvgd sin första bana funnit,

Det är bland slussar, hvalf, kolonner, torn och slott.

Hon lasten pryda lärt, förtryckets boja fått

Och hennes kungars blod för upprorsbilan runnit.

Så ljuf som skördens glans, som gräsets bädd så len

Är hjertats känsla här och hvart begär den väcker.

Det hårda brottet föds bland dessa block af sten,

Med hvilka det till skyn en jemnhög panna sträcker.

Förstå den svåra konst att åldras med behag! Naturen blifve här din tröst, liksom din regel. Den sol, som nedergår, ännu sin skönhet har; Och seglarn, som från sjön sig inåt hamnen drar, Med sakta vaggad fart, och sammandragna segel, Behagar än vår syn, och håller skådarn qvar. Hvar tid sitt värde har, sin daning, sina seder. Erfarenhetens dag ger vigt, om den g<jr tung. En grånad filosof är mensklighetens kung. JVIen det är rätt, min son, att åldern saknar heder, När han är barnslig nog att vilja synas ung..

Min son , ett sorgligt ord skall min Predikan sluta. *Gifs en fullkomligt säll, bland jordens barn? Ack nej! Ät ingen dödlig gafs, alt oupphörligt njuta. Allt lider ömsevis. Hvarför? Det vet jag ej. Det gifs ett sätt likväl, att mildra lifvets öden: Gör godt, i tysthet följ det gömda qvalets fjät;57

Styrk här ett krossadt mod, ryck der en dygd ur

nöden;

Det gifs ett sätt, min son, att mildra sjelfva döden: Gör godt — och tro mitt ord: det gifs ej fler än det!

Svea.

Af Es. Tegne'r.

Pro palria!

Jord, som mig fostrat har och fadrens aska gömmer; Folk, som ärft hjeltars land och deras dygder glömmer! Ur skuggan af min dal jag egnar dig en sång. Dig sofver smickrets röst: hör sanningens en gång! En annan sjunge fritt till våra tiders heder om våra nya Jjus och våra milda ceder. J yppig hvilas famn han fritt förakta må de hjeltedar, som flytt, den kraft, han kallar rå. * För sorglös njutning född, for leka® blott och löjen, ban läspe tidens lof och fire dagens nöjen. En hvar sitt lynne har. Jag piskar dig ej, tid, som smilar öfver oss i falsk och veklig frid. Mig gläder stormens sus och fädrens stora minnen. Jag älskar deras mod och deras höga sinnen, då Nordens son ej än tog nndras seder an; och njöt, hvad jorden gaf och tålte som en man. Bort med den falska konst, som sinnets kraflt förvekar; och flärdens tomma prål och yppighetens lekar! Folk! som vid öcknens barm växt upp, och med besvär en knapp och crtriss skörd från frusen torfva skär, som, strödt kring polens ring bland skogarne och fjällen, upphugger, nattbetäckt, din bergning utur hällen! Hvad yra fattar dig? Du säljer utan blygd ditt fria sjelfbestånd, din ära, ja din dygd, för tomma njutningar från fjerran stränder förda, som suga landets merg och sinnets krafter mörda; du härmar oförsynt, och glömsk af fädrens lag,58

all Söderns veklighet, och saknar dess. behag. Naturen lede dig! Hon gaf for skilda zoner åt sederna sia färg, åt

språken sina toner. — I Söderns paradis, der solens milda kraft uppammar sjelfsådd skörd och kokar drufvans saft, der himlen jemt'är blå, och i en evig sommar orangens gull slår opp och lagrens krona blommar, och mellan bäckars sorl oeh vestanvindars gång sjelf språket smälter bort i lena toners sång: der bjöd naturen sjelf den glada menskan njuta. Hon leder nöjets dans och knäpper sångens luta, och lifvet, fritt för sorg som för behofvens hot, är yppigt, som den jord, som blomstrar for din fot.— Kring Roms besegrare, kring Odens ätteläggar hon gjutit isfylld våg och murat fjällens väggar. Utöfver snöklädd trakt med dristig hand hon satt det stormbebodda moln, den norrskenslysta natt. Se kring dig. Flammande kring fjällen fästet svänger;, utöfver forsens svall förvägna klippan hänger; och skogen, hvart du går ^ omgjordande din stig,, står hög och allvarsam och blickar ner på dig. Här sjunker dal v\d dal, der klyft på klyfta lastad står opp, i hedendag af jättehänder kastad. Tätt öfver skuldran hän de höga stjernor gå; i klippan växer jern och männer deruppå. Här vill naturen se det enkla, allvarsamma, här vill i torftigt bo hon stora sinnen amma. Här vandre fri och stolt bland fjällarna en ätt, som sjelfmant gör sin pligt och kräfver ut sin rätt* och i sin enfald vis, uti sitt armod ärad, omfamnar faran glad , och döden oförfärad. Så växte fordom opp bland tallarne en slägt, som kufvat Österns våld och Söderns 4>äfvan väckt. O! Sveas fordna darr..o! fädrens gudaminnen, i seklers långa natt [skymten och försvinnen. I sången lefven qvar! Den liden Or förbi,, då trygg sons klippans rot, som himlens vind så fri,, och närd utaf den skörd, som på hans täppa groddeT. Europas segrare i Nordens hyddor bodde. För ära och for rätt, för kung och föste t land59

han slösade e^ ord, men väpnade sin hand. Han plöjde fädrens jord och ärfde deras seder, ' såg glad i lifvet in och trygg i grafven neder; och skild från vckligt prål och yppighetens flärd han ej beskattad blef, men ärad af en verld. Ej Asien klädde än, ej Indier honom födde, för honom Söderns folk, och ej dess drufvor blödde. Osmakligt var ej än hvad hälst, sam närandes Svenskt; hans sinne som hans drägt var varmt och fosterländskt; och inga nöjens gift och ingen ångers smärta stal helsa» fråa hans kind och modet ur hans hjerta. Nöjd med hvad jordeo bjöd och skog och bölja gaf, han sökte- ingens skygdr och hade ingen slaf. Med svärdet och.en var» ban trygg och rik sig trodde, och gästfrihet var namn på hyddan, der han bodde. Så lefde ban fornöjd och utan qvinligt knot ban gick med <öppet bröst sitt ödes storm emot., förtrodde blott åt Gud sitt hjertas tysta klagan och kysste fadrens hand inunder fadersagan. Hans religion var dygd. Ett handslog var hans ed. Med samma djerfva mod han tänkte, sem han stred; och manligt dristig, frir af ingen fördom fången, steg djupt i forskningen och höjde sig i sången. — I ädle, mossa gror på edra glömda ben, er lefnads hjeltedikt är slutad längesen. En annan verld står upp. Välan, välan, I fäder! hvem är den menskoätt, som på er aska träder? O blygd! Är detta er, är detta Göthers stam, fåfänglifø glitterströdd, småsinnad, afundsam, med barnsliga begär, med halfva samfijndsdygder, och Söderns yppighet i fattigdomens bygder? Hvar är din fordna kraft, ditt fordna allvar? Hvar det hjeltenamn-, o folk, som trötta ryktet bar? Och nitet, som gaf god», gaf lif för statens heder, och ärans gudadröm och fädrens rena seder? Du leker utaa blygd på deras helga sloft och jollrar Härdens ord och fångar blommans doft.. Gå, jag har ingen sång för dylika bediifter, lägg bort ditt ärfda namn och köp dig andra grifter. Hvad säger jag.' O Oud, o Sverge, Vasars jord,i3o

förlåt den vilda sorg, förlåt en ynglings ord, som ville ge sitt lif, sin sällhet tusen gånger, blott att ej se ditt fall, din blygd, din sena ånger. Se ifrån fallets brant, der svindlande du stod, du rycktes nyligen af dina ädlas mod. Med hjertat mildt och fritt, med håret silfverfärgadt beskyddar Carl ännu ruiner, dem han bergat, och segrarn står bredvid, beundrad af en verld, och Oscar växer upp att föra Fingals svärd. Skall aldrig deras namn ditt dufna sinne väcka? skall evigt ditt förderf hvar ädel möda gäcka? Och är den enda lön, du ämnar deras dygd, ett fortsatt skådespel, o Svea, af din blygd? Du bär ett utländskt ok. Ditt eget ok är värre. Hvar slaf af sitt begär har en tyrann till herre. Den ej umbära kan, bär lätt en oväns band och svärdet trifves ej uti hans snåla hand. Du sofver, Svea folk! Hvem vill din hvila rubba? Men sveket med sin dolk, men våldet med sin klubba de vaka omkring dig. O väckte dig min sång med djup af grafvens röst, med dån af åskans gång. Se med de väldige ha dina fäder tvistat, men nu går solen upp i länder, som du mistat. O Finland, trohets hem ! O borg, sora Ehrnsvärd byggt! Nyss lik en blodig sköld från statens hjerta ryckt! En thron står upp.ur kärr, hvars namn vi knappast

vetat,

och kungar böja knä, der våra hjordar betat. Farväl, du Sveas värn, farväl du hjeltars land! Se Bottnens bölja för

vår gråt intill din strand. Välan en högre makt nationers öden väger. Gråt, Svea, hvad du mist; men skydda hvad du äger. Från Sundets rika strand längst upp till fjellhög Nord, der Lappen flyttar kring sin frihet och sin hjord, hvad skogbekrönta berg, hvad fält med skördar prydda! O, älska vi vårt land, nog ha vi land att skydda. Låt, Svea, dina berg fördubblad ge sin skatt, låt skörden blomstra upp i dina skogars natt. Led flodens böljor kring, som tamda undersåter och inom Sverges gräns eröfra Finland åter.ißt

Da äger icke allt nf fädrens helga bygd; • > haf mer än deras land., haf ännu deras dygd; den lugna storheten, den djerfva frihetsanden;, knyt fastare ihop de sprängda s^mfundsbanden; stå ej bekymmerslös midt i en väpnad verld, och hvila, om du får, men hvila vid ditt svärd. Blif åter, Svea folk, blif åter hvad du varit. Lär af hvad andra land, af hvad du sjelf erfarit. Det frihet är och rätt och ljus, du vakar för: _ hör mensklighetens bön, om du ej skaldens hör. Se tiden, är han gjord för svagheten och flärden? Eröfrare gå fram söm jordskalf, genom verlden. Europas gamla form ej längre hålla vill, den nya skapelsen med svärdet yxas till. E|vad throner störtas om! Hvad riken sönderstyckas! Förtrycket nämns försvär, och rätt är det som lyckas. Tror du dig ensam trygg? Så är ej våldets art. Var viss, det klappar ock uppå din fjällport snart. Betänksamt ödet står; med griffeln höjd, att rista i kopparn in vår dom, dèn eviga, deri sista. Ett ögonblick ännu! Det plånar ut, fned köld, de-nötta kronorna, o Svea, från din sköld. XJpp, ännu är det tid att deras helgdom berga, än har du kung och stat och grafvar till att värja, och vålna'n af ett namn, som minnets stolthet gör. Kan du ej rädda dem, så kan du dö derför. Se Bälten kasta än kring dig de fria armar, och fjällens fästning står, och himlen Sig förbarmar. Än sår du egna falt och kan dem fylla än med malmstöpt åskas hot, med klingor och med män. Än kan du med ditt mod en häpen verld förfara, och rädda, fallande, åtminstone din ära.---

Så sjöng jag. Solen sjönk. Med stjernor natten kom. Till ringa hyddas lugn jag ville vända om. Bedröfvad, tyst, jag gick utöfver dödens sängar. Men hör! Ett sällsamt ljud far genom harpans strängar,t6a

och natten ljusnar »pp och roster ropa mig, och själen;, hög och fri, från stoftet svingar Sig. I glans *r verldens rund for skaldens syn förgången. En gudom fattar mig. Det bor en Oud i sången.

Jag ser en syn! (O lyssnen till orden!) det dånar i jorden det flammar i skyn. Valkyrior rida

£å frustande hästar. !eli, dödsjungfrur, hell! I dag skall man strida. I Valhalla gästar en skara i qväll. ,

Upp, männer till striden! Den kommer, ej mer. I dag faster tiden «tt öga på er. Se högarnes famnar upplåtas med din, och fädernas hamnar stå upp derifrån. De se, hur I fäkten — Den bortdöda verld, de ofödda slägten anropa ert svärtL.

Mulna hoper skaka fadrens spjut. Stridslur ropar, lösen flyger ut. Svärdsklingor springa och blodströmmar vandra; härarna famna i vrede hvarandra.

Mörker och dam omhölja jorden. Framåt, fram!177

Strid Br för Norden, strid är för frihet,, lör barn och for make. Vägen går framåt, den går ej tillbaka.

Hafvet, förskräckt, tiger och undrar. Solen är släckt,, Asa'Thor dundrar. Undan! Der kommer ban, der kommu' kuagea. Blodiga rosor ban sår öfvev ljungen.

Garlarnes svärd brinner i handen, slår, och en verld bleknar i sanden. Fädren, som skåda, hur striden sig vänder, klappa från högen i dimmiga händer.

Segern är ryckt till oss af hjelten. Brusande flykt gjuts öfver fälten. Bäfvan, förstörarn, förödelsebringaro, jagar de slagné på flåsande springarn.

Den slagtning är slagen, och fritt är vårt land. I blod sjunker dagen vid himmelens rand. De fallne nerträda till Åsarnes hof,' och Bardeme qväda de bleknades lof.

En Gud ser jag komma med kransade hår; Der vSxer en blomma i hvarje hans spår.164

Han lyfter de fria .t .. . i faderlig famn, :

gör svärdet till lia .. och frid är hans namn.

Och Svea sitter å sin thron på fjällen',

roed stjernekronan omkring gullgult hår.

Hon blickar stilla ner i sommarqvällen.

Dess rykte nyfödt genom verlden går.

Fullbordat har en dag, hvad sekler ämnat;

dess kraft är pröfvadt och dess namn är hämnadt.

Se npp, till statens nya tempel tåga ej skilda flockar, men ett brödrafolk. Det ligger aska öfver afund» låga, och tvedrägt faller för sin egen dolk. Ren som en stjerna blickar religionen, och lag och frihet hålla vakt kring thronen.

Förderfvet, flärden kan ej längre stanna, dess smitta flyr for Nordens friska vind; och allvar hvilar på hvar manlig panna, och oskuld rodnar på hvar tärnas kind. Flit, välstånd blicka ur hvar hyddas fenster, och i palatsen bor det blott förtjenster.

Och fritt är hvarje bröst, och fri hvar tunga, och statskonst öppen såsom solens ban. I fordna öcknar gyllne skördar gunga, och skeppen dansa öfver ocean. De milda dvergar, skymtande i qvällen, uppläsa skrinlaggd rikedom ur hällen.

Och hög och fri, på blåa skyar buren, står sångens mö, ett barn af Nordens land; högtidlig, dristig, enkel som naturen; i harpans strängar stormar hennes hand.i65:

Hon sjunger kraft och mod i millioner, och södern lyssnar 411 de fioga,toner. ,

Så såg jag synen i norrskensnatt. Dess bilder försvunno, och stjernorna brunno vid hiinlabrynen igen så matt. Jag lyfte min hand i natten och svor att lefva och dö för mitt land. och stormen for med orden till himmelens rand; men stjernor och hafvet, och (jätten och heden, de hörde den dyra, den heliga eden.

Och solen rann opp ur lågande öster och sken på mitt hopp. Och skogarnas röster, och haf&vågens sorl och den susande nordan de sjöngo den dag, då min syn får fullbordan.

Du sofver i skyar bak österns port, du dag, som vår ära förnyar. Upp skynda dig fort, och stig öfver blånande sjö! Du ofödde hämnare, kom utan hinder, och låt mig få se dina lågande kinder och värma mitt brö?t i ditt sköte — och dö.'

Men I, som kören med de gyllne tömmar er stjernevagn utöfver Nordens sfer; på Sveas kronor och p5 Göthas strömmar, I höge Garlar, blicken nådigt ner.Rätt ofta tror jag eder stämma höra, d& tyst och rörd jag blickar till er opp. Hon hviskar sakta uti nattens Öra om forntids ära och om framtids hopp.

Men var ert minne, var er dygd förgäfves, skall Svea falla här i tidens höst, cn staf bland folken utan namn, och qväf tes-•r hjeltelåga evigt i dess bröst; —

Då styren stjernbeströdda tistelstången mot hafvets afgrund med förtvifladt. mod, att med vår jord vår skam må bli förgången, •ch ingen veta, hvar ert Svea stod.

*